

୫: ଳ ଡ ଢ ଟ ଠ ଡ ଢ ଢ
୫: ଳ ଢ ଢ ଟ ଠ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

ଜଳନ୍ଦର ଦେବ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

୫: ଳ ଳ କ ଟ ଧ ଢ ଢ ଢ

ଜଳନ୍ଦର ଦେବ

ରଚନା :

ଡକ୍ଟର ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ :

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୧୪

ମୁଦ୍ରଣ :

ଡ' ପ୍ରିଣ୍ଟୋଭର୍ସ

ମୈତ୍ରୀ ସରାଣୀ, କଟକ-୧

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ—୧୯୯୫

ମୂଲ୍ୟ : ଷୋହଲ ଟଙ୍କା

JALANDHAR DEB

Written by

Dr. Upendranath Mohanty

Published by

Orissa Sahitya Akademi

Bhubaneswar-751014

Printed at

The Printoverse

Maitree Sarani, Cuttack-1

First Edition—1995

Price : Sixteen Rupees

ଅଗ୍ରଲେଖ

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚମାନ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ନେଇ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପ୍ରକାଶନ ପରିଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଓ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍କଳନ, ସମ୍ପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରିଆସୁଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଅନବଦ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଛକକୋଟୀର ଛଦାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁବାଦ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଉପରେ ଆଧାରିତ କେତେକ ଗବେଷଣାଧର୍ମୀ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ କୃତୀ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଉପରେ ସୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଓ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଅଛି । ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ସାରସ୍ୱତ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ନେଇ ପ୍ରକାଶନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଅଧିକ ପ୍ରସାରିତ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ସର୍ବଦା ସାଧନାରତ ।

ଡକ୍ଟର ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମହାନ୍ତି ବହୁ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାରକରି ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ଖ୍ୟାତଚିନ୍ତକ, ବହୁଦର୍ଶୀ ସାହିତ୍ୟସାଧକ ଜନକର ଦେବଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତିକାଟି ରଚନା କରିଛନ୍ତି ତାହା ପାଠକଙ୍କର ଆଦୃତ ଲଭ କରିବ ବୋଲି ଆଶା ।

ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର,
ସମ୍ପାଦକ ।

ସୂଚୀପତ୍ର

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବାମଶ୍ରା	୧
୨ । ସାହିତ୍ୟିକ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ	୩
୩ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଜଳନ୍ଦର	୧୪
୪ । ଗାଳ୍ପିକ ଜଳନ୍ଦର	୭୮
୫ । ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା	୧୩
୬ । ଉପସଂହାର	୧୦୩



ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବାମଶ୍ରା

ଅଧୁନା କେବଳ ପୁସ୍ତକର ପୃଷ୍ଠା ମଣ୍ଡନ କରୁଥିବା ବାମଶ୍ରା ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ଐତିହ୍ୟପୁର୍ଣ୍ଣ ଅତୀତ ସଙ୍ଗୀତା ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିନାଶ ନିମିତ୍ତ ଏହି ରାଜ୍ୟର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁତ୍ବପୁର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜା ବାସୁଦେବ, ସୁଢ଼ଳ ଦେବ ଓ ରାଜକବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ନାମ ସଙ୍ଗୀତୀ ସ୍ମରଣୀୟ । ଏହି ଶାସକବୃନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସହଯୋଗ ଫଳରେ ଉନ୍ନତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ ବାମଶ୍ରା ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଉନ୍ନତ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ମୁଦ୍ରାଘରୁର ପ୍ରତିଷ୍ଠା (୧୮୮୭), ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ, ବିଜୁଳି, ଆଲୋଚନା, ଉତ୍କଳ ମଧୁସ ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରକାଶ ଫଳରେ କେବଳ ବାମଶ୍ରାରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଘନ ଅରଣ୍ୟ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ପରିବେଷିତ ଏହି ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଗମନାଗମନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳଠାରୁ ସମ୍ପର୍କହୀନ ଥିଲାବେଳେ ସେହି ରାଜ୍ୟର ଶାସକମାନଙ୍କ ସ୍ବାଭିମାନ ତଥା ଜାତୀୟତାବୋଧ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ସହୃଦ ଭାବଗତ ଏକାତ୍ମତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । କେତେକ ସ୍ଵାର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରିକ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀ-ମାନଙ୍କ କୃତଚିନ୍ତା ଯୋଗୁଁ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବିଲେପ ସାଧନ ପାଇଁ ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରୟାସ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ଅତୁରଦର୍ଶିତା ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଧାରାର ଗତିବ୍ୟତି କରାଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହି ରାଜ୍ୟର ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରୟାସ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭୁତ ଉନ୍ନତ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟର ବାମଶ୍ରା ରାଜ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ସାଧନାକୁ ସ୍ଵୀକୃତିପୂର୍ବକ ବ୍ୟାପକ ଫଳର ମୋହନ ସେନାପତି ଏହାକୁ ଉତ୍କଳର ଉତ୍ତରୀନା ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ତାହାଙ୍କ ‘ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ’ କବିତାରେ ଲେଖିଥିଲେ—

କବିତ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଶିଳ୍ପୀର ସହୃଦୟ,
ଉତ୍କଳର ଉତ୍କର୍ଷିତ ବାମନା ବିଦ୍ୟା ।

ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଶିଳ୍ପୀ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାମନାର ଯେଉଁ ନବ ଜାଗରଣ
ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରକୃତ ପୁରସ୍କାର ଥିଲେ ରାଜା ବାପୁଦେବ ପୁରସ୍କାର
(୧୮୫୦-୧୯୦୩) । ସେ କେବଳ ଜଣେ ଦୂରଦର୍ଶୀ ବିଶ୍ୱାସୀ ପ୍ରଶାସକ ନଥିଲେ,
ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ
ମନୋନିବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ
ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ପ୍ରୟତ୍ନ ତଳ ସ୍ତରରୁ
ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ବହୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ବହୁ
ସୃଷ୍ଟିକର ସମାବେଶର ଆୟୋଜନ କରି ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ସେ
ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ । ସମସାମୟିକ ଉତ୍କଳର ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଲେଖକମାନଙ୍କ ସମାଗମ
ତଳରେ ସେଠାରେ ଏକ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।
ତଳରେ ସେହି ରାଜବଂଶର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରଗଣ ତଥା ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମନୋନିବେଶ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସୃଷ୍ଟିର
ଉନ୍ନତିକୁ ଜୀବନର ଏକ ମହତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ରାଜା
ପୁରସ୍କାର ଦେବ ଓ ରାଜକବି ଧର୍ମଦାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ବାମନାର ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବେଶକୁ
ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ, ବଳଭଦ୍ର ଦେବ,
ରାଜବଲ୍ଲଭେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ଲଳିତ ମୋହନ ଦେବ, ବୃନ୍ଦାବନ ନାଥଶର୍ମା, ହରିହର
ମହାପାତ୍ର, ଲକ୍ଷ୍ମୀରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଦିବ୍ୟରାଜ ସିଂହ, ସାନବନ୍ଧୁ ଗଡ଼ନାୟକ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ
ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

□

ସାହିତ୍ୟିକ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ

ଦେବଗଡ଼ ସହରର ଲଲୁସାହସ ରଜନୀୟ ଡାହାରେ ନିର୍ମିତ ଗୁପ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ଗର୍ଭିଣୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁର ପୃଷ୍ଠପଟରେ ଏକ ବିରାଟ ପରମ୍ପରା ପୂଜନା ଥିବ । ଏହି ଲଲୁସାହର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଜଗଜ୍ଜଣ୍ଡ ଦ୍ଵିତଳ ପ୍ରାସାଦ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟିକ ଜଳନ୍ଧରଙ୍କ ସାଧନା ପୀଠ । ସଙ୍ଗ୍ରାସୀ କାଳ ତାହାର କଲେବରକୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଅସ୍ପୀକାରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ଵରୂପେ ଖଟ କରି ପାରିନାହିଁ । ସେହି ରଜନୀୟ ପ୍ରାସାଦ ଥିଲା ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ସାହିତ୍ୟିକ, ସମାଜସେବା ତଥା ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଜଳନ୍ଧରଙ୍କ ବାସଗୃହ । ଆଜି ତାହା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ନହୋଇ ଥିଲେ ହେଁ ଉପଯୁକ୍ତ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣରେ ଅଭାବରେ ଅବହେଳିତ ।

ବାମଣୀର ରଜବଣୀୟ ଏକ ପରିବାରରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ । ବାମଣୀ ରଜ୍ୟର ରଜଧାନୀ ଦେବଦୁର୍ଗ ବା ଆଧୁନିକ ଦେବଗଡ଼ଠାରୁ ମାତ୍ର ୧୦ କିଲୋମିଟର ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ‘ବଣିଆ କଲଣା’ ଗ୍ରାମର ଏକ ଖରପୋଷିଦାର ପରିବାରରେ ୧୮୭୭ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ପନ୍ଦର ତାରିଖ ଦିନ ସ୍ଵର୍ଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଜନ୍ମର ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ଅନ୍ତରରେ ତାହାଙ୍କ ମାତୃ ବିଦ୍ଵୋର ଘଟିବାରୁ ପିତା ଶରଭଦ୍ର ଦେବ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ଶିଶୁପୁତ୍ରର ଉପଯୁକ୍ତ ଲାଳନପାଳନ ନିମନ୍ତେ ରାଜମାତା ବିଜୟକୁମାରୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ବିଜୟକୁମାରୀ ଥିଲେ ରାଜା ବାସୁଦେବ ସୁଜନ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵିତୀୟ ମାତା । ସନ୍ତାନସ୍ଥଳୀ ରାଜମାତା ଜଳନ୍ଧରଙ୍କୁ ପୁଷ୍ପଲ ଲାଳନପାଳନ କରିଥିଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ରାଜା ବାସୁଦେବ ସୁଜନ ଦେବଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଜଳନ୍ଧରଙ୍କ ପରି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ପରେ ପରେ ମାତୃହରା ହେଲେ । ଫଳରେ ଦୁଇଶିଶୁ ପୁତ୍ରଙ୍କ ଲାଳନପାଳନ ଦାୟିତ୍ଵ ବିଜୟକୁମାରୀଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲା ।

ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଜଳନ୍ଧର ଓ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଥିଲେ କଳା ଓ ପୁରୁଷ । କିନ୍ତୁ ବୟସର ଭାରତମ୍ୟ ଏତେ ସ୍ଫୁଲ୍ଲ ଥିଲା ଯେ ଶୈଶବାବସ୍ଥାରୁ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବଡ଼ ବନ୍ଧୁତ୍ଵ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଏହି ବନ୍ଧୁତ୍ଵ ଅଧିକରୁ

ଅଧିକ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ପ୍ରଶାସନିକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜକର୍ମରେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା ।

ସେ ସମୟରେ ବାମଣ୍ଡାରେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ତଳରେ ରାଜକୁମାର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଓ ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ବାଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗନକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ରାଜା ସୁଭଳ ଦେବ (୮୮) ମସିହାରେ ଦେବଗଡ଼ଠାରେ ରାଜକୁମାର ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଦୁଇଜଣ ଏକତ୍ର ସେହି ସ୍କୁଲରେ ଛାତ୍ର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରି ୧୮୯୪-୯୫ରେ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ରାଜକୁମାର ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ସାହୃଦ୍ୟକ ଜୀବନର ଅସୁମାରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ବାମଣ୍ଡାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନରେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ କୁମ୍ଭୀକ ଥିଲା । କାରଣ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଅତି ସୀମିତ । ଓଡ଼ିଶାର ୨୭ଟି ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ସୋନପୁର ଭଳି ୩୪ଟି ସ୍ଥାନରେ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ବାମଣ୍ଡାରେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ପ୍ରତ୍ୟାତ ସାହୃଦ୍ୟକ ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର । ଏହାଙ୍କ ପରେ ଗଣେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇଥିଲେ । ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ବାମଣ୍ଡାର ଶିକ୍ଷା ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ପଟ୍ଟନାୟକ ବହୁ ସହାୟତା ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କର୍ମଦକ୍ଷତା, ଅମାୟିକ ତଥା ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସେତେବେଳେ ଛାତ୍ର ସମାଜକୁ ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ‘ବାମଣ୍ଡା ଛାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀ ସଭା’ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେହି ସଭାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ । ଉନ୍ନତ ଭାବଗର୍ଭକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପ୍ରତି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଇବା ପାଇଁ ଏହି ସଭା ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠୋତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ କରାଯାଇଥିଲା । ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କୁ ପୁରସ୍କୃତ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠୋତ୍ସବର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଅତି ଶୁଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତି ସପ୍ତାହର ସୋମବାର ଦିନ ଶିକ୍ଷକମାନେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚିତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ସପ୍ତାହର ରବିବାର ଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ପାଠ କରାଯାଇ ସେସବୁର ଦୋଷ ଟିକି ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ସହ ମୂଲ୍ୟାୟନ

କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସଭାର ପ୍ରଥମ ସଭାପତି ଥିଲେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଓ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ଏହାର ପ୍ରଥମ ସପାଦକ ରୂପେ ଦାୟିତ୍ବ ବହନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସଭାର କର୍ମଧାରୀ ସହୃଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ରୂପେ ସମ୍ପାଦିତ ରହି ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପ୍ରତି ଜଳନ୍ଦରଙ୍କର ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସଫଳତା ପଛରେ ଏହି ‘ବାମଣା ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ମିଳନୀ’ର ପ୍ରଭାବକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନପାରେ ।

ସବେଶିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରି ୧୮୧୫ ମସିହା ବେଳକୁ ସେ କର୍ମ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ଶାନ୍ତିନଗର ଅନୁସାରେ ସେ ଏହି ସମୟରେ ବଣେଇ ରାଜ୍ୟ ସୀମା ସନ୍ଧିକଟବର୍ତ୍ତୀ ‘ଲଇମୁର’ ସ୍ଥାନର ଶରପୋଷଦାର ଅଭିରାମ ଦେବଙ୍କ କନ୍ୟା ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

୧୮୧୫ ମସିହାରେ ବାମଣା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଶାସନରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ସିରସ୍ତାଦାର ରୂପେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ବିରୁପପତିଙ୍କ କ୍ଷମତା ସହ ତତ୍ତ୍ୱସିଲଦାର ରୂପେ ଦାୟିତ୍ବ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଶାସନିକ ଦକ୍ଷତା ଯୋଗୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ବିରୁପପତି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟରାଜ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ସେ ବାମଣା ପ୍ରଶାସନର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପଦବୀ ଦେଉଳିନ ରୂପେ ଦକ୍ଷତାର ସହ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ କରି ୧୯୨୫ ମସିହାରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ଦୀର୍ଘ ଚରିତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାମଣା ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହୃଦ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀରୂପେ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ । ଏହି ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟରେ ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବେଶର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯେତେ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା, ସ୍ୱର୍ଗତ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ଥିଲେ ସେ ସବୁର ଅନ୍ୟତମ କର୍ମଧାରୀ । ତାହାଙ୍କର କର୍ମଦକ୍ଷତା ଉପରେ ରାଜା ସୁତଳ ଦେବଙ୍କର ଅଶ୍ରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆସ୍ଥା ଥିଲା । ଫଳରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା, ଜଳନ୍ଦରଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରମୁଖ ଦାୟିତ୍ବ ଅର୍ପିତ ହେଉଥିଲା ।

ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଆଲୋକରେ ବାମଣା ରାଜ୍ୟର ନିନସାଧାରଣତ୍ୱ ଆଲୋକିତ କରିବା ପାଇଁ ହେଲେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ରାଜା ସୁତଳ ଦେବ ଦୃଢ଼ସୂଚନା କରିପାରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଥିବାରୁ ବାମଣାରେ ଏକ

ପ୍ରପାଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ କଟକସ୍ଥ ‘ସୁତଳ ପ୍ରେସ’କୁ ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ବାମଣ୍ଡାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଗଲା ଓ ଏହାର ନୂତନ ନାମ ହେଲା ‘ଜଗନ୍ନାଥ ବସନ୍ତ ପ୍ରେସ’ । ଦେବଗଡ଼ର ଏହି ‘ଜଗନ୍ନାଥ ବସନ୍ତ ପ୍ରେସ’ରୁ ୧୮୮୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ପ୍ରଥମ ପତ୍ରିକା ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ । ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ୧୯୨୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପତ୍ରିକା ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ ପତ୍ରିକାର ଏହି ଫାର୍ସକାଳ ସ୍ଥାପିତ ମୂଳରେ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ତଥା କର୍ମଦକ୍ଷତା ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ସେ ଏହି ପତ୍ରିକାର କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ପ୍ରାଗମ୍ଭବ ଦାସିନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ପତ୍ରିକାଟିକୁ କେବଳ ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିରତା ପ୍ରଦାନ କରି ନଥିଲେ ବରଂ ଏହାକୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରୁଚକର ଶବ୍ଦେ ପରିବେଷଣରେ ଦାସିନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତେ ସବୁ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଆସି ନିର୍ଭରଶୀଳ ଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ସାପ୍ତାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଏହାର କଲେବର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାସିକ ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବାମଣ୍ଡାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଆଲୋଚନା’ ଓ ‘ଉତ୍କଳ ମଧ୍ୟମ’ ପତ୍ରିକାଦ୍ୱୟର କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ଦାସିନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପାଦନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ‘ଆଲୋଚନା’ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଇଟି ପତ୍ରିକାର ସ୍ଥାପିତ ଥିଲା ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ।

ରାଜା ସୁତଳ ଦେବଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଭାବରେ ଜଳନ୍ତର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ନିବନ୍ଧ ଶବ୍ଦେ ସମ୍ପର୍କିତ ରହିବା ଯୋଗୁଁ ବହୁ ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ତଥା ଉତ୍କଳ ବାହାରୁ ରାଜଅତିଥି ଭାବେ ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ରହିଣି କାଳରେ ଜଳନ୍ତର ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସାମ୍ବିଧି ମଧ୍ୟ ଜଳନ୍ତରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ କରିପାରିଥିଲା । ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆକର୍ଷଣେ ଅବସାନ ହୋଇନଥିଲା । ୧୯୪୫ରେ ବାମଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ପରାମର୍ଶଦାତା ତତ୍କାଳ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଶକ୍ଷ’ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜଳନ୍ତରଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ଉତ୍କଳୋତ୍ତର ସମ୍ପାଦନା ପାଇଁ ୧୯୪୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଅଗଣିତ ପାଠକ ସମାଜ ନିକଟରେ ଆଦୃତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ସୂଚକ ଦେବଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବ ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । ପିତାଙ୍କ ସମୟର ଉନ୍ନତମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ଯଥାଯଥ ଆଗେଇ ନେବା ପାଇଁ ସେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ଭଳି ସେ ମଧ୍ୟ ଜଳଚରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଉପରେ ଗଭୀର ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ୧୯୦୩ ରେ ରାଜାରାଜେଶ୍ବର ସମୟରେ ସେ ଜଳଚର ଦେବଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରକରେ ଶାଢ଼ୀ ବାନ୍ଧି ତାହାକୁ ରାଜରାଜ ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ । ଫଳତଃ ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେ ବାମଣୀ ରାଜ୍ୟର ଦେଓଦାନ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ କଲେ ଓ ଅବସର ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶାସନକୁ ସଚ୍ଚିଦ୍ବ ତଥା ଜନାରାମୁଣୀ ରଖି ପାରିଥିଲେ ।

ସୂଚକ ଦେବଙ୍କ ଭଳି ଜଳଚର ଏକାଧିକବାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଭ୍ରମରେ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ଭ୍ରମରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଭିନ୍ନ । ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଜନଜୀବନକୁ ସେ ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ସବୁ ଆଧୁନିକ ସୁବିଧାର ସୁବିଧା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ କିପରି ତାଙ୍କ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ, ତାହାର ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ବାମଣୀରେ ବହୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜଧାନୀ ଦେବଗଡ଼ରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଲେକ ତଥା ପାଳୟ ଜଳ ଯୋଗାଣରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ରାଜଧାନୀର ପାରିପାଶ୍ବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ତଥା ଭବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିରୂପଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନେଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସମୋଦ ଉଦ୍ୟାନରେ ବହୁ ପ୍ରକାରର ଫଳ ପୁଷ୍ପାଦି ବୃକ୍ଷରୋପଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନାନୁସାରେ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଜଣେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପ୍ରଶାସକ ଭାବରେ ସେ ବାମଣୀର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଦୃତ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ତଥା ମାନବିକ ମୁଖବୋଧର କାହାଣୀ ଆଜି ମଧ୍ୟ ବାମଣୀର ଲୋକ ମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି । ସେତେବେଳର ବାମଣୀ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଆଦିବାସୀ ଶ୍ରେଣୀର ଥିଲେ । ଫଳତଃ ବହୁ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସଙ୍କଟ ଦେଖା ଦେଉଥିଲା । ଏଣୁ ଅର୍ଥାଭାବରୁ ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟାଦି ହୋଇ ନ ପାରିବାର ଝବର ସେ ପାଉଥିଲେ, ତେବେ ତତ୍ତ୍ବଜ୍ଞତାକୁ ରାଜାଙ୍କ ଅନୁମତି ନିଆଯାଇ ରାଜକୋଷରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । କାହାରି ସୂଚକଙ୍କର ବିବାହ କାଳରେ ଯଦି ଆର୍ଥିକ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିଲା, ସେ ଜଳଚରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ, ତତ୍ତ୍ବଜ୍ଞତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେଉ ନଥିଲା । ଫଳତଃ ରାଜରାଜ ପ୍ରଶାସନ ପ୍ରତି ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ବାଭାବିକ ଭୟ ଆଦି,

ତାହା ବାମଣ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ନଥିଲା । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଉଦ୍ରେକ କରାଇବା ଦିଗରେ ଜଳନ୍ଦର ହିଁ ବାମଣ୍ୟର ପ୍ରଣାସନକୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ଦୃଢ଼ତାରେ ଦେଉଥିଲେ ।

କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଜଳନ୍ଦରଙ୍କର ଅଦ୍ବେରୁକ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା । କୃଷି ସମ୍ପର୍କୀୟ ବହୁ ତଥ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ସେ ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ସେ ନିଜର କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ତଦାରଖ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ କୃଷି ସମ୍ପର୍କୀୟ ପରାମର୍ଶ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କଠାକୁ ଆସୁଥିଲେ । କୃଷକମାନଙ୍କ ଜୀବନ୍ୟ ବିଷୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ କେତେକ ଲେଖା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଲିଖିତ ‘କୃଷି’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଚାଷଜାତିର ଗୁଣ ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବହୁ ଜୀବନ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ରାଜବଣରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ନିଜକୁ ସେ କୃଷକ ବୋଲି କହିବାକୁ ଗର୍ବ ବୋଧ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ—“ମୁଁ ଚଷା, ଏଣୁ ଚଷା ଦେଖିଲେ ସେ ବଡ଼ ଲୋକ ହେଉ ବା ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟା ହେଉ, ତା ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇ ପଦ କଥା ହେବାର ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ଏତଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଶିକ୍ଷା ମିଳେ ।”* ଗୁଣ ଓ ଗୁଣୀ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଉଦାର ମନୋଭାବର ପରିଚୟ ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ହିଁ ମିଳିଥାଏ ।

ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲା ବହୁମୁଖୀ । ପ୍ରଣାସନର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ମନର ପରିକୃତ୍ତି ପାଇଁ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଆଦି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତାର ପ୍ରମାଣ ତାହାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟକ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଗ୍ରନ୍ଥା, ସହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଧାରଣା, କୃଷି, ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସେ ବହୁ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।

ଅସୀମ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ରାଜନୀତି ଶ୍ରମତା ଓ ସୁଖ ସୁବିଧାର ଅଧିକାରୀ ଥିବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଥିଲା ଆମାୟିକ । ସରୁଣେଶ୍ୱର ଲୋକଙ୍କ ସହୃଦ ଅତି ସହଜରେ ସେ ମିଶି ପାରୁଥିଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଗଠନ ହେବା ପରେ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଗୁରୁତ୍ୱ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଥିଲା । ଏଣୁ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱାତ୍ମକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ବୀରମୂର ସେଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ଆଦିତ୍ୟ ଓ ସହାୟତା

* (କୃଷି ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଉଦ୍ଧୃତ)

ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାସଭବନ ପ୍ରାୟ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ବାନୁସାରେ ବ୍ୟବସାୟକ୍ରମେ
ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ମୁଣ୍ଡିତ ହେଉଥିଲା ।

ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ବକ୍ତା ଭାବରେ ସେ ସମସ୍ୟାମୟିକ ବହୁ ସାରସ୍ୱତ ସମାବେଶକୁ
ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର’ ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ଅଧିବେଶନରେ
ସଭାପତିରୂପେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ
ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱସ୍ୱାଦିତା ତଥା ସମସ୍ୟାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସମସ୍ୟାଗୁଣ ପ୍ରତି
ସଚେତନତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବାଣପଦାର ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଉଦ୍‌ଯାତନା
ଭାଷଣ ତାଙ୍କର ଅତି ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ ସେ
ଏକାଧିକବାର ବକ୍ତାରୂପେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱସ୍ୱାଦିତା ତାହାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗ । ସତ୍ୟ
ପ୍ରକାଶରେ ସେ କେବେ କୁଣ୍ଡିତ ହେଉ ନଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ଅପେକ୍ଷା ସତ୍ୟ
ପ୍ରକାଶକୁ ସେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଗୁଣ ପାଇଁ ସେ କେବେ କେବେ
ଅପ୍ରୀତିକର ପରିସ୍ଥିତିର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକ ନିର୍ଭୀକ
ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମତ ଦେଇ ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ—ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ମନୋରତ
ଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ବିକାଶ ସାଧିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଓ ଲେଖକ
ଆନ୍ତରିକ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ବାଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯେଉଁ କବିତା ବା ରଚନା
ଲେଖି ତାହା କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରକଟନ । ଏପରି ଲେଖା ପାଠ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ
କାଳର ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ବିକାଶର ପରିଚୟ ପାଇବା କଲ୍ଲାନା ମଧ୍ୟ ବିକଳମ୍ଭା ।
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶକୁ ସେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ଗୋଟିଏ
ଉଦାହରଣ ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲେ ଅବାନ୍ତର ହେବ ନାହିଁ । ବାମଣ୍ଡା ରାଜପରିବାର
ସହିତ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ସେ ବାରମ୍ବାର ବାମଣ୍ଡା
ଭ୍ରମଣରେ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହାଙ୍କ ସହିତ ରହୁଥିଲେ ।
ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଧାନାଥ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶଶି ଭୂଷଣ ରାୟ ଥିଲେ ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ
ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଶଶିଭୂଷଣ ଲଘୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ
ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଦେଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ସେହି ମନୋଭାବର ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ଜଳନ୍ଦର
ଲେଖିଥିଲେ—“ଶଶିବାବୁ ୬୫ ବର୍ଷର କଥା ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ କେବଳ
୫/୬ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକର ନାମ ଲେଖି ଉତ୍କଳର ସାହିତ୍ୟିକ ଅଧୋଗତିର ଚିନ୍ତା ଅଙ୍ଗନ
କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଉତ୍କଳର ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ପନ୍ଥାର ଜଣେ
ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ, ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ମାତ୍ର କଥା ସାହିତ୍ୟର ଆଦର୍ଶ ନୁହନ୍ତି,

ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ୧୮୮୭ ରୁ ୧୯୦୭ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ଇଟାଲୀୟ ଯୁବା ନାମକ ଗୋଟିଏ ମାସ ଗଲ୍ଲ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସେ କଥାସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ଥିଲେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କୁ କେହି କଥାସାହିତ୍ୟର ପୁରୋଦ୍ଧତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ଶଶିବାରୁଙ୍କ କଥାସାହିତ୍ୟ ଲେଖକ ତାଲିକା ସହିତ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ତାଲିକା ମିଳାଇ ସମାଲୋଚନା କରିବାର ଅବସର ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ଦୁଃଖର କଥା ଏହି ଯେ, ଶଶିବାରୁ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଲେଖା ମଧ୍ୟରୁ ବିଚିତ୍ର ତମକପ୍ରଦ ଘଟଣାମୂଳକ କଥାସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ନାମ ମଧ୍ୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଶଶିବାରୁଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ଏ ଦେଶ ଅଧ୍ୟାପତିତ ସାହିତ୍ୟକର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ବିବେଚକଶୂନ୍ୟ, ପୁରୁଣାଦଳଙ୍କ ଅବସାନ ଉତ୍ତରୁ ନବ୍ୟଦଳ ସାହିତ୍ୟର ରାଜ୍ୟତାକୁ ବଞ୍ଚେଇପାରିବାର ଉପାୟ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛନ୍ତି ।” ଯାହାକୁ ସେ ଅସୌକ୍ଷିକ ତଥା ଜାଣସୂଚାର ପରିପନ୍ଥୀରୂପେ ବିବର କରୁଥିଲେ ସେ ବିଷୟରେ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟମତ ପ୍ରଦାନକରୁଥିଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ‘ନାନାଙ୍କ ବସ୍ତ୍ରାଳ’ରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ବହୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦର ବିରୋଧ କରି ସେ ଲେଖିଥିଲେ—‘ନାନାଙ୍କ ବସ୍ତ୍ରାଳ’ରେ ବ୍ୟବହୃତ କଟକୀ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷା ଲେଖକର ଲେଖାନୈପୁଣ୍ୟରୁ ପଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରୀତିପଦ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଲୋକଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ; ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲେଖା, ସେମାନେ ଯେବେ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ତେବେ ସେ ଲେଖାର ପ୍ରୟୋଜନ କ’ଣ ? ପର ନିମନ୍ତେ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଶବ୍ଦ କାଠିନ୍ୟ ଯେମନ୍ତ କାବ୍ୟର ଦୋଷ, ଗ୍ରାମ୍ୟତା ବିଶେଷତଃ ଅପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟତା ତତ୍ତ୍ୱୋଽଧିକ ଆଲଙ୍କାରିକ ଦୋଷ ଅଟେ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଲେଖକମାନେ ଯେବେ ଆପଣା ଆପଣା ପ୍ରଦେଶର ବା ଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଦେଶପ୍ରେମିକତା ଦେଖାଇବାକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା କରୁଥିଲେ, ତାହେଲେ ଅନ୍ତରେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧୋଗତି ହେବ, ଏଥିରେ କି ସନ୍ଦେହ କରିବାର ଅବସର ଅଛି ।” ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥିତି ଯାହାଥିଲା, ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ମନବ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଥିଲା । କାରଣ ଓଡ଼ିଶା ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ଅଂଶ ବିଶେଷରୂପେ ରହୁଥିବାରୁ ଆଞ୍ଚଳିକତାର ପ୍ରଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ତାରତମ୍ୟ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ସମୂହର ଅଜ୍ଞାନଗଣ ପ୍ରତିସ୍ପାରି ପରିପନ୍ଥୀ ଥିଲା ।

୧୯୦୪ରେ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ ପରେ ଯେଉଁ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟ

ପ୍ରାଧିକାର, ଜଗନ୍ନାଥ ବସନ୍ତ ପ୍ରେସ ଓ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ପାଠାଗାରର ପରିଚାଳନା ପ୍ରାଧିକାର ପାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସମସାମୟିକ କାଳରେ ଯେଉଁ ଦୁଇ ତିନୋଟି ପାଠାଗାର ପୁସ୍ତକ ତଥା ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ଥିଲା, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ପାଠାଗାର ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସକାଶିତ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ସେଠାରୁ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ଜଳନ୍ତର ସେସବୁକୁ ଭଲଭାବେ ଅକ୍ଷୟନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପାଠାଗାର ପରିଚାଳନାର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ବ ବସନ୍ତ ତାଙ୍କର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ସେ ଏହି ପାଠାଗାରର ଗଚ୍ଛିତଥବା ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକ ଅକ୍ଷୟନରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପାଇଁ ଲେଖିବା ଥିଲା ତାହାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମ ଭିତରେ ମୁଖ୍ୟ । ୧୯୫୨ରେ ତାହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିରଳସ ଭାବେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିଯାଇଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ସେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁଜବାହୁତ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ସଦୃଶିତ ହୋଇଛି । ତାହାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଦଶଶତାବ୍ଦୀ ଉନ୍ନତ ପ୍ରବନ୍ଧ, ବାରଗୋଟି ଷ୍ଟୁଡିଓଲ୍ୟ, ଗୋଟିଏ ନାଟକ, ଦୁଇଗୋଟି ଏକାଙ୍କିକା, ଦଶସ୍ତରଗୋଟି କବିତା ଏବଂ କେତେକ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ପ୍ରାଧିକାର ପରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗୁଳନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ୧୯୪୯ରୁ ୧୯୫୨ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଓଡ଼ିଶା ଗୁଳ୍ୟ ବ୍ୟାପନ ସଭାର ସଦସ୍ୟ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଥଳ କାଳ ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଦେବଗଡ଼ର ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ୧୯୫୨ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨୭ ତାରିଖ ଗୋଷ୍ଠୀସ୍ଥଳୀ ତିଥିରେ ଏହି ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଜୀବନାବସାନ ହୋଇଥିଲା । ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟଭାମାଦେବୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ୧୯୫୭ ମସିହାରେ ।

ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଥିଲା ଆଦର୍ଶମୟ । ସେ ପାଞ୍ଚ ପୁଅ ଓ ସାତ କନ୍ୟାର ପିତା ଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶମୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ପୁଅଗଣ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁଅ ଶଶିଭୂଷଣ ଦେବ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍, ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁଅ ହରିପ୍ରସାଦ ଦେବ ଉପଜିଲ୍ଲାପାଳ ଓ କର୍ମଯୋଗୀ ବସନ୍ତର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ତୃତୀୟ ପୁଅ ହରିପ୍ରସାଦ ଦେବ ବ୍ୟାପନସଭା ସଦସ୍ୟ ଓ ଗୁଳ୍ୟ ପଲ୍ଲୀକ୍ଷିତ କର୍ମଶୀଳର ସଭ୍ୟ, ଚତୁର୍ଥ ପୁଅ ଗିରିନାଥଙ୍କର ଦେବ ବନ୍ୟାସରକ୍ଷକ ଓ ପଞ୍ଚମ ପୁଅ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ଦେବ ଶଶି ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବସାୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଜଳଜରଜ ସାହିତ୍ୟକୃତି ମଧ୍ୟରୁ ବିବାହ ବିରୁଦ୍ଧ (୧୯୮୮) ଓ 'ତାଏରାର କସ୍ତୁରୀ' (୧୯୫୯) ସୁପ୍ରକାଶରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ । ତାହାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—

ପ୍ରବଳ ସାହିତ୍ୟ

ବୈଦିକ ଓ ପୌରାଣିକ ଯଜୁକହୃତ (୧୯୩୩), ଭଗବତ୍ ଗୀତା (୧୯୩୫), ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଯାନ ଓ ଅସ୍ତଶସ୍ତ୍ର (୧୯୩୬), ରାମାୟଣ (୧୯୩୭), ସ୍ମରଣ (୧୯୩୭), ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତି (୧୯୪୧), ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାର ଜୟ (୧୯୩୯), ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ (୧୯୩୮), ବେଦ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ (୧୯୩୮), ରାଜା ରାମମୋହନ (୧୯୩୪), ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜାତି ବିରୁଦ୍ଧ (୧୯୩୪), ନର ଓ ନାରୀ (୧୯୩୭), ଭୂତ ଓ ପ୍ରେତ (୧୯୩୫), କଠିନ ସମସ୍ୟା (୧୯୩୪), ଭାରତ ଇତିହାସ, ମନ (୧୯୩୫), ମରଣରେ ବୁ ମୋହର ଜୀବନ ସାଥୀ (୧୯୩୫), ଭୂମିକା (୧୯୩୭), ଜଞ୍ଜିସା (୧୯୩୭), ନକ୍ଷତ୍ର, ଗ୍ରହ, ଲଘୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ମୁଖେ ଦୁଇଗୁରୁ କଥା (୧୯୩୮), ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ (୧୯୩୩), କଟକରେ ସାହିତ୍ୟ ନର୍ତ୍ତୀ (୧୯୩୩), ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିଭାଷଣ (୧୯୩୫), ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ନାରୀ (୧୯୩୫), ମେଘଦୂତ, ଶିକ୍ଷା ଓ ସମାଲୋଚନା (୧୯୩୫), ମହାଭାରତ (୧୯୩୭), ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଗୀତା କୁଶଳେଶ୍ୱର କାର୍ତ୍ତିକେୟ (୧୯୩୭), ସୃଷ୍ଟି (୧୯୩୭), ନାରାୟଣ (୧୯୩୭), ଅକୃତି ଅନାଦି କାଳରୁ ଅଛି କି ? (୧୯୩୮), ମୃତ ଧାର୍ମିକତା (୧୯୩୮), ଆର୍ଯ୍ୟ ସବୁଜର କି ଏହି ପରିଣତି (୧୯୩୮), ସତ୍ୟ ପରଂ ଧୀମହୀ, ବୁଦ୍ଧ (୧୯୩୯), ବ୍ରହ୍ମକାଳ (୧୯୪୮) ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରବଳ ।

ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ

ଗୋଟିଏ କଥା (୧୯୩୫), ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ (୧୯୪୧), ଅଦୃଶ୍ୟ ସକାର (୧୯୪୮), ଭିନ୍ନ ରତି ଭିନ୍ନ ମତି (୧୯୪୮), ଗୌରୀ ଓ କାନ୍ଥୁ (୧୯୪୮), ଆଉ ନାରାଣୀ (୧୯୪୧), ଦଳିତ ଉତ୍ତୋଷା (୧୯୪୧), ମସ୍ତୁରମର ମୁଣ୍ଡ (୧୯୩୯), ବିବାହ ଭେଳି (୧୯୩୮), ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତିଶୋଧ (୧୯୩୩), ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ (୧୯୩୮), ମୁଣ୍ଡର ଉପାସ (୧୯୩୩), ଅଶ୍ରୁଧାରୀ (୧୯୩୫), ଏହା କି ଆତ୍ମହତ୍ୟା (୧୯୩୫), ଗରବର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଚିନ୍ତା (୧୯୩୮), ମେଷ ବଳି (୧୯୩୩), ଭିକ୍ଷୁକ ସଭା (୧୯୩୫), ପତିତପାବନ ତୋର (୧୯୪୧), ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନ (୧୯୪୧) ।

ନାଟକ ଓ ଏକାଙ୍କିକା

ଉଦୟ ସିଂହ (ଐତିହାସିକ ନାଟକ), ବିଜ୍ଞେଦ (ଏକାଙ୍କିକା ୧୯୩୬),
ରାଣୀ ସିଂହଙ୍କର ମହା ପ୍ରସାଂଶ (ଏକାଙ୍କିକା ୧୯୩୩) ।

ଭ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟ

ତାଏରର କସ୍ତୁରୀ (୧୯୧୧) ।

କବିତା

ମେଘ ଭାବନା, ସ୍ମରଣ ବସ୍ତୁନାଥ କରଙ୍କ ପ୍ରତି, ଅସ୍ମୁଣ୍ୟା ।



ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଜଳନ୍ଧର

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସଫଳ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଭାବେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ତ୍ରୀକୁନ୍ଦ ପାଇଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପକୁମାର ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପନ କରୁଥିବା ସମୟରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ପ୍ରବନ୍ଧ-ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ସଚେତନ ହୋଇଥିଲେ । ‘ବାମଣୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମିତି ସଭା’ର ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ ସେ ଏହି ଅଭାବର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ପାଇଁ ତାହାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସେବା ମଧ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରୁ ସେ ନିଜେ ଏ ଦିଗରେ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ନିଜକୁ ସମ୍ମତ କରୁଥିଲେ । ତାହାର ଫଳ ସ୍ବରୂପ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାହାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ବହୁ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କାଳରେ ସ୍ବର୍ଗତ୍ୟ ବିଶ୍ବନାଥ କରଙ୍କ ନାମ ଆଦ୍ୟ ସ୍ବରଣୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରେ ତାହାଙ୍କଦ୍ବାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ରଚନାଶୈଳୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ପ୍ରାବନ୍ଧକମାନଙ୍କ ଅନୁସରଣୀୟ ହୋଇଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତର ସଙ୍କେତ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ତାହା ହିଁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧର ରୂପକଳା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିନ୍ତାଧର୍ମୀ ଓ ଭାବଗର୍ଭକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ରଚନାଶୈଳୀ ଥିଲା ସରଳ ଓ ଛଷା ଥିଲା ସ୍ବାଭାବିକ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରେ, ସେମାନେ ଆଜିକାଲି ତଥା ଆସିକାରେ ବିଶ୍ବନାଥ କରଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଥିଲେ ।

ଗ୍ରନ୍ଥ ଜୀବନର ପରିସମାପ୍ତି ପରେ ପରେ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’, ‘ଆଲୋଚନା’ ‘ଉତ୍କଳ ମଧୁସୂଦନ’ ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରିକାଦ୍ବାରା ସହୃଦ ଦମ୍ଭସ୍ତ୍ର

ଭବେ ସଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପାରିପାତ୍ରିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସଫୁର୍ଣ୍ଣ ଅବହୃତ ଥିଲେ । ବଭ୍ରୁ ପଟ୍ଟପାଟଣାରେ ଗଲା କବିତା ଗୁଳନାରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ଉଲ୍ଲାଷ ଗଦ୍ୟ ରଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଉନ୍ନତ ଗଦ୍ୟ ରଚନା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଏକଜଣ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଆବଶ୍ୟକ, ସେଥିରେ ସେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ଲାଗିଥିଲେ । ଉଲ୍ଲାଷ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପାଇଁ ସେ ଯେପରି ନେପଥ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଘର୍ଯ୍ୟ ଦିନ ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା ବ୍ୟାପକ । ବଭ୍ରୁ ବିଷୟର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତି ଓ ପ୍ରକୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜସ୍ବ ମତ ଓ ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଗତାନୁଗତକତାକୁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରୁନଥିଲେ । ପ୍ରତିଟି ବିଷୟକୁ ବଭ୍ରୁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରୁ ବହୁ ପାଠକର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ ।

ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବାମଣୀ ସେ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ସହୃଦ ସଫୁଲ୍ଲ ଥିଲା । ଏଣୁ ସେସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉପରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ହୁଏତ । ହିନ୍ଦୀଭାଷାର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୀଭାଷାକୁ ଓଡ଼ିଆ ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଚଳନ କରାଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ରଚନା ସମ୍ବଲପୁର ଭାଷାରେ ହିନ୍ଦୀର ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ମାର୍ଜିତ ଓ ଶୁଦ୍ଧରୂପକୁ ସେ ତାହାଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ତାହାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଭିମତ ଥିଲା । ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ସମର୍ଥନ କରୁନଥିଲେ । କଥିତ ଭାଷାର ଆଞ୍ଚଳିକତାକୁ ସେ ସ୍ବୀକାର କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଆଞ୍ଚଳିକଭାଷା ପ୍ରୟୋଗକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । କାରଣ ସାହିତ୍ୟ ସାଂଜନନ । ଆଞ୍ଚଳିକଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟର ପାଠକ ସଂଖ୍ୟା ସୀମିତ ହୋଇଯାଏ । ଏଣୁ ବୃହତ୍ତର ସ୍ବାର୍ଥ ସାଧନ ସମ୍ଭବ ହୁଏନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ତାହାଙ୍କ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦକୁ ବହୁଳଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାରୁ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ବରୂପ ଜଳନ୍ତର ଦେବ ‘ଭାଷା’ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ—“ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଗୁଣ୍ଡିତ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଗ୍ରାମ୍ୟଶବ୍ଦ ଯେବେ ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚଳବାସୀଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା, ତେବେ ଗୋଟାକେତେ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରରେ କ୍ଷତି ନଥାନ୍ତା ; ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର

ବୁଝିବା ଭରତ ଯେ ଲେଖକର ଗ୍ରାମ୍ୟଶବ୍ଦ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ପାଠକର ଗ୍ରାମ୍ୟଶବ୍ଦ ନୁହେଁ । ପାଠକ ସେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ କଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବମୁତ ହେବା କଥା—ଯେହେତୁ ଏ ଦେଶରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦକୋଷ ନାହିଁ । “ନାନାଙ୍କ ବସ୍ତାନା”ରେ ବ୍ୟବହୃତ କଟକ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷା ଲେଖକର ଲେଖା-ନେପୁଣ୍ୟରୁ ପଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଲେଖକର ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଏନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲେଖା, ସେମାନେ ଯେବେ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ତେବେ ସେ ଲେଖାର ପ୍ରୟୋଜନ କ’ଣ? ପର ନିମନ୍ତେ ସାହୁତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଶବ୍ଦକାଠିଣ୍ୟ ଯେମନ୍ତ କାବ୍ୟର ଦୋଷ, ଗ୍ରାମ୍ୟତା ବିଶେଷତଃ ଅପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟତା ତତୋଽଧିକ ଆଲଙ୍କାରିକ ଦୋଷ ଅଟେ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଲେଖକମାନେ ଯେବେ ଆପଣା ଆପଣା ପ୍ରଦେଶର ବା ଗ୍ରାମର ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଦେଶପ୍ରେମିକତା ଦେଖାଇବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଅନ୍ଧରେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହୁତ୍ୟର ଅଧୋଗତି ହେବ ଏଥିରେ କି ସନ୍ଦେହ କରିବାର ଅବସର ଅଛି ?”

ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ରଚନାବଳୀରୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ତାହାଙ୍କ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସୃଷ୍ଟିରେ ତାହାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରଭୃତି ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ବେଦ ଓ ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସେ ଭଲଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପାଠକର ଯେଉଁସବୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନଥିଲେ, ସେ ବିଷୟରେ ଯୁକ୍ତିମୂଳକ ମତାମତ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଓ ଗୀତା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗତାନୁଗତିକ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ କଠୋର ସମାଲୋଚନାମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଷ୍ଟମ୍ପୀ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବେଦର ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିର ବହୁସ୍ଥଳରେ ଜଳନ୍ଦର ଯୌକ୍ତିକତାର ଅଭାବ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ସାମଗ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଫଳରେ କେବଳ ତାହାଙ୍କ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ସମ୍ୟକ ପରିଚୟ ମିଳିପାରିବ ।

ସାରା

ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଓ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହୁତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ଲେଖକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥିତି ନଥିଲା । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ବଙ୍ଗର, ବଙ୍ଗଳା ତଥା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ଶାନ୍ତିବିଶାଳିତ

ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଫଳରେ କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟ ଅଧିକ ଥିଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ସମସାମୟିକ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମୁଦ୍ରିକ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଆଞ୍ଚଳିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ଓ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରକ୍ଷା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବୃହତ୍ତର ଗୁରୁତ୍ୱପାତ୍ର ନିମନ୍ତେ ଜଳନ୍ତର ସାହିତ୍ୟରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗକୁ ବିରୋଧ କରି ଏହି ସ୍ମୃତ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମତରେ—ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଗ୍ରାମ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଦେଶିକତା ବେଶୀ, ଯେହେତୁ ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତ୍ତି ପ୍ରଦେଶ ନୁହେଁ, ତାହାଛଡ଼ା ଅରଣ୍ୟ ଓ ଗିରିସଜ୍ଜଳ ଏ ପ୍ରଦେଶର ଗତିପଥ ସବୁ ନିର୍ବାଧାର ଓ ସୁଗମ ନଥିଲା । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ମୃତ୍ତି ଭୂମି ବିଭିନ୍ନ ମଧ୍ୟ ଭାଷାର ସ୍ୱାଭାବ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଅଛି । ଏହା ବୁଝାଇବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ ଏତାଦୂର୍ଗ ବାଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ଓଡ଼ିଶାର କୃଷୀପୁତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା । ତାହା ପାଠ କଲବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷାକୁ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ ରଚନା କଲବେଳେ ସୁଦ୍ଧା କବିମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦ ତ୍ୟାଗକରି ଶକ୍ତିଆନୁସାରେ କାବ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖାରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଦେଶିକ ଶବ୍ଦ ଯେ ନଥାଏ, ଏପରି ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଜଣକର ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ନଥା ଯେପରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ବା ଗ୍ରାମର ଲୋକ ବୁଝିବା ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ, କାବ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ସେପରି ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । x x x”

ତାହାଙ୍କ ମତରେ ଭାଷା ବ୍ୟବଧାନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଗତିର ଅନୁରାଗ ହୋଇଥାଏ । ଭାଷାର ବ୍ୟବଧାନ ଘଟେ ଗ୍ରାମ୍ୟତା ଦୋଷରୁ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧିକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗକୁ ସେ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତି

୧୯୨୯ ମସିହାର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଗୋଟିଏ ଜାତିର ବିକାଶ ପଥରେ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଅବତାନ ଥାଏ, ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ନିର୍ଭୀକ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟି ନଥାଏ, ସେ ସାହିତ୍ୟ କେବେହେଲେ ଜାତିକୁ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପଥରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବାଧାବିଘ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଧିପ୍ତ ସୂଚନା

ପ୍ରଦାନ କରି ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦୂରାବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମତରେ ଅତୀତରେ ଜ୍ଞାନାବୃନ୍ଦର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ବିଦ୍ୟାରାସ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହାହିଁ ଥିଲା ଭରଣସ୍ୱ ସମ୍ବୃତର ପାରମ୍ପରିକ ଆଦର୍ଶ । କିନ୍ତୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସମ୍ବୃତର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଦିମୁଖ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଗୁଳିଶାହି ହେଲା ବିଦ୍ୟାରାସର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟୟନ-ଦ୍ୱାରା ଗୁଳିଶା ପ୍ରାପ୍ତି ସୁରମ ଥିଲା । ତେଣୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ ଅବହେଳିତ ହେଉଥିଲା । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ନିର୍ଭୀକ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ପରିପ୍ରକାଶ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅନୁକରଣ ଓ ଅନୁସରଣରେ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ । ଏହିସବୁ ଦୋଷଦୂର୍ବଳତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ—“ଆଜି କାଲି ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟସେବୀ । କେହି କେହି ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତିକଲ୍ୟେ ଶୁଭ ଦୃକ୍ପାତ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ମାତୃଭାଷାର ଅଙ୍ଗ ସୂକ୍ଷ୍ମ କରିବାକୁ କହିବୁ ତେଣୁ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଭାବ ଓ ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁକରଣ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।”

ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଲେଖକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସାଧୁ ଥିଲେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ । ସେମାନଙ୍କ ରଚନା ସମୁଦ୍ଧରେ ନିଜସ୍ୱଭାବ ଓ ଭାବନା ଭୁଲିନାରେ ଅନୁକରଣର ମାତ୍ରା ଅଧିକ ଥିଲା । ଏହି ଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ଗଭୀର ଗୋରୁ ପ୍ରକାଶକରି ଜଳନ୍ତର ଲେଖିଥିଲେ—“ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସମ୍ୟକ ଉନ୍ନତିର ଅନ୍ତରାସ୍ତ ଅନେକ । ଏହା ଅର୍ଥକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ପାଠ ପଢ଼ି ପେଟ ପୋଷିବା ଆଶା ନାହିଁ । ଅର୍ଥକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟା ଇଂରାଜୀ । x x x ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତି ଆମ ଦେଶରୁ ଧନ ଓ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନକରନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦେଶର ଓ ତାଙ୍କ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ । ଆଉ ଆମେମାନେ ବିଦେଶୀ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନ କରୁ ନିଜ ଦେଶର ଧନ ଶୋଷଣ କରି ପରଦେଶକୁ ବଢ଼ାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ।” ନିଜ ଜାତି ଓ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସେ ସହିତ୍ୟକମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭୀକ ଓ ସ୍ୱସ୍ତବାଦୀ ହେବାପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ—“ସୁଦ୍ଧ, ବିପ୍ଳବ, ଭୂମିକମ୍ପ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବାର କେବେ ଶୁଭନାହିଁ । ଏସବୁ ଦେଖି ସାହିତ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଚରିତ୍ରତ୍ୱ, ଆତ୍ମଗୋପନକାଣ୍ଡ ଲେଖକର ଲେଖନୀ ଗୁଳିନୀ ଦ୍ୱାରା । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ଅଭାବରୁ । କୃପଣପ୍ରୋତ୍ସାହ ଗୁପ୍ତଧନ ଯେପରି ଲୋକଙ୍କର ଉପକାରକୁ ଆସିପାରେ ନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟକର ଆତ୍ମମତ ଗୋପନ ସାହିତ୍ୟର ଉପକାରକୁ ଆସିପାରେ ନାହିଁ ।”

ଲଘୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଦୁଇଟି କଥା

ପ୍ରକାଶ ଓ ନିର୍ବାଚନ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷାନ୍ତର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ବେଳେ ବେଳେ ଏହା ଗନ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ଅସ୍ତ୍ରାନ୍ତର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ୧୯୨୦ ମସିହା ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସବୁଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଡରୁଣ ସାହିତ୍ୟିକ ଦହ ନୂତନତ୍ବର ପରୀକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ କରିବାରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ, ସମସାମୟିକ କେତେକ ପ୍ରକାଶ ଲେଖକ ତାହାକୁ ଶୁଭ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁନଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାଶର ଗତାନୁଗତକତାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ନିର୍ବାଚନ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପାତ୍ମକ ମତ ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏହିଭଳି କେତେକ କହୁ ମନ୍ତବ୍ୟଯୁକ୍ତ ଦୁଇଟି ଲେଖା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ‘ଲଘୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ’ ଶୀର୍ଷକ ଏହି ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାର ପ୍ରତିବାଦସ୍ଵରୂପ ସବୁଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ୟତମ ସଦସ୍ୟ ହରିହର ମହାପାତ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ଷେପ କରି ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ବାଦପ୍ରତିବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜସ୍ଵ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପ୍ରାଦର୍ଶକ ଜଳନ୍ଧର ୧୯୩୨ ମସିହାରେ ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହି ଆଲୋଚନାଟି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ସେ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ମତର ଗନ୍ତ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ନୂତନତ୍ବର ପ୍ରତିଫଳନକୁ ସେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ଘୋଷିତ କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଡରୁମୋନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଦର୍ଶ ରହିନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ଡରୁଣ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ରହିବା ସାଧାରଣ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିବା କେବେ ଧୂର୍ତ୍ତଧୂର୍ତ୍ତ ହେବନାହିଁ । ତାହାଙ୍କ ଶ୍ଵାସାରେ— “ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ, ଯୁବକମାନେ ଉନ୍ନତକାମୀ ହୋଇ ଦ୍ରୁତବେଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଗେଡ଼ାଇ ପାରିବାର ପ୍ରକାଶମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ପ୍ରକାଶକ ପୁରୁଷ ଶ୍ଵାସାତର ଦାସ । ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଦାସବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ କହିଲେ ସେମାନେ ଶୁଣିବେ କ’ଣ ? ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତ ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍ସାହିତ ଓ ସୁଖୀହେବା ଉଚିତ । ଯୁବକଙ୍କର ନୈତିକ ଆଚରଣ ଉନ୍ନତଲାଭ କରୁଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ନିଶା-ପାନ ପ୍ରତି ବିକୃଷ୍ଟା ଜନ୍ମିଅଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ବଢ଼ୁଅଛି ଏବଂ ବିପନ୍ନ ପ୍ରତି ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତପ୍ରସାରିତ ହେଉଅଛି, ଏହା ଅତି ସୁଖର କଥା । ପ୍ରକାଶମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ମନରୁ ଯାହା ଭଲ ତାହାହିଁ ଦେଖାଇଦେବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କର କେବଳ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ ହେଲେ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ ।”

ସସପତକ ଅଭିଷେଷଣ,

୧୯୩୩ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ର ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସସପତକ କରି ଜଳନ୍ତର ଦେବ ଏହି ଅଭିଷେଷଣଟି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେହି ମସିହାର ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମୟର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଦଗକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ନୂତନ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସେ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଥିଲେ । ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ଧାନୁକରଣରେ ନିଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିକୃତ ନ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରି ସେ କହିଥିଲେ — “ଆମ ଭାଷାର ଉନ୍ନତିକଲେ ସେଥିରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉନ୍ନତଭାଷାମାନଙ୍କରୁ ଶୁଦ୍ଧ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଧ୍ୟ । ମାତ୍ର ଅସହ ଅନୁକରଣ ଓ ଚୋରିକଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ପବନତା ସଙ୍ଗେ ନଷ୍ଟ ହେବ, ଏହା ଭାବିବାକୁ ଉଚିତ । ମୋହରେ ପଡ଼ି ଗୋଟାଏ ଯୋଡ଼ାଏ ଶବ୍ଦ ଏ ଭାଷାରେ ଯୋଗକଲେ କି ଶବ୍ଦ ଗନ୍ତାଘର ଭର୍ତ୍ତିହେବ ? ଯା’ର ଅନାଟନ ସେ ବା କେବେ ଚୋରି କରିପାରେ ? ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଭାଷାର ଅସରନ୍ତି ଉଣ୍ଡାର, ତା’ର ରକ୍ଷକ ଯେବେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଚୋରିର ଆକାଂକ୍ଷା କରେ, ତାହା କେବଳ ମାତ୍ର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ନିଜ ଗନ୍ତାଘରର ସଫଳ ପଦାର୍ଥର ପରିଚୟ ସେ ପାଇନାହିଁ ।”

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଣଓଡ଼ିଆ ଭିତ୍ତିରେ ଗୋଷ୍ଠୀକନ୍ଦଳ ଚାଲିଥିଲା, ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସାମାନ୍ୟତା ମନୋମାଳିନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଏକ ବିଷାକୃତ ପରିବେଶ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତିପଥକୁ ଅବରୋଧ କରୁଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶକରି ସେ ଭାରତର ଇତିହାସକୁ ପୁରଣ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଭକ୍ତବିବାଦରୁ ଭାରିତ ତା’ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ହରାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ଏକମନ ଏକପ୍ରାଣ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହାଙ୍କ ଭାଷାରେ — “ଆଜିକାଲି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟର ଗନ୍ଧ ମିଳେ । ମୋ’ପରି ବ୍ୟକ୍ତିପକ୍ଷେ ଏତାଦୃଶ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ବଡ଼ ମର୍ମଭୁଦ୍ଧ । ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବମାନଙ୍କର ଏହା ଭାବିବା ଉଚିତ ଯେ ଏତାଦୃଶ ଶୁଷ୍କବିବାଦ ଦ୍ୱାରା ଉନ୍ନତିରେ ବାଧା ପଡ଼େ । କେତେକ ଯୁବକ ବଙ୍ଗୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୟ ସମୟରେ ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ମୁଁ ଏଥିର କାରଣ କିଛି ଗୁରୁତ୍ୱରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବଙ୍ଗୀୟ ଭାବମାନେ ନିଜକୁ ଉତ୍କଳମାତାର ପାଲିତପୁତ୍ର ବା ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି

କରିବେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେବେ ସେମାନେ ସଙ୍ଗର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିନ୍ତି, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶୋଭନୀୟ ହେବନାହିଁ ।”

ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚମସିକାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାହିତ୍ୟପ୍ରସ୍ତାବର ବିଶେଷ ଅଭାବ ଥିଲା । ଫଳରେ ପଞ୍ଚମସିକାର ପାଠକ ସଂଖ୍ୟା ହ୍ରାସ ହେବାକୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶକର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଥିଲା । ନିଜେ ଦୁଇତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶନ ସହଜ ଦକ୍ଷତାବେ ସମ୍ପାଦିତ ଥିବାରୁ, ପଞ୍ଚମସିକାର ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ଦୟାଳୁତା ଅବସ୍ଥା କଥା ସେ ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ।

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ର ପୀଠସ୍ଥଳୀ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭବନକୁ ସେ ଏକ ପବନ ଗର୍ଭ ଶେଷରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ସାରସ୍ୱତ ଗର୍ଭସ୍ଥଳୀର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅର୍ଥର ଅଭାବ ଥିବାରୁ ସେ ଧନକ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ରାଜାମହାରାଜାମାନଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଭବନକୁଳ କଣ୍ଠରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ—“ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନଥିଲେ, ଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯିବ କେଉଁଠାରେ ? ଘରଟି ମିଳିଲା, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଉପକରଣଟି ଅବଶ୍ୟକ ? ସେଥିପ୍ରତି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ଖୁବ୍ କମ୍ । ଯେହେତୁ ଏ ଗର୍ଭମହାସ୍ତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ, ଏହାକୁ ହିଁ ମୁକ୍ତଗର୍ଭ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଗର୍ଭମାନଙ୍କରେ ଧନକରଣ ଓ ରାଜାମହାରାଜାମାନେ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟୟ କରିନ୍ତି, ତହିଁର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଏ ଗର୍ଭରେ ବ୍ୟୟିତ ହେଲେ ଯେ ମୁକ୍ତ ମିଳିବ, ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଢ଼ତାମୟ ହେବା ଉଚିତ । ଏ ଗର୍ଭରେ ପଣ୍ଡାମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ହେବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟ ଗର୍ଭମାନଙ୍କର ଦାନ ଠାକୁର ପେଟକୁ ନପାଇ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପେଟକୁଳା ନିବାରଣ କରେ, ଏ ତୀର୍ଥର ଦାନ ମନ୍ଦିରରେ ଏକ ମନ୍ଦିର ଦେବତା ଗଠନରେ ବ୍ୟୟିତ ହୁଏ ।”

କଟକରେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ।

୧୯୩୩ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କଟକ ଯାଇଥିଲେ । କଟକ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରାନ୍ତକେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ବହୁଦିନ ହେବ ପରିଗଣିତ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ଭଳି ଏକାଧିକ ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବାଦବିବାଦ ଫଳରୁ ସେସବୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ନିଷ୍ଠୁର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ କାଳରେ ଲେଖକ ଏହି ଅସ୍ଥିତିକର ପରିବେଶକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । କଟକରୁ ଫେରିବା ପରେ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ସମ୍ବଳିତ ଏହି ଲେଖାଟି ସେ ‘ସହକାର’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନବୀନ ତଥା ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମତପାର୍ଥକ୍ୟର ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟର ଗତିଧାରା ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ନୂତନତ୍ୱର ପରୀକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟର ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏହି ନୂତନତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା କେବଳ ଆତ୍ମପ୍ରବନ୍ଧନା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ଲେଖକ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ‘ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି’ର ତରୁଣ ଲେଖକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଆକ୍ଷେପମୂଳକ ଆଲୋଚନା ସେହି ଅଧିବେଶନରେ କରାହୋଇଥିଲା, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—“ପ୍ରାଚୀନ ବିଭୁତ୍ୱରେ କେହି କିଛି କହିଥିଲେ କି ନା ସୁରଣ ହେଉ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ନୂତନ ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, କବିତା, ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ କବିତାର ଦୋଷାଲୋଚନା ଯଥେଷ୍ଟରୂପେ ହୋଇଥିଲା । ସମାଲୋଚକ ଦୁଇକଣ ସଫୁଟକ୍ଷି ପ୍ରସାଣ ସାହିତ୍ୟିକ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଆଧୁନିକ ଛଦ୍ମ କବିତାକୁ କୁଇନାଇନ୍ ସହିତ ଭୁଲନା କରିଥିଲେ । କେବଳ ସେ ଭୁଲନା କଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ଆଲୋଚନାବେଳେ ତାଙ୍କର ମୁଖ କୁଇନାଇନ୍ ଆସ୍ଥାନ କଲେ ଭଲିଆ ବିକୃତି ଲାଭ କରୁଥିଲା ।”

ପ୍ରାବନ୍ଧକ ‘ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି’ ପ୍ରତି ଅଯଥାରେ ଯେଉଁମାନେ ବିରୋଧାଚରଣ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମିତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ମୁଦ୍ରଣପତ୍ର, ମୁଦ୍ରାଗତର ଷ୍ଟାମ୍ପ, ଅମରଚିତ୍ରା, ସୌମ୍ୟା, ବାସନ୍ତି, ଧାମସ ପ୍ରଭୃତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପାଠକର ସେ ସବୁର ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ‘ସବୁଜ’ ଶବ୍ଦକୁ ବିଦେଶୀ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାୟିତ କରୁଥିବା ଆଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ସେ କହିଥିଲେ—“ମାତ୍ର କି ହେଉଛି କେଳାଣି ସମିତି ପ୍ରତି ଅନେକଙ୍କର ବିଷଦୃଷ୍ଟି । ଅନେକଙ୍କୁ ‘ସବୁଜ’ ଶବ୍ଦଟା କର୍ଣ୍ଣପ୍ରିୟ ଓ ମୁଖରୋଚକ ନୁହେଁ । ଅନେକ ଭାବନ୍ତି ଏହା ବଞ୍ଚିଲା ଶବ୍ଦ । ମାତ୍ର ସବୁଜ ବଞ୍ଚି ନୁହେଁ, ପାରସିକ ଶବ୍ଦ—ଅତି କୋମଳ ମଧୁର ଶ୍ରୁତିପ୍ରିୟ । ବର୍ଣ୍ଣନା ନେତ୍ର ପ୍ରୀତିକର । ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଜ ରାଜା । ସବୁଜ ଶବ୍ଦଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଜିଯାଏ ଆସି ନଥିଲା, ଏହା ଅନୁତାପର କଥା । କବିତାରେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପାରସିକ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କ ଗୀତରେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ସେଥିନିମନ୍ତେ କେହି ଉଚ୍ଚକାର କରିନାହାନ୍ତି । ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଚତୁର୍ଥ ଦଶକରେ ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କଦ୍ୱାରା ସବୁଜ ଭୂଲ୍ୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କଲା ବୋଲି ଆକ୍ଷେପ କରିବା ଦୁଃଖର ବିଷୟ ନୁହେଁ କି ?”

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ‘ପ୍ରାଚୀ ସମିତି’ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେକ ଶିକ୍ଷାପରାୟଣ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରାଚୀସମିତିର ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ଅପରୋଷ୍ଟ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାୟିତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କହିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଅଶ୍ଳୀଳତାରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ତେଣୁ ସେସବୁ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକାଶନଦ୍ୱାରା ସାମାଜିକ ବ୍ୟଭିଚାର ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ଏହି ତଥ୍ୟାବଳୀ-

ଶୀଳବାନ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ କହୁଥିଲେ — “ଏହି ସମ୍ପିଦ ଉତ୍କଳର ନାନାସ୍ଥାନରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ କବିମାନଙ୍କର ରଚିତ ପୁସ୍ତକମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛୁ । ଦେଖିଲ ଏ ସମ୍ପିଦ ପ୍ରତି ଅନେକ ନବୀନ ଓ ପୁରୁଣା ସାହିତ୍ୟକଙ୍କ ବିମୁଗ୍ଧ କାହିଁକି ? ଅନେକଙ୍କର ମତ ଅଶ୍ଳୀଳ ପୁସ୍ତକ ସମ୍ବର ହେବୁ । ଅନେକ କହନ୍ତି ସେମାନେ ଯାହା ପୁର ସଂସ୍କରଣମାନଙ୍କରେ ପାଠ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଭୁଲ କମ୍ପା ଭିନ୍ନ କରି ଗ୍ରସିଥିବାରୁ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର । ପ୍ରାଚୀନ କବି ମାନେହିଁ ଅଶ୍ଳୀଳ କାବ୍ୟ ଓ ଗୀତ ଲେଖକ । ଏହା ବୋଲି କି ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଲେଖାତକ କାଠଯୋଡ଼ିରେ ଭସାଇ ଦେବା ? ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକ, ପ୍ରାଚୀନ ମୂର୍ତ୍ତି, ପ୍ରାଚୀନ ଆଉ ଯାହା ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଧାର ହିଁ ଦେଶର ଓ ଜାତିର ଗୌରବ । x x x ତେବେ ଆମ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପିଦ ସେଥିରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଖସି କରି, ମୁଦ୍ରିତ କରି ଦେଶର ଧନ ସାଇତ ରଖିବା ହେବୁ ଦୋଷୀ କାହିଁକି ? ଏ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଶ୍ଳୀଳସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବର ବୋଲିବା ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ଯେବେ କୌଣସି ସମ୍ପିଦ ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଏତାଦୃଶ ଅଶ୍ଳୀଳ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହତ କରେ ଏବଂ ଅଶ୍ଳୀଳ କାବ୍ୟଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଉନ୍ନତ ଇତ୍ୟାଦି ଉପଦେଶ ଦିଏ, ଅଥବା କୌଣସି କବି ଅଧୁନା ଏପରି କାବ୍ୟ ଲେଖେ, ତେବେ ସେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅପକାରକ ।”

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ସେସମୟର ପ୍ରକାଶିତ କେତୋଟି ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’, ‘ସମାଜ’, ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’, ‘ସହକାର’, ‘ରସରସ’, ‘ଜନ୍ମମାର୍ମ’, ଓ ‘ସୁଗବାଣୀ’ ସଭ୍ରତ ପତ୍ରପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ତପଣୀ ଦେଇ ‘ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ’ର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ ବାଗୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ନୀରବତାକୁ ସେ ଅନୁମୋଦନ ନକରି କହୁଥିଲେ — “ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ନିଷ୍ପେଷପାତ ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଗୌରବ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରହେ । ଏକ ସମୟରେ ‘ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ’ର ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ନିର୍ଭୀକ ଓ ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ (କି ସାମାଜିକ, କି ରାଜନୈତିକ, କି ସାହିତ୍ୟିକ) ପାଠକମାନେ ରୁହୁଁ ରହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର କେତେବର୍ଷ ହେଲା ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବର କରୁଅଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ଲେଖା ଆଦୌ ବାହାରବାକୁ ନାହିଁ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଅନେକେ ବିଶେଷ ଦ୍ୱାଷିତ । ପ୍ରକାଶ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ଏଭଳି ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅହେତୁକ ନିବୁଝି କଦାପି ଅନୁମୋଦନୀୟ ନୁହେଁ ।”

ବିଭିନ୍ନ ସଭ୍ୟସମିତିରେ ଉପସ୍ଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ରହିବାକଥା, ଏହିସବୁ ଗୋଷ୍ଠୀ କମଳ ଫଳରେ ସେତେବେଳେ ତାହା ବ୍ୟାହତ ହୋଇଥିଲା । ସଭ୍ୟସମିତିକୁ ଔପଚାରିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଆସୁଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସଭାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥିଲା । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ସେହି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟବସାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମତାନ୍ତରର ସୂଚନା ପ୍ରାବନ୍ଧକ ପାଇଥିଲେ । ସୌଜନ୍ୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଦିଓ ସଭାପତିଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ ପାଠ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୋତାମାନେ ବସିରହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାପରେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବରେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ଆସନତ୍ୟାଗ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ । ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ପ୍ରତି ଏହି ନିର୍ଲିପ୍ତତା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ଲେଖିଥିଲେ—“ସଭାଭଙ୍ଗ ପରେ ସାହିତ୍ୟସଭା ଗୋଟାଏ ରେଳଗାଡ଼ି ବ୍ୟାପାର ପରି ମୋତେ ବୋଧ ହେଲା । ଯେପରି ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଲୋକେ ଜଣଜଣ ହୋଇ ବସନ୍ତି, ଗାଡ଼ି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, କେତେକ ସମୟ ପାଇଁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାକ୍ୟାଳାପ, ବାକବିତଣ୍ଡା ଓ ତଳତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୁଏ, ରେଳଗାଡ଼ି ଗନ୍ତବ୍ୟସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଲାବୁ ସୃଙ୍ଖଳା ଚଳିତର ହୋଇ ଗାଡ଼ିରୁ ଉତୁରି ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି । କାହାର ଖବର ଆଉ କେହି ନେବାକୁ ସମୟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭବନ ସାହିତ୍ୟସେବାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ସମସ୍ତେ ଯିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ସାହିତ୍ୟ ସଭା ଶେଷ ହେଲା, ସଭାପତିର ଅଭିଭାଷଣ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ବ୍ୟପାର ଭଳି । ସଭାପତିର ଅଭିଭାଷଣ ରେକର୍ଡ଼ ଯଦି ଶସ୍ତ୍ରାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାଉଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସଭାପତିଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ନକରି ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ରେକର୍ଡ଼ଦ୍ଵାରା ଅଭିଭାଷଣ ପାଠ ସମସ୍ତେ ଶୁଣି ପାରନ୍ତେ । x x x x ଧରାବନ୍ଧା ଜୟମ ଓ ଅଭ୍ୟାସର ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରିବାକୁ କେହି ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ସଭାଭଙ୍ଗ ଉତ୍ସରୁ ବୋଧହୁଏ ସମସ୍ତେ ଭାବିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ବର୍ଷକର ଗୋଟିଏ ଦାୟିତ୍ଵରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ମୁଁ ଯଦି ସେହି ରୀତିରେ ରେଳଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ଫେରିଆନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ କାହାର ଦୁଃଖ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା କିମ୍ବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ନକରି ଚାଲି ଆସିଲି ବୋଲି ମୋତେ କେହି ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନଥାନ୍ତେ ।” ଏହି ଉଚ୍ଚଗୁଡ଼ିକରୁ ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣର ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିଭାଷଣ

୧୯୩୫ ମସିହାରେ ଛାପିତ ‘ବାରିପଦା ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍‌ଘାଟନା ଉତ୍ସବରେ ସଭାପତି ଭାବେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଜଳନ୍ତର ଦେବ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ସାରସ୍ଵତ ସମାବେଶରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଭାଷଣଟି ସେହି ମସିହାର ‘ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଦୀପ’ ପତ୍ରିକାରେ ଛାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସେ ବୈଦିକ ଗଣାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସଂସ୍କୃତର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣିକା କାବ୍ୟ ନାଟକାଦି ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଭଞ୍ଜଭୂମି ମୟୂରଭଞ୍ଜ

ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଐତିହ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ସେହି ରାଜବଂଶର ଅବସରଣୀୟ ଅବଦାନକୁ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ‘ଭକ୍ତ’ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ କପରି କରିସମାଧି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଏହି ବିଶେଷ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତି ନିଜର କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେକ ଲେଖକ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟକବିତାର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ନାଟ୍ୟରୂପ ଚମତ୍କରେ ଗତାନୁଗତକତାକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାରୁ ଖୋଜି ପ୍ରକାଶ କରି ସେ କହିଥିଲେ — “ନିର୍ଜନରେ ବସି ରମଣୀ ପ୍ରତିମା ଗଢ଼ିବାର କାଳ ଚାଲିଗଲା । ଏକାକାର ନାଟ୍ୟ ଅବଳା ନୁହେଁ । ଆଜି ଲବଣି ପିତୁଳା ବୋଇଲେ ତା’ର ଅପମାନ, ଶିଷିତ ସମାଜର ନାଟ୍ୟମାନେ ବହୁ ଦିନରୁ ହରିହରୀ ଓ କୁକୁମ ବ୍ୟବହାର ତ୍ୟାଗ କଲେଣି । ତଥାପି ନାଟ୍ୟମାନେ କେତେଗ ସ୍ପର୍ଶିବର୍ଣ୍ଣୀ, ଚମ୍ପକଦାମ ଗୌରୀ ବେଲି ଉପହାସ କରିବା ନବ ଶିଷିତ କବି ପକ୍ଷରେ ଶୋଭନୀୟ କି ? ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବିମାନଙ୍କୁ ଶିଷ୍ଟପ ଓ ପଦ୍ମର ମୋହ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁଡ଼ି ନାହିଁ । ନାଟ୍ୟ ଅଦ୍ୟାପି ଶିଷ୍ଟପ ମୁକୁଳା, ପଦ୍ମଲେତନା, ଆଠଶତ ବର୍ଷରେ ପୁଷ୍ପରାଜ ଗୋଲପ କରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଗ୍ରହଣଯେ ଖ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ଅଥଚ ଗଛରେ ବର୍ଣ୍ଣରେ ତାହା ପଦ୍ମ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଶିଷ୍ଟପଠାରୁ ମୁକୁଳ । ଗୋଲପ ଏଦେଶର କବିମାନଙ୍କର ଉପମା ସାମଗ୍ରୀ ନୋହୁ, ଏଥିରେ ଖୋଜି ନାହିଁ, ମାତ୍ର କବିସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଯେ ଗର୍ଭତାଳିକା ପ୍ରବାହ ଚାଲୁ ପରିସ୍ଥିତି, ନାଟ୍ୟର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ।”

ସାହିତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶବ୍ଦର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଏକ ଚରନ୍ତଳା ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହାଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ ଉନ୍ନତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟର ରଚନା ଓ କଳ୍ପନାକୁ ନିଜସାହିତ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସର୍ବଦା ନିମ୍ନମୟ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଅପେକ୍ଷା ବିନାଶର ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୁଏ । ଏଣୁ ଅନୁକରଣ ପ୍ରିୟ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଥିଲେ — “ଭବରାଜ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଛି । ମାତ୍ର ରଚନା ଓ କଳ୍ପନା ନିଜସ୍ୱ । ପରର ରଚନା ବା ପରର କଳ୍ପନା ନିଜ ରଚନାରେ ଭର୍ତ୍ତିକରିବା ବଡ଼ ନିମ୍ନମୟ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଶବ୍ଦ ସମ୍ପଦରେ ଦରିଦ୍ର ନୁହେଁ । ନିଜସ୍ୱରେ ନଥିଲେ ପରସରୁ ଉଧାର ଆଣିବା ଦୋଷାବହ ବା ନିମ୍ନମୟ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ନିଜସ୍ୱରେ ଧିବାସହେଁ ଲୋଭ ପରବଶ ହୋଇ ପରଠାରୁ ଆଣିବା ଦୋଷାବହ ଓ ନିମ୍ନମୟ ।”

ରାଧାନାଥ କାବ୍ୟରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ

କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ‘ପାଟଣା’ କାବ୍ୟକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଦ୍ୟମାନ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ‘ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ’ ଓ ‘ବିଜୁଳି’ ପତ୍ରିକାଦ୍ୱୟ ଦୁଇ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଆପତ୍ତିଜନକ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିବାଦୀୟ ପରିବେଶ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ବହୁଲ୍ୟାଂଶରେ ଦୃଶ୍ୟଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୧୯୩୩ ମସିହା ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାର ୧୦ଶ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉଦ୍‌ଭୂତ ରାୟ ‘ରାଧାନାଥ କାବ୍ୟରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ’ ଶୀର୍ଷକ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ କରି ‘ପାଟଣା’ କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କୌଶଲ୍ୟା ଓ ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟ ନିମନ୍ତେ ରାଜା ସୁତଳ ଦେବଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରି ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଦୋଷମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ଏହି ଆଲୋଚନାଟି ଜଳନ୍ତରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବାରୁ ସେ ଏଥିପାଇଁ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରି ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ବରୂପ ଏହା ରଚନା କରିଥିଲେ । ଉଦ୍‌ଭୂତ ରାୟଙ୍କ ଯୁକ୍ତିଥିଲା ଯେ ‘ପାଟଣା’ କାବ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ‘ହୃତ୍‌ତେଜିଣୀ’ ପତ୍ରିକାରେ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହିକ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ସେହି ପ୍ରେସରୁ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଣୁ ଏହି କାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସୁତଳ ଦେବଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ କରିଥିବା ନିଶ୍ଚିତବୋଲି ସେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି ପ୍ରତିବାଦମୂଳକ ଲେଖାରେ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ‘ହୃତ୍‌ତେଜିଣୀ’ ପାଟଣା କାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା, ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ—“ସେତେବେଳେ ହୃତ୍‌ତେଜିଣୀର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା । ତାହାର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସୁଦକ୍ଷ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କରିବାରେ ମାଲମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କର ସୂଚି ନଥିଲା । ସେ ଉତ୍କଳର ପୁଲେଖକମାନଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରବନ୍ଧ କବିତା ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗାଡ଼ କରିବାରେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନଶୀଳ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନୁରୋଧ କରି ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚିତ ପ୍ରକାଶ କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡେ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହିକ ରୂପେ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକାରେ ମୁଦ୍ରିତ ହେବା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ଏହା ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଶଂସାବାଦ ଓ ବିଜ୍ଞପନ । x x x ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମାଲମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ‘ହୃତ୍‌ତେଜିଣୀ’ରେ ମୁଦ୍ରିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ‘ପାଟଣା’ କାବ୍ୟ ତ ‘କମ୍ପୌଜ’ ହେବ, ତାହାଯେବେ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ରଖାଯାଏ, ତେବେ କାବ୍ୟଟି ପୁନଃବାର ଛପାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଏଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ସମ୍ମତ ଆବଶ୍ୟକ କଲେ । ମାଲମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ଅନାୟାସରେ ସୁତଳ ଦେବଙ୍କ ସମ୍ମତ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ‘ପାଟଣା’ କାବ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହିକ ରୂପେ ‘ହୃତ୍‌ତେଜିଣୀ’ରେ ମୁଦ୍ରିତ

ହେବାକୁ ଲାଗିଲ । ମାତ୍ର ‘ପାବନା’ କାବ୍ୟରେ କ’ଣ ଥିଲା ବା ନଥିଲା, ତାହା ସୁତଳଦେବ କିମ୍ବା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କୁ ଜଣା ନଥିଲା ।”

ଘଟଣାକ୍ରମେ ‘ପାବନା’ କାବ୍ୟର କିଛି ଅଂଶ ପ୍ରକାଶ ପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସାକର ଓ ଉତ୍ତୁକ୍ତ ନିନ୍ଦାକର ଲାଲ ରାମ ନାରାୟଣ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକମାନେ ଦୁଇଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ । ପରସ୍ପରର ମତାମତର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପାଇଁ ‘କନ୍ଦୁଧନୁ’ ଓ ‘ବିକୁଳୀ’ ପତ୍ରିକାର ଆବର୍ତ୍ତାବ ହେଲା । ଲାଲମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ତଥା ସୁତଳଦେବ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ ଯୋଗାଇଲେ । ଏହି ବିବାଦମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମାସର ‘ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ’ର ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ‘ପାବନା’ କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ‘କୌଶଲ୍ୟା’ ଓ ଗଙ୍ଗେଶ୍ଵରଙ୍କ ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ରାଧାନାଥ ବିରୋଧୀଙ୍କୁ ଏହା ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣସୁଯୋଗ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ସୁତଳଦେବ ଏହି ଅଂଶଟି ପାଠକଲେ । ସେ ଗଭୀର ମନପ୍ରାପକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଜଳନ୍ତର ଲେଖିଥିଲେ—“ସୁତଳ ଦେବ ଲାଲମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କୁ ତରଫାର କଲେ, ଏବଂ ପ୍ରକାଶ କଲେ— ଯାହାଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ଓ ମନସିକ ପରିଶ୍ରମ କଲୁ, ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମୁଖରେ କାଳି ଲଗାଇବାକୁ ତିଳେମାତ୍ର ସଙ୍କୋଚବୋଧ କଲେନାହିଁ । ଅବୈଧ ଅଶ୍ଳୀଳ ଇଙ୍ଗିତଦ୍ଵାରା ଏହାଙ୍କର ଲେଖନୀ ଉତ୍କଳାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅଶ୍ଳୀଳ ଲେଖାରୁ ବଳିଗଲା । ତା’ଛଡ଼ା ଏହା ଯେ କେବଳ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନକାରୀଙ୍କର ମୁଖ ବନ୍ଦକଲା, ତା ନୁହେଁ, ପୁଣି ଉତ୍କଳର ପବିତ୍ର ବଂଶ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଗଙ୍ଗେଶ୍ଵରଙ୍କ ମୁଖରେ କଳଙ୍କ-କାଳିମା ଲେପନ କଲା ।”

ପରନ୍ତୁ ଦେଓଗଡ଼ (ବାମଣ୍ଡା)ର ରାଜବଣ ଗଙ୍ଗବଣୀୟ । ନିଜବଣର ଗାରିମା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ସୁତଳଦେବ ସର୍ବଦା ସଚେତନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ନିଜବଣର ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅଗମ୍ୟାଗମନ ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ କରାଇବା କେବେହେଲେ ସୁତଳଦେବଙ୍କ ଭଳି ମହାତ୍ମାମନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ପୁଞ୍ଜା ଆସି ନଥିବ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କୃତ କର୍ମକୁ ଅନ୍ୟତ୍ରପରେ ଲଦିଦେବା କେତେଦୂର ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ସେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶ୍ଵାସରେ—“କାବ୍ୟର ନିନ୍ଦାସ୍ତୁତ, ଯଶ ଅପଯଶ କରି ପ୍ରାପ୍ୟ, ଅନ୍ୟର ନୁହେଁ, ଉତ୍ସାହ ଦାତା, ପ୍ରକାଶକ, ମୁଦ୍ରାକର, ପାଠକ, ସାହିତ୍ୟିକ, ସମାଲୋଚକ ପ୍ରଭୃତି ଯେପରି କାବ୍ୟର ରସମାଧୁରୀ ଓ ରଚନା ପରିପାଟି ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି, ସେହିପରି ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କର ଦୋଷାଦୋଷ ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । କବିଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଦୋଷାଭୋପ କରିବାକୁ ଗଲେ କବିର ତ ମହତ୍ତ୍ଵ ବଢ଼େନାହିଁ, ବରଂ ଲଘୁହୁଏ ।”

ସଂଶ୍ଳେଷରେ ସେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ ସୂଚକଦେବଙ୍କ ଉପରେ ପାଞ୍ଚଶାକାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିମନ୍ତେ ଘୋଷାଭୋପ କରିବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

ମେଘଦୂତ

ଜଳଜର ଦେବଙ୍କର ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାହିତ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ବେଦ ପୁରାଣ ଓ ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟ ପାଠପୁଞ୍ଜ ସେସବୁର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସେ କେବେ କେବେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥଗତ ଚୈତ୍ତମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଯୁକ୍ତିସମ୍ମତ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଆଲୋଚ୍ୟ ଆଲୋଚନାଟି କାଳିଦାସଙ୍କ ‘ମେଘଦୂତମ୍’ କାବ୍ୟର ଏକାଧିକ ଟୀକା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ବିଭିନ୍ନ ଟୀକାକାର ମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ମତଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାଦ୍ୱାରା ପାଠକମାନେ କାବ୍ୟର ଅର୍ଥାନୁଷ୍ଠାନରେ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେହିସବୁ ମତଭିନ୍ନତାକୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥିଲା ।

ପ୍ରଥମତଃ ଯେଉଁ ମେଘକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଯକ୍ଷ ବିରହ ବେଦନାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ମେଘର ସମୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସାଧାରଣତଃ ଟୀକାକାରମାନେ ଆଷାଢ଼ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି ସମୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସହିତ ଏକମତ ନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମତରେ କାଳିଦାସ ଯେଉଁ ଆଷାଢ଼ସ୍ୟ, ପ୍ରଥମ ଦିବସେ’ ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଆକ୍ଷରିକ ଭାବେ ଆଷାଢ଼ ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭ ପରେ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ସାଧାରଣତଃ ଭାରତରେ ମୌସୁମୀ ପ୍ରବାହ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ମୌସୁମୀ ପ୍ରବାହ ସହିତ ଯେଉଁ ‘ମେଘ’ ଦେଖାଦିଏ, ତାହା ସାଧାରଣତଃ ଭୟଙ୍କର ଆକାର ଧାରଣ କରିଥାଏ । କାଳିଦାସ ଯେଉଁ ମେଘକୁ ଶୀତାସକ୍ତ ଗଜଗୁଳ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା କେବେ ବର୍ଷାଋତୁର ମେଘ ହୋଇ ନପାରେ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ମେଘର ସେ ଭୟଙ୍କର ରୂପ ସାଧାରଣଭାବେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ମେଘର ସମୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଯେଉଁସବୁ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ, ଯଥା— “ବାତ୍ୟା ବିତାଡ଼ିତ ନୂନ ମେଘ ଅତି ଦ୍ରୁତବେଗରେ ଗମନ କରେ ଏବଂ ହୃତ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ । ଶ୍ରାବଣମାସର ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ମେଘ ତାହୁଣ ଭାବୋତ୍ପାଦକ ନୁହେଁ,

ନୂତନ ମେଘଈ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ବଳ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରବ୍ୟସ-ଶୋଭା ଅଟେ । ବଳାକାପତ୍ର
ନୂତନ ମେଘ ବନ୍ଧରେ ଶୁକ୍ଳ ପୁଷ୍ପମାଲ ରୁଲ୍ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ମେଘାଗମରେ
ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ଭାଧାନ ହୁଏ । ଶ୍ରୀବତ୍ସମାସରେ ବକମାନେ ଶାବକ ପାଳନ
କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତଥାନ୍ତି । କ୍ଷୀଡ଼ାରତ ହେବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅବସର ନାହିଁ ?

ହଂସମାନେ ବର୍ଷାଗମରେ ମାନସଭୋବରକୁ ଯିବାର କବି ପ୍ରସିଦ୍ଧି
ଅଛି । × × ×

ମୟୁରଗଣ ନୂତନ ମେଘ ଦେଖି ଉଡ଼ୁଥିଲେ ମାନସରେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ
ବର୍ଷା ପୁଷ୍କରୁ ବା ପ୍ରଥମ ବର୍ଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ଘାସ ଗୁଚ୍ଛର ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । × ×

ଉଦ୍‌ୟ ଚୁମ୍ବିରେ ଜଳ ପଡ଼ିଲେ ଗନ୍ଧ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଆଦ୍ର ଚୁମ୍ବିରେ ଯେତେ
ଜଳବୃଷ୍ଟି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗନ୍ଧ ନିର୍ଗତ ହୁଏ କି ?

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ କାରଣଗୁଡ଼ିକରୁ କାଳିଦାସଙ୍କ ରଚନାର ପୁଟ୍‌ମେଘର ୨, ୩, ୪ର
ଅର୍ଥ ଟୀକାକାରମାନେ ଏହି ମେଘର ସମସ୍ତ ଆକାଂକ୍ଷା ବା ଶ୍ରୀବତ୍ସରୂପେ ସ୍ୱତ୍ୱ ଶରଣ
ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ।

ଯେଉଁ ରାମଗିରି ପଟ୍ଟରେ ଯନ୍ତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲା, ତାହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ
ମଧ୍ୟ ଟୀକାକାରମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତପୋଷଣ କରନ୍ତି । କେହି କେହି ଏହାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକୁଟ
ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ସୁରଗୁଳା ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ରାମଗଡ଼କୁ ରାମଗିରି
ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି ସବୁ ମତର ତତ୍ତ୍ୱମା କର ବିଭିନ୍ନ
ଭୌଗୋଳିକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଏହି ରାମଗିରି ପଟ୍ଟ ବାସ୍ତବରେ ମହାଦେବ ପଟ୍ଟ-
ଶ୍ରେଣୀର ‘ରାମଟେକ୍’ ପାହାଡ଼କୁ ଚିହ୍ନିତ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ମତରେ ଯଦି ଚନ୍ଦ୍ରକୁଟ
କିମ୍ବା ରାମଗଡ଼କୁ ‘ରାମଗିରି’ ପଟ୍ଟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ କାଳିଦାସ
ମେଘର ଗତିପଥର ଯେଉଁ ଘାସ ଓ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଫଳପ୍ରଦ
ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ‘ମେଘକୁ’ କେତେବେଳେ ବନ୍ଧ ବା କେତେବେଳେ ବିପକ୍ଷତ
ଗତିରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଯେଉଁ ‘ରାମଟେକ୍’ ପଟ୍ଟର ସୂଚନା
ଦେଇଥିଲେ, ସେଠାରୁ ମେଘର ଗତିପଥ ବହୁଳାଂଶରେ କାଳିଦାସଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ
ହୋଇ ପାରିବ ।

ଏହି ଗତିପଥର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ମେଘ ପଥରେ
ପଡ଼ୁଥିବା ଆମ୍ବକୁଟ, ବନ୍ଧ୍ୟାପାଦ, ରେବା, ଦଶାଶ୍ୱୀ, ନିର୍ବନ୍ଧ୍ୟା, ସିନ୍ଧୁ, ଅବନ୍ତୀ, ଶିପ୍ରା,
ମନ୍ଦୀରା, ଦେବଗିରି, ବ୍ରହ୍ମାବତୀ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, କନକାଳ, ପ୍ରାଲେୟାଦ୍ରୀ, କୌଷ୍ଠରକ୍ତ,

କୈଳାସ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନର ସାଂପ୍ରତିକ ଅବସ୍ଥିତି ସ୍ପଷ୍ଟରେ ସୂଚିତ ମତ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

କବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଧର୍ମମତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ କହୁଥିଲେ ଯେ ସେ ଶିବଭକ୍ତ ଥିଲେ । କାରଣ ‘ମେଘଦୂତମ୍’ କାବ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଗୁଣଗୋଟି ସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ସଦୃଶ ହୋଇଛି, ସେସବୁ ହେଲା—ଉତ୍କଳିନୀ, ଦେବଗିରି, କନକଲ ଓ କୈଳାସ । ଏହି ଗୁଣଗୋଟି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଧାନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସୂଚନା ଦେଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ସବନ୍ଧର ଉପସ୍ଥାପନରେ ଲେଖିଥିଲେ “ଉତ୍କଳିନୀରେ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ମହାକାଳ, ଦେବଗିରିରେ ଶିବପୁତ୍ର ସୁବ୍ରହ୍ମ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣ୍ୟବତ୍ସଳା ଭବାନୀଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା, କନକଲଠାରେ ଭବାନୀ ସପତ୍ନୀ ଶିବସ୍ତ୍ରୀୟା ରାଜାଙ୍କର ଶ୍ରୀତ୍ୱା ଏବଂ କୈଳାସରେ ହିରଣ୍ୟୋଷ୍ଠ ଯୁଗଳମୁଖିଙ୍କର ଶ୍ରୀତ୍ୱାବର୍ଣ୍ଣନା କରାଅଛନ୍ତି । କବି ଗୁଣଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ଦେବୀଠାର ବର୍ଣ୍ଣନାଦ୍ୱାରା ଜଳେ ଶିବଭକ୍ତ ଥିବାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।”

ଶିକ୍ଷା ଓ ସମାଲୋଚନା

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଦୁଇଟି ଭାଗରେ ‘ଉପହାର’ ପନ୍ଦିକାରେ ୧୯୩୫ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ଓ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସମସାମୟିକ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ବିଭିନ୍ନ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁଯାଇ ଲେଖକ ବୈଦିକଯୁଗରୁ ହିମାଳୟରେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ଲିପିର ବ୍ୟବହାର ହୋଇନଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟର ପରମ୍ପରା କପରି ଶିକ୍ଷା ଓ ସମ୍ମାନ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଥିଲା, ତାହାର ଧୂତନା ସେ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଗୃହରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଗୁରୁଗୃହରେ ଶିଷ୍ୟଗଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି ବୌଦ୍ଧିକ ତଥା ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ଅନୁଭବରେ କରୁଥିଲେ । ଏହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନର ସମୟସୀମା ବାରବର୍ଷରୁ ଛଅବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଛାତ୍ରମାନେ ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ଜଣେ ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ସହପ୍ରାଧିକ ଛାତ୍ର ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ହୁଏତ ଏହା ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ।

ଲିପିର ବ୍ୟବହାର ଓ ଆଧୁନିକ ଉପାସମୁହୂର ସୃଷ୍ଟି ପରେ ଯେତେବେଳେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ହେଲା, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର ସାବିତ୍ରୀମତା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନୀତିମାନ ପ୍ରଚ୍ଛଦ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ଧୂଂସାବଶେଷରୁ ପ୍ରମାଣିତ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟର ଯେଉଁ ସୁସ୍ଥ ପରମ୍ପରା ଭାରତରେ

ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ତାହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଏ ଦେଶରୁ ନୁହେଁ ବିଦେଶରୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅସି ଏଠାରେ ବିଦ୍ୟାବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶିକ୍ଷାର ସାଫଳମାନତା ନଷ୍ଟହୋଇ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀର ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣଭେଦରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଜବାବଦ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ସଫଳତା ଅଗମ୍ୟ ହେଲା । ଟୋଲ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରାକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ଗୁଣଗାଳୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା, ସେଥିପ୍ରତି ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର ଅଭାବ ହେଲା । ଶିକ୍ଷାପଦର ସହଜ ଧର୍ମବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଜଡ଼ିତ ହେଲା । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ସୁସମ୍ପର୍କ ବ୍ୟାହତ ହୋଇ ଅତ୍ୟାତ୍ମର ପରମ୍ପରା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେଲା । ଏହାପରେ ମୋଗଲ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ସହଜ ବିଦେଶୀ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ପାର୍ଶୀ ଭାଷାର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ଦେଶୀୟ ଭାଷାର ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ।

ଈଂରେଜମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିବାରୁ ଲେଖକ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀରେ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିପୁଳ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖକ କହିଥିଲେ ଯେ ଭାରତରେ ଗ୍ରନ୍ଥସମାଜ ସଫଳ ହେବାକୁ । ଶିକ୍ଷାରେ ପରିସମାପ୍ତିପରେ ସେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ଭାବରେ ଜୀବନଯନ୍ତ୍ରରେ ଆସ୍ଥାହୀନ ହେଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି କେବେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଉତ୍ତେଜ୍ୟ କରି ସେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ — “ଆଜି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥ, କାଲି ସେ ଦେଶର ମୁଖ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାରେ, ଏହି ଧାରଣା ଦୃଢ଼ତ୍ୱରେ ପୋଷଣ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ । ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନରେ ଶିକ୍ଷକର ଧର୍ମାଣ ନାହିଁ; ଗ୍ରନ୍ଥର ଉନ୍ନତିକଲେ ଶିକ୍ଷକ ତଦତିରକ୍ତ ଯାହା କରବେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି ।”

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗକୁ ‘ଶିକ୍ଷାପଦ’ ବୋଲି ନାମିତକରି ଏଥିରେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱାର୍ଥାତ୍ତ ନିମନ୍ତେ କେତେକ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସମସାମୟିକ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାପଦର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ଭାରତରେ ଏକ ଜାତୀୟଭାବକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଈଂରେଜୀ ପ୍ରାୟ ଭାରତର ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନର ଏହି ଈଂରାଜୀଭାଷା କେତେକ ସାମଗ୍ରିକ ଉନ୍ନତିର ମାଧ୍ୟମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆଞ୍ଚଳିକ

ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ନତକରି ତାହା ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳନକଲେ ସାମାଜିକ ଉନ୍ନତି ସମ୍ଭବ । ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀକୁ ଜାତୀୟଭାଷା କରିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ବିଶେଷରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଯାହା ଯୁକ୍ତ ବାଢ଼ିଥିଲେ । ତାହା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଶିଧାନଯୋଗ୍ୟ— “ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଉଦ୍ୟୋଗୀମାନେ ଏହା ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି । ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ସହ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୀଭାଷା ସହଜ ଅଛି । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱି ଦୁଇଗୋଟି ଭାଷା ଏକ ଦେଶର ଭାଷା ହେଲେ ବଳବତ୍ତର ଭାଷାର ପରେ ଜୟ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ? ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ନିତାନ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳସୂଚକ ।”

ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ଓ ଜାତୀୟପ୍ରେମୀ ହେବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହଜ୍ୱଳ କରାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାପାଇଁ ଲେଖକ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଭରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗତି

ଏହା ଏକ ସନ୍ଧିପ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ୧୯୪୪ ମସିହାର ‘ସହକାର’ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ତଥା ବିକାଶ ଉପରେ ସନ୍ଧିପ୍ତ ସୂଚନା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଭାଷା ଓ ମାନବ ଜାତିର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରି ସେ କହିଥିଲେ— “ତେବେ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ସତରୂପାମନୁଠାରୁ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ଜନ୍ମ ହୋଇନାହିଁ । କିମ୍ବା ଆଦାମ୍ ଇଭ୍ରାହୀମ ସମଗ୍ର ସେହିପରି ଋଷ୍‌ବେଦରୁ ବା ବୈଦିକ ଭାଷାରୁ ସମଗ୍ର ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇନାହିଁ, ଏହା ପୌରାଣିକ କଳ୍ପନା, ଏଥିରେ ଆତ୍ମା ସ୍ଥାପନ ସ୍ୱାଧୀନ ଗବେଷଣାର ଅନ୍ତରାୟ ମାତ୍ର ।”

ସୃଷ୍ଟି ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ଏକ ଶୁଦ୍ଧଭାଷା ଯାହାକି ଧର୍ମତନ୍ତ୍ର ଧରିଅବଳୁତ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସିଛି । ସୃଷ୍ଟି ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧାରୀ, କାଶ୍ମୀର ଓ ପଞ୍ଜାବ ଇତ୍ୟାଦି ଅଞ୍ଚଳରେ ବୈଦିକଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ବୈଦିକରଚନାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଜାତିନିୟମ ପ୍ରଣୀତହୋଇ ସୃଷ୍ଟିଭାଷା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ତାହାର ଶୁଦ୍ଧତା କେବଳ ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳାର ଅନୁସରଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ । ଏହା ଏକ ଅତୁଳନୀୟ ଭାଷା । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଏ ଭାଷାର ଉତ୍କଳତା, ଗମ୍ଭୀରତା ଓ ଜୟିତ୍ୱ ଅନୁଭବକରି ଏହା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଫଳରେ ଭାରତର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି ଭାଷା ପ୍ରସାରିତ ହେଲା ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାକୃତ ଶ୍ରମୀକର ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଶିରୋନାମା ‘ଭଗବଦ୍‌ ଗୀତା’ ରକ୍ଷାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୀତାର କୌଣସି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନଥିଲା । ଏହି ସନ୍ଧିପ୍ତ ରଚନାଟି ଲେଖକଙ୍କ ମନର ଏକ ଅଦ୍ୱେଷକୁ କୌତୁହଳ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ୧୯୧୫ ମସିହା ଆସାଦ ସନ୍ଧ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ଏହା ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମଧାରଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ଜନମାନସ ଯେପରି ଯୁକ୍ତଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଶ୍ରେଣୀ କରି ନେଇଥାଏ । ‘ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା’ର ରଚନାମୁହୂର୍ତ୍ତ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀକୁ କେହି କେବେ ବିଚାରକୁ ନେଇ ନଥାନ୍ତି । ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ଏହା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରାରମ୍ଭ ପୁର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ରଚନା ବୋଲି ସମସ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚ୍ୟା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ଏହିସବୁ ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ ସଂପର୍କରେ ବିରୁଦ୍ଧ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ଛାଡ଼ିକରିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଯୁଦ୍ଧ ବଳରେ ଏହା ମହାଭାରତର ଏକ ଅଂଶ-ବିଶେଷ ନୁହେଁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ଗୀତାରେ ୧୮ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି, ତାହା ଶୁଣି ବା ଅଧ୍ୟୟନ କରି କେହି କେବେ ଆତ୍ମସଂସ୍କଳନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ଅର୍ଜୁନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହା ଶୁଣିଯାଉବା ପରେ ଆତ୍ମସଂସ୍କଳନକୁ ମାରିବା ପାଇଁ କପରି ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ବୋଲି ଲେଖକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଥିଲେ ।

‘ମହାଭାରତ’ର ଶ୍ରେଣୀପଦର ‘ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା’ ଗୋଟିଏ ଉପପଦ୍ଧୂପେ ସଂଯୋଜିତ । କିନ୍ତୁ ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଯଦି ଏହି ଅଂଶକୁ ବାଦ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ମୂଳ କଥାବସ୍ତୁର କୌଣସି ଅଙ୍ଗହାନ ହେବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ଏହି ମତର ଯଥାର୍ଥତା ରହିଛି । କାରଣ ଓଡ଼ିଆ ଭଳି କେତେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶ୍ରମୀକର ରଚିତ ମହାଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ସ୍ଥାନ ନ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱସ୍ତବସ୍ତୁର କୌଣସି ଅସଙ୍ଗତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ନାହିଁ ।

‘ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା’ର ଅତ୍ୟଧିକ ଆଗ୍ରହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରେଣୀପଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ କାରଣକୁ ଆଲୋଚନା କରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହିଛନ୍ତି ଯେ ‘ମହାଭାରତ’ର ଭାବି ଯେପରି ବୈଦିକ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ବୈଦିକସୂତ୍ରର ଗନ୍ତ, ଗୀତାର ଭାବି ସେହିପରି ଉପନିଷଦ୍ ସମୂହ । ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କ ମତରେ—“ମହାଭାରତରେ ବେଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଆରଣ୍ୟକର ଉପାଖ୍ୟାନସମୂହ ଦେଖି ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଲେଖକ ଉପନିଷଦର ଚକ୍ରସମୂହ ମଧ୍ୟ

ମହାଭରତ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥଳ ଉପଦେଷ୍ଟା ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଶ୍ରୋତା କରି ମହାଭରତକୁ ବେଦ ଓ ବେଦାନ୍ତଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟିତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି ।”

ମହାଭରତ

ଏହା ଏକ ଘାସ ପ୍ରବନ୍ଧ । ପାଞ୍ଚଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୧୧୭ ମସିହାର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଓ ପବନଶ୍ରୁତ ‘ମହାଭରତ’ର ରଚୟିତା, ରଚନାକାଳ ଓ ଏହାର ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟତା ଉପରେ ଏଥିରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଥିଲା ।

ପୁରାଣୋତ୍ତର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରସଙ୍ଗ ଯେତେ ଅବାସ୍ତବ ଓ କଳ୍ପନା ରଚ୍ଛିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଭାରତବାସୀ ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୁଣିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଜଳରେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷଧରି ଏହିଭଳି ଅସଂଖ୍ୟ ଅବାସ୍ତବ ଓ କଳ୍ପନାସଂସ୍କୃତାଦ୍ୱାରୀ ସମ୍ବଳିତ ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ଓ ଉପପୁରାଣକୁ ପଢ଼ିବୁଝେ ଆନେମାନେ ମାନନେଇଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ବହୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଲୋଚନାର ସହାୟତାରେ ‘ମହାଭରତ’ ଭଳି ମହାନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅବତୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଅଲକ୍ଷ୍ୟତାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ନିର୍ଭୀକ ଭୂମିକା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ମାଧ୍ୟମରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ‘ମହାଭରତ’ର ରଚନାକାଳ ଓ ରଚୟିତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ମହାଭରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣାବଳୀ ଓ ଚରିତ୍ର-ସମୂହ ସାଧାରଣ ନୈତିକ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶରୂପେ କେବେ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ମତରେ—“ନୈତିକ ଜୀବନ ଗଠନ କରିବାକୁ ଆନେମାନେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସୃଷ୍ଟ କରୁଁ । ସାଧାରଣ ନରଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଚରିତ୍ରନିର୍ଦ୍ଦୟ ଆନୁମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାର ଆଶା ରଖୁଁ । ମାତ୍ର ଭରତର ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ପରିପତ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ପୁଣି ପାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମହାଭରତ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପରିପତ୍ତି ।”

‘ମହାଭରତ’ର ମହାନତା ଏହାର ଧାର୍ମିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କିମ୍ବା ନୈତିକ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତ୍ୟାପନ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ଏହା ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗୁଣିତ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ଶ୍ଵେତବେ କହିଛନ୍ତି—“ମହାଭରତକୁ କାବ୍ୟଜଗତରେ ଉଚ୍ଚଆସନ ଦେବ କୁ କାହାରି ଦ୍ୱିଧ ମତ ନାହିଁ । କବିମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ଗୁରୁତ୍ୱ, ଅସାଧାରଣ ଉଦ୍ଭାବନା ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ

କେହି କୁଣ୍ଡିତ ନୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ସ୍ୱପ୍ନକରେ ଅଶେଷ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ଉପଦେଶ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଧର୍ମବ୍ରହ୍ମ ଓ ନୀତିବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଉଚ୍ଚଆସନ ଦେବାକୁ ଅନେକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ତେବେ ବ୍ୟକ୍ତି କଣିକାକୁ ସାହସ୍ୟ ବଳେ ନାହିଁ ।”

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥ ଶତାଦ୍ଧିରେ ପାର୍ଶ୍ୱମାନ ପ୍ରଣୀତ ବ୍ୟାକରଣରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ କେତେକ ଏହା ତତ୍ତ୍ୱସୂତ୍ରର ରଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି, ‘ମହାଭାରତ’ର ଶାସ୍ତ୍ରତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଏହି ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ମହାଭାରତୀୟ ଚରିତ୍ରର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱମାନଙ୍କ ବ୍ୟାକରଣରେ ‘ମହାଭାରତ’ର ରଚନା ସମ୍ଭବୀୟ ସୂଚନା କିଛି ନାହିଁ ।

ବ୍ୟାସଦେବ ‘ମହାଭାରତ’ର ରଚୟିତା ରୂପେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ବକ୍ତା ହୋଇ ଏହି ମହାଭାରତର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ହୋଇ ମଧ୍ୟ କେବଳ ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନଥିଲେ । ତାହା ସହିତ ତାଙ୍କ ପିତା ଓ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠମାନଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଏହି ମହାଭାରତରୁ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ର ବନ୍ଧନ କହିଛନ୍ତି— “ବୋଧୟତୁ ଏ ପାଠକଗଣ ଦୃଢ଼ସ୍ମରଣମ କରିପାରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଜନ୍ମେନୟୁଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବୈଶମ୍ପାୟନ ବ୍ୟାସ ରଚିତ ମହାଭାରତ ପାଠ କରି ନଥିଲେ ଏବଂ ହୋଇ ଋଷିମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବ୍ୟାସରଚିତ ଏବଂ ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯିତିତ ମହାଭାରତ ପାଠ କରି ନଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ମହାଭାରତ ବ୍ୟାସ ରଚିତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବୈଶମ୍ପାୟନ ରଚିତ ନୁହେଁ ।” ଏହା ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି କରିଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ‘ମହାଭାରତ’ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ବହୁ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ଘଟଣାବଳୀର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଯେପରି ବିନା ସୁରୁଷରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ଭଧାରଣ, ସ୍ତ୍ରୀ ସୁରୁଷର ସହବାସ ମାତ୍ରେ ଶିଶୁର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞତାକୁ ଜନ୍ମ, ରେତଭକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ଗର୍ଭସ୍ଥ ହେବା, ଜଡ଼ପଦାର୍ଥରେ ରେତ ସଞ୍ଚୟ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ଜନ୍ମ, ମାଂସପିଣ୍ଡଲାଭ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କଳଶରେ ରକ୍ଷା କରିବାଦ୍ୱାରା କଳଶରୁ ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟବସ୍ତୁର ବିଶ୍ୱାସନୀୟତା କେବେ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ସେସବୁକୁ ବିନା ପ୍ରତିବାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଉଛୁ । ନରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁନିଋଷି ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର କର୍ମବଶତଃ ଯେଉଁସବୁ ଅବସ୍ଥାର ଓ ସେଚ୍ଛାଭାବ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା, ସେସବୁକୁ ଧର୍ମବାଣୀ ନାମରେ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଉଁ । ମହାଭାରତର

ସମସ୍ତ ମହାନ ଚରଣ ପଛରେ ବହୁ କୃଷ୍ଣିତ ଓ ନୀତିବରୁଦ୍ଧ ଇତିହାସମାନ ଥିବାପରେ ଆମେ ତା'ର ପ୍ରତିବାଦ କରିନଥାଉ । ଏହିସବୁ ସାମାଜିକ ବ୍ୟଭିଚାରର କେତେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହି ଭାଗରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

‘ମହାଭାରତ’ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବିବାହ ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରବନ୍ଧର କୃଷ୍ଣାସ୍ତ୍ର ଭାଗରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଜାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତଥିବା ବହୁପ୍ରକାର ବିବାହ ପ୍ରଥାର ଉଲ୍ଲେଖ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ ପ୍ରଥା ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସତ୍ୟସମାଜରେ ଗୁପ୍ତାତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ମହାଭାରତରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶସ୍ଥାପନାସ୍ତ୍ର ଚରଣମାନ ରହିଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ବିବାହ ପ୍ରଣାଳୀ ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୃଶ୍ୟ ବିବାହ ପ୍ରଣାଳୀଠାରୁ ଅଧିକ ନିମ୍ନସ୍ତରର । ବେଦରେ ବହୁପ୍ରକାରର ବିବାହ ପ୍ରଣାଳୀ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଜର୍ଜ୍ଜିତ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବିହୀନଭଳି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ସତ୍ୟସମାଜର ପଣିତ୍ୟକ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ମହାଭାରତରେ ଏହିଭଳି ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀର ବହୁଳ ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ଯଦି ଆମେ ଆମର ସୁଦୂରପୁରୁଷଙ୍କୁ ଏକ ଉନ୍ନତ ଓ ସଫଳପୁରୁଷ ସତ୍ୟତାର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା, ତେବେ ସେମାନେ ଏହି ବେଦବରୁଦ୍ଧ ପ୍ରଣାଳୀର ଅନୁସରଣ କାର୍ତ୍ତିକ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଆସେ । ଶେଷରେ ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି, “ଉଦୁଶ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମଲୟ-ଉପକୂଳବାସୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କିପରି ଶୋଭନୀୟ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ପୃଥିବୀର ଅବିଷ୍ଟ ସର୍ମପରାସ୍ତ୍ର ନୀତିମୟ ହିନ୍ଦୁଜାତିରେ କି ଏହା ସମ୍ଭବପର ? ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ମହାଭାରତରେ ପୁଣି ଏହି ପ୍ରଥାଗୁଡ଼ିକ ସନାତନ ଧର୍ମ ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । ଏହା ଯେବେ ଧର୍ମ, ସର୍ବତଳପ୍ରଦ, ଏହା ଯେବେ ମୋକ୍ଷଦ, ତେବେ ନରକ କାର୍ତ୍ତି, ପାପ କାର୍ତ୍ତି, ଅଧର୍ମ କାର୍ତ୍ତି ?”

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ମହାଭାରତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏହି ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ କେତେକ ପାଠକଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଫଳରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ଚତୁର୍ଥ ଭାଗରେ ଏ ବିଷୟ ସୂଚନା ଦେଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ଘଟଣାର ଆଲୋଚନା ଏଥରେ କରିଅଛନ୍ତି । ଗୀତାରେ ଅଛି ଅର୍ଜୁନ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୁରୁଷମାନେ ହତଭେଦୀ ପରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅନ୍ୟପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ସହବାସକରି ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପତ୍ତି କରିବେ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଜାତିରେ ବିଭକ୍ତ ହେବେ । ବେଦରେ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କୁ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ବହୁଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେହି କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କୁ ଥର ଥର କରି <କବିଂଶଥର ପରଶୁରାମ ନିର୍ମୂଳ କରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ଲେଖକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଛନ୍ତି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଯେଉଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ବେଦବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ବାହୁ ନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଣ୍ଣିତଙ୍କର ? ସେ କ୍ଷୋଭର ସହିତ କହୁଛନ୍ତି—“ମହାଭାରତକୁ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟ ବୋଲିବାକୁ

ଭୟ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ନିଜର ପୁଂସ୍ବରୂପମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣଣକର ବୋଲିବାକୁ ତଳେ ସଙ୍କୋଚବୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କି ଲଜ୍ୟାର କଥା । ଯେଉଁ ମହାଭରତ ଭୂମ୍ଭର ପୁଂସ୍ବରୂପକର ନିନ୍ଦା କରେ, ଅପରାଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ, ସେ ପୁଣି ଶ୍ରବଣଯୋଗ୍ୟ, ପୁଜା ଯୋଗ୍ୟ ? ଭରତବାସୀଙ୍କଠାରେ, ପୁରାଣ ବିଶ୍ବାସୀଙ୍କଠାରେ ସବୁ ଶୋଭାପାଏ ।

କେତେକ ଋଷିମାନଙ୍କ ନାମ ବେଦରେ, ମହାଭରତରେ ତଥା ରାମାୟଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହୁଛି । ତାହାହେଲେ ବଣିଷ୍ଠ ବିଶ୍ବାମିତ୍ରଙ୍କ ଭଳି ଋଷିମାନଙ୍କର ପରମାୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଛନ୍ତି । ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ଋଷିମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ହୋଧ, ମୋହ, ଗୁରୁତ୍ବିକ ସ୍ଥଳନ ଇତ୍ୟାଦିର ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଶେଷକରି ମହାଭରତର ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଚରଣକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ସ୍ବରଣୀୟ ଚରଣମାନଙ୍କଠାରେ ଏହିସବୁ ଅମାନବିକ ଦୋଷଦୁର୍ବଳତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରାବନ୍ଧକ ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଶ୍ବରକ୍ଷି ନିର୍ବାଚିତ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—“ମହାଭରତୋଲ୍ଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଗୁଣିକଣ ଛଡ଼ା ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଲେ ଦୋଷଜଡ଼ିତ । ଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଦେବତା, ସେ ଗୁରୁତ୍ବୀ ହରଣ କରିବା ଦୋଷରେ ଲିପ୍ତ । ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବଗଣ, ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଜଣେ ଦେବତା, ସେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁପତ୍ନୀ ହରଣକରି ସହସ୍ର ଭଗ୍ନବାନ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଦ୍ରୁପ୍ତ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ସର୍ଜକ, ସେ ମଧ୍ୟ ଅଗମ୍ୟାଗମନ ଦୋଷରେ ଲିପ୍ତ । ମହର୍ଷି ଭରଦ୍ବାଜ ଗଙ୍ଗାଘରରେ ପୂଜାତୀ ଅପ୍ସରାର ବସନ ପରାବର୍ଜନ କରିବାର ଦେଖି କାମ ମୋହିତ ହୋଇ ଉଦ୍ଧୂରେ ତା’ର ଯଥେଷ୍ଟ ପରାତପ୍ତ ଦେଇଥିଲେ । ବିଭୀଷଣ ସୁବେଶ୍ୟାର ପବନବିକ୍ଷିପ୍ତ ବସନାନ୍ତରାଳରେ ପ୍ରନଳନ ଦେଖିପାରି ତପୋବନରେ ରେତବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଆକନ୍ଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ ଋଷ୍ୟଶ୍ରୀ ପ୍ରନ ଶମ୍ଭୁର ପୁଜା କରି ବ୍ରହ୍ମଗୁଣର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ।”

ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନ୍ତିମ ଭାଗରେ ଲେଖକ ‘ମହାଭରତ’ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଏହିସବୁ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ବେଦରଚନା ପୂର୍ବରୁ ଲୋକମୁଖରେ ବସିଥିବାବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ କାହାଣୀ ବେଦରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ମହାଭରତ ଯୁକ୍ତର ସମସାମୟିକଭାବେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଦୃଢ଼ ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତେକ ଚରଣ ଓ କାହାଣୀ ସହିତ ମହାଭରତର ଚରଣ ଓ କାହାଣୀର ସାମ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ସାଧାରଣତଃ ବ୍ୟାସଙ୍କୁ ଆନୁମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ଏବଂ ବିଶ୍ବାସ କରୁ ଯେ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ବାରା ମହାଭରତାଦି ପୁରାଣ ରଚିତ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ

ପ୍ରମାଣ ସହୃଦ ‘ବ୍ୟାସ’ ଶବ୍ଦ କେବେ ବ୍ୟକ୍ତିବାଚକ ନୁହେଁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବେଦ ବିଭାଗ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ୟାସ । ଏ ହସାବରେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା, ବଶିଷ୍ଠ ପ୍ରଭୃତି ଅଠାଇଶଜଣ ଅଗତ ବ୍ୟାସ—ପୁଣି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦ୍ରୋଣି ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟାସ ହେବେ ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ‘ବ୍ୟାସ’ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅର୍ଥ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି—“ଯେଉଁ ବିପ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷର ପଦଧ୍ୱଜ କଳସୁର-ସମାଧୁକ୍ତ, ରସହର ସମନ୍ୱିତ ସୁବୋଧ, ଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସଂଗୃହୀତ ପୁରାଣାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶକରେ ସେ ବ୍ୟାସ ।” ଏଣୁ ଏହି ହସାବରେ ସମସ୍ତ ପୁରାଣ ଲେଖକଙ୍କୁ ବ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ବେଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ବ୍ୟାସ, ଦେବଜ୍ଞ ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣ, ଶକୁନ୍ତଳା, ଭରତ ଇତ୍ୟାଦି ଚରିତ୍ର ସମୂହର ଅଲେଚନା କରି ଶେଷରେ ବେଦରେ ନଥିବା ଓ ମହାଭାରତରେ ଥିବା କେତେକ ନାମକୁ ରୂପକାର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ସେ ସପ୍ରମାଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଯେପରି—“ଗରୁଡ଼ ସମୂହରେ ୧୦, ୯ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ମହାଭାରତର ଆଦିପର୍ବରେ ଅଛି । ଗରୁଡ଼ ବିନତାର ପୁତ୍ର । ବିନତା କଣ୍ୟାପଙ୍କଜର ସ୍ତ୍ରୀ । x x x ବିନତାଠାରୁ ଅରୁଣ ଓ ଗରୁଡ଼ଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଏହି ଚିନ୍ତାଗୋଟି ନାମ ଶୁଣି କବି କଲ୍ୟାଣ । ବିନତା ଦୁଇଗୋଟି ଅଣ୍ଡ ପ୍ରସବ କଲେ । ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷରେ ଅଣ୍ଡରୁ କୁଆ ପ୍ରସବ ନ ହେବାର ଦେଖି ବିନତା ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡ ବିଦର୍ଶି କଲେ ଏବଂ ଅପୁର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଦେଖିଲେ । ଏହି ଅପୁର୍ଣ୍ଣାବସ୍ତବ ପୁତ୍ରର ନାମ ଅରୁଣ । ପୁଣି ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷ ଯେତେ ଅନ୍ୟ ଅଣ୍ଡରୁ ଗରୁଡ଼ ଜନ୍ମ ହେଲେ । x x ଅନ୍ୟେକାନ୍ତେ କେତେଗୁଡ଼ିକା ଅରୁଣକୁ ଯୁର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୁତ୍ର ରକ୍ତାକ୍ଷ ଏବଂ କନିଷ୍ଠ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଯୁର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝୁଅଛୁ ।”

ପାବନକ ମହାଭାରତାଦି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କେତେକ ଉଦ୍ଧୃତସହ ଗରୁଡ଼ ଯେ ଯୁର୍ଯ୍ୟ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରାଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ଘାସ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କ ବହୁ ପାଠିତା ଓ ବ୍ୟବହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମିଳିଥାଏ । ଯେଉଁଭଳି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେ ବେଦ ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ବହୁ ଉଦାହରଣ ସହୃଦ ମହାଭାରତର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନିହତ କରିକଲ୍ୟାଣ ପ୍ରସୂତ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଗୀତା

‘ଭୀଷ୍ମପ୍ରପଞ୍ଚ’ ପଦ୍ଧିକାର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଅନୁସାରେ କ୍ରମେ ଏହି ଷ୍ଟ୍ରୀ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚିତ ହୋଇଛି । ଲେଖକ ଏଥିରେ ଗୀତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ତଥା ମହାଭାରତ ସହୃଦ

ଏହାର ସଂଯୋଗହେତୁ ଏହି ମହତ୍ତ୍ୱର ହାନି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ସମଗ୍ର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍ୟତ ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୀତାର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଏହା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ୍ୟାବୃତ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ସମଗ୍ର ଗୀତା ବିଶୁଦ୍ଧ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲିଖିତ ଓ ପାଣିନୀ ବ୍ୟାକରଣ ରଚନା ପରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱସାର ଜନ୍ମ । ଏଣୁ ଗୀତା ପାଣିନୀଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ରଚନା । ଗୀତା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଉପନିଷଦର ଶ୍ଳୋକ ଏବଂ ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଣୁ ଏହା ଉପନିଷଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ତତ୍ତ୍ୱସମୁହାର ସାରମର୍ମ । ଗୀତା ସମ୍ପର୍କରେ ମହାଭାରତରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ଅବାସ୍ତବ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କାରଣ ସମଗ୍ର ଗୀତା ମଧ୍ୟରେ ୧୮, ୨୦ଟି ଶ୍ଳୋକକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ ଚିତ୍ତୁରି ମାର୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏଣୁ ସମଗ୍ର ଗୀତା ଶ୍ରବଣ କରିପାରିବା ପରେ ଅର୍ଜୁନ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରଣ ନ ହୋଇ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପିତାମହ, ଗୁରୁ, ବ୍ରାତା ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ବଧ କରିବାପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ବାସ୍ତବତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଗୀତାରେ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୟନ୍, ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ପ୍ରଧାନ ଓ ମଣ୍ଡ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମକର ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା ସ୍ୱୟଂ ବିଭୁତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏତାଦୃଶ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଘଟାଇବେ କିପରି । କାରଣ ଆଜିର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ କେହି କେବେ ଏଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଗୀତା ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଶ୍ୱରୂପକୁ ଉର୍ବଦେବର ‘ସହସ୍ର ଶୀର୍ଷ ପୁରୁଷ’ ରୂପାନ୍ତରିତ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ।

ରାମାୟଣ

ଦୁଇଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଏହି ଆଲୋଚନା ୧୯୯୭ ସାଲ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ମହାଭାରତ’ ପ୍ରବନ୍ଧ ଭଳି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ‘ରାମାୟଣ’ର ପ୍ରାଚୀନତା ତଥା ରଚୟିତା ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ରାମଙ୍କ ଅବତାରତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଯାହାକୁ ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହା ଶାତ କାଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ ଓ ଏହାର ରଚୟିତା ବାଲ୍ମୀକି ଦକ୍ଷ୍ୟ ରତ୍ନାକରଙ୍କ ରୂପାନ୍ତର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଦକ୍ଷ୍ୟ ରତ୍ନାକରଙ୍କର ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ

ପ୍ରାବନ୍ଧକ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ବାଲ୍ୟାକ ଅର୍ଥ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନା ହୋଇଥିବାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଲେଖକ ଏହା ନାମର ଅର୍ଥସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ଏହିଭଳି ଅଭୂତ ଚଳନା କରିଥିଲେ । କାରଣ ଏହା ଏକ କମ୍ପୂରଣୀ ଓ ଏହାର ଶାସ୍ତ୍ରୀର ଆଧାର କିଛି ନାହିଁ ।

ରାମାୟଣର ରଚୟିତା ବାଲ୍ୟାକ, ଏହା କେହି ଅସ୍ମୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଯେଉଁ ବାଲ୍ୟାକ ନିର୍ଦ୍ଦାସିତା ସୀତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଯେ କି ରାମଙ୍କର ସମସାମୟିକ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ରଚାର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡରେ ଯାହାକି ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ସେଥିରୁ ରାମାୟଣର ବହୁ କଥାବସ୍ତୁ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଥିବା ଭଳି ଜଣାଯାଏ । ଯେପରିକି ଯଦି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମସାମୟିକ ବାଲ୍ୟାକ ଋଷି ରାମାୟଣ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ସେହି ବାଲ୍ୟାକ ଋଷି ରାମାୟଣ ପ୍ରଥମ ସର୍ଗରେ ନାରଦଙ୍କୁ କାହିଁକି ପଚାରିଲେ, ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଚରିତ କାବ୍ୟାକାରେ ଲେଖାଯାଇ ପାରେ ? ନାରଦ ତା'ର ଉତ୍ତରରେ କହୁଛନ୍ତି, “ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ଗୁଣମାନ ଜର୍ଜିନ କଲ, ତାହା ଜଣେ ଲୋକଠାରେ ଥିବା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ତଥାପି ହେ ମୁନି, ଏତାଦୃଶ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ନରର ନାମ ସ୍ମରଣ କରି କହୁଅଛୁ ।” ଏହାପରେ ନାରଦଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ ବାଲ୍ୟାକ ରାମାୟଣ ରଚନା କଲେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଛି କି ବାଲ୍ୟାକ ରାମଙ୍କର ସମସାମୟିକ କେବେ ନଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଯେ ବାଲ୍ୟାକଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରାମାୟଣର ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ସହିତ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ‘ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ’ ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଚନା, ଏହାଙ୍କ ମତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ବାଲ୍ୟାକ ରାମାୟଣ ବୋଲି ଯେଉଁ ବିରାଟଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପାଉଛୁ ତାହା ବହୁକାଳଧର ବହୁଲେଖକ ଦ୍ୱାରା ପରବର୍ତ୍ତୀତ ରଚନା । କାରଣ ‘ବାଲ୍ୟାକ’ ଦ୍ୱୀପରେ ଯେଉଁ ରାମାୟଣ ପ୍ରଚଳିତ ସେଥିରେ ମାତ୍ର ୨୫ଟି ସର୍ଗ ରହିଛି ଏବଂ ‘ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ’ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ’ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯାଇ ବାଲ୍ୟାକଦ୍ୱୀପରେ ଉପନିବେଶ ହାସଲ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିରାଟ ରାମାୟଣ ନିଜସ୍ୱ ୫ମ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଚନା । ଏଥିପାଇଁ ଲୋକେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥି- ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ରାମାୟଣର ଛ’ କାଣ୍ଡର ଶେଷରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଶ୍ରବଣେ ତଳ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡର ଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଶ୍ରବଣର ତଳ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଯଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାଣ୍ଡର ଶେଷରେ ଏହି କ୍ରମ ଅନୁସୂତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏହା ବାଲ୍ୟାକଙ୍କ ଲେଖାର କ୍ରମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ତା’ ନହୋଇ କେବଳ ପଞ୍ଚକାଣ୍ଡ ଶେଷରେ ଓ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ଶେଷରେ ଏହି ରାମାୟଣ ପଠନ ଓ ଶ୍ରବଣର ଫଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବାରୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଭିତ୍ତିଭାଗକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବିଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ରାମାୟଣର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କେତେକ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମତଭିନ୍ନତା । ଯଦି ‘ମହାଭାରତ’ ପୁର୍ବରୁ ରାମାୟଣ ରଚିତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ତିନେ ଧର୍ମଶୁକ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କପରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କଠାରୁ ରାମନାମ ଶୁଣି ସେ ବିଷୟର ବସ୍ତୁତ ବବରଣୀ ପାଇଁ କହିଛନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟତା ରାମାୟଣରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ନିନ୍ଦା କପରି ରାମଙ୍କ ମୁଖରେ ସମ୍ଭବ ହେଲା ? ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣରେ ‘ମନୁସ୍ମୃତି’ର ଶ୍ଳୋକର ଓ ମନୁଙ୍କ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ରାମାୟଣକୁ ଆଦିକାବ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏହା ଅନୁଷ୍ଠୁପ୍ ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ । କ୍ରୌଞ୍ଚ ମିଥୁନ ସମ୍ପର୍କିୟ ଶ୍ଳୋକକୁ ଆଦିଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ‘ମନୁସ୍ମୃତି’ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠୁପ୍ ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ । ଏହି ସବୁ ପ୍ରମାଣ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଶେଷରେ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି—“ହିନ୍ଦୁ-ବୌଦ୍ଧବିଦ୍ଵେଷ ଉତ୍ତରୁ ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ହୋଇଛି । ସିଂହଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା ପରେ ଏବଂ ଅନୁରାଧାପୁର ସ୍ଥାପିତ ହେଲାପରେ ଏହି ରାମାୟଣର ଅଧିକାଂଶ ରଚିତ ହେଇଅଛି । ପୂର୍ବ ଛ’କାଣ୍ଡ ଯେଉଁ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେ ଉତ୍ତରକାଣ୍ଡ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି ବା ବାଲ୍ମୀକି କାଣ୍ଡ ଭାଗକରି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି ।”

ପ୍ରବନ୍ଧର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ରାମଙ୍କ ଅବତାରକୁ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଛନ୍ତି । ସେ ଭରତୀୟ ଜନମାନସକୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି କହିଛନ୍ତି—“ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଗୁଣନିବଦ୍ଧ ଦେଖି ସେଗୁଡ଼ିକ ଦୈବଶକ୍ତିଦ୍ଵାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବାର ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମାନବ ପଦ୍ଧତିର ମୂଳରେ ଭୁଠାଗ୍ରସାତ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମାନବର ମହତ୍ତ୍ଵ ବୃଦ୍ଧିରେ ସ୍ପର୍ଶମନା, ସେମାନେ ଜାତୀୟ ଅବନତିର ପକ୍ଷପାତ । ଭାରତବାସୀ ଦେବତାକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରି ପାରିନ୍ତି, ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେବତା ଗଣି ଆଶ୍ଵାସନା କରି ପାରିନ୍ତି ନାହିଁ । ରାମଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁ ବୋଲି, ବାଲ୍ମୀକି ରାମନାମ ପ୍ରସାଦରୁ କବିହେଲେ ବୋଲି, ମୂର୍ଖ କାଳିଦାସ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲାବେଳେ ସରସ୍ଵତୀ ତାହାଙ୍କୁ ବରଦେଇ ପଣ୍ଡିତ କଲେ ବୋଲି ମିଥ୍ୟା ରଚନା କରିବାଦ୍ଵାରା ଆର୍ଯ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ଵ ଧ୍ଵଂସର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଅଛି ।” ଭରତୀୟ ବୈଦିକକାଳର ଚରମ ଅବନତି ବାସ୍ତବରେ ଏହି ପୌରାଣିକ ଦୈବ ବିଶ୍ଵାସ ଫଳରେ ପୃଷ୍ଠି ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ପୁରାଣକାରଣ କଥାର ମାୟାରେ ମାନବିକ ପ୍ରତିଭା ଓ ପରାକାଷ୍ଠାକୁ ଗୌଣକରି ଦୈବ ଶକ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ନାନା ବିଶ୍ଵାସଯୋଗ୍ୟ କାହାଣୀମାନ ପୃଷ୍ଠି କରିଥିଲେ ।

ତେଣୁ ‘ରାମାୟଣ’ରୁ ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ରାମଙ୍କ ଅବତାରତ୍ବର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ସେ ସବୁ ଅତି ସୀମିତ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପଶିଥିବା ଅଂଶ । ରାମାୟଣ ରଚନାର ଭିତ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯେତେବେଳେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ପଣ୍ଡା ଫଳରେ ନାରଦ ଉଦ୍ଧର ଦେଇଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ କେବଳ ରାମଙ୍କୁ ଏକ ଅଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ସେ କେବେ ରାମଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅବତାର ବୋଲି କହି ନଥିଲେ । ବରଂ ଯେଉଁସବୁ ବିଶେଷଣ ସେ ରାମଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ତାହା ରାମଙ୍କର ନରତ୍ବର ପ୍ରମାଣ କରୁଛି । ଯଥା— ପ୍ରଜାପତିସମ୍ପା, ବିଷ୍ଣୁନା ସଦୃଶୋଦୟୀ ‘ଇତ୍ୟାଦି’ ରାମାୟଣରେ ଏହି ବ୍ୟାପକ ସନ୍ଧିପ୍ରତୀକ ଦର୍ଶାତବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କେତୋଟି ବର୍ଣ୍ଣନା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଇଷ୍ଟାକୃପଣୀୟ ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କ ରାଜତ୍ବରେ ସମସ୍ତ ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁନେ’ସୁଦ୍ଧି ନହେବାଜନିତ ଦୁଃଖ, ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବଣିଷ୍ଠ, କାବାଳୀ, ବାମଦେବ ଇତ୍ୟାଦି ଗୁପ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବାନୁସମେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞନିଷ୍ଠାନର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଓ ଆୟୋଜନ ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପରେ ପୁନଶ୍ଚ ଉତ୍ସାହୀତଙ୍କ ଉପାଖ୍ୟାନର ଅବତାରଣା ସ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପ୍ରାପ୍ତିକ । ଏଣୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହୁଛନ୍ତି—“ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବାର ସ୍ଥିତିକୁତ ହେଲା । ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆଦେଶ ପାଇଲେ । ପୁଣି ଦ୍ୱାଦଶସର୍ଗରେ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବର ପୁନରୁକ୍ତି ଓ ପୁନରୁଦ୍ଧାପନ ହେବାର କାରଣ କ’ଣ ? ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ନବମ, ଦଶମ ଓ ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲେରୁ ଗୁପ୍ତାମେଳ କରିବାକୁ ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଅଛି ।”

ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ବାଳକାଣ୍ଡର କେତୋଟି ସର୍ଗ ଏବଂ ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡର ୧୧ ସର୍ଗଟି ଉଠାଇଦେଲେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାରତ୍ବ ରାମାୟଣର ଆଉ କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ । ଏହାର ଅଲୋଚନା କରି ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି—“ରାବଣ ହତ ହେଲା ଉତ୍ତରୁ ଏବଂ ସୀତାଦେବୀ ଅଗ୍ନିପ୍ରବେଶ କଲ ଉତ୍ତରୁ ବ୍ରହ୍ମାପ୍ରମୁଖ ଦେବତାମାନେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାମଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁ, ପରମବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ସ୍ତୁତିକରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ସର୍ଗଟିର ପୁରାପର ସମ୍ବନ୍ଧ କିଛି ନାହିଁ । ପୁରାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ନରଖି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରୋହ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ରଖିଦେବା ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଏଣୁ କୌଣସି ଭକ୍ତକବି ଏହା କରିଅଛନ୍ତି । ରାବଣ ବଧ ଉତ୍ତରରେ ଦେବତାମାନେ ଏହି ସ୍ତୁତିବାଦ କରିଥିଲେ ରାମଙ୍କ ମୁଖରୁ ସୀତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୁଃଖାନ୍ତ ଓ କଟୁରାଗ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନଥାନ୍ତା ଏବଂ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ଆଗ୍ନି ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିନଥାନ୍ତା । ସୀତାଙ୍କ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶ ଉତ୍ତରୁ ରାମଙ୍କୁ ଭଦ୍ରଣ ସ୍ତୁତି କରିବାଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କର କେଉଁ ବୃଦ୍ଧିମଣ୍ଡର ପରିଚୟ ମିଳିଲା ? ଏହିସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି କୃଷ୍ଣ ଶବ୍ଦଟି ଦେଖାଯାଏ ।”

ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସୀମିତ କେତୋଟି ପ୍ରମାଣ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ବାପବବାପୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ତାହାଙ୍କ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ବେଦ ଓ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ

ଏହା ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଆଲୋଚନା ଏଗାରଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଏହି ଆଲୋଚନାରୁ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ଗଭୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳେ । ବେଦ ଓ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଧିକାରକ ଉପାଦାନମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେ ବଡ଼ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ତ୍ବର ଅବତାରଣା ଏଥିରେ କରିଅଛନ୍ତି । ବେଦ ବିଷୟକ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତାମତର ତତ୍ତ୍ବମା କରି ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣୋତ୍ସର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସହିତ ସେ କେତେକ ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ବାସର ପ୍ରତିବାଦ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଧର୍ମବ୍ୟବସ୍ଥାମାନେ ବେଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ମତାମତର ପ୍ରଚଳନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ମତର ଅସାରତା ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ସେ ଗଭୀରଭାବେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରପୁରାଣାଦି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ୧୯୩୩ ମସିହା ଶେଷଭାଗରୁ ୧୯୩୩ ମସିହା ଚୈତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବେଦ ଅପୌରୁଷେୟ, ବ୍ରହ୍ମନିଶ୍ଚୟିତ ଓ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ବଞ୍ଜି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥାଏ । ଧର୍ମବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ବଞ୍ଜବ୍ୟବସ୍ଥାମାନଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ସାଧାରଣ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଶ୍ବାସ ଦ୍ବାରା ପରିଭ୍ରାଣିତ । ସେମାନେ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶ୍ବରମୁଖରୁ ଶୁଣିବେଦ ଉଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବେଦବାକ୍ୟ ଅକାଶ୍ୟ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ବିତୀୟ ଭାଗରେ ବେଦର ଅପୌରୁଷେୟତା ଓ ନିତ୍ୟତାକୁ ଅସାମାନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଭିତ୍ତିସ୍ଥାନ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତାମତକୁ ସମାଲୋଚନା କରି ବେଦର ମହତ୍ବକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେଉଁ ବାପବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ତାହାକୁ ପ୍ରମାଣ କରି କହିଛନ୍ତି— ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶବାସୀ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ବାରା ବେଦ ସମ୍ମାନିତ ଓ ଆଦରଣୀୟ ଅପୌରୁଷେୟ ବା ବ୍ରହ୍ମନିଶ୍ଚୟିତ ବୋଲି ନୁହେଁ, ଯେହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ବେଦ ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଚୀନ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ପୁରାତତ୍ତ୍ବ ଓ ସତ୍ୟତାର ଲିପିହାସ ।”

ବେଦର ଅପୌରୁଷେୟତା ଓ ନିତ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଧୂଳିରୂପେ ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ‘ବେଦ’ ଶବ୍ଦଟି ଋକ୍, ଯଜୁର୍, ସାମ ବେଦରେ ନାହିଁ । ଅଥଚ ସହଜା ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ, ଉପନିଷଦ୍ ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଏହି ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ଏଣୁ ‘ବେଦ’ ଶବ୍ଦଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳିନୀକ

ଓ ମନୁଷ୍ୟରଚିତ । ଏହା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖାଂଶୁତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ନିଶ୍ଚୟିତ ନୁହେଁ ।
ଏହା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଦାର୍ଶନିକତା ଏହି ଶବ୍ଦ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିବା
କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନେ ବେଦର ଅପୌରୁଷେୟତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ
କେତେକ କହନ୍ତି ଯେ ମଣିଷ ସ୍ୱଳ୍ପ କୌଣସି କାବ୍ୟ କେବେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନୁହେଁ ।
କିନ୍ତୁ ବେଦ ବାକ୍ୟ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଥିବାରୁ ଏହା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟକୃତ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ
କେତେକ ମତ ତଥ୍ୟ ଯେ ବେଦର ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ରଚୟିତାଙ୍କ ନାମ
ନଥିବାରୁ ଏହା ମନୁଷ୍ୟସୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହନ୍ତି ଯେ ଏଭଳି ଯୁକ୍ତିର
ଭିତ୍ତି ନିତ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ । କାରଣ ଝଷ୍ଟୁତାଦି ବହୁଭାଷାରେ ବହୁରଚନା ରହିଛି,
ଯେଉଁଥିରେ ରଚୟିତାଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସେସବୁ ରଚନାକୁ କ’ଣ
ଅପୌରୁଷେୟ କୁହାଯିବ ? ଦ୍ୱିଷୟତଃ ବେଦର ବାକ୍ୟ ଯେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ, ଏହା କେହି
କେବେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହାନ୍ତି । ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଭଳି
ପଣ୍ଡିତଗଣ ମୂଳ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥକୁ ଜଟିଳ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ
ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ
ସେ ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦର “ଅରେ ଅସ୍ୟ ମହତୋ ଭୂତସ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟିତମେତତ୍
ଯତ୍ ଗୁରୁବେଦୋ ଯଜୁର୍ବେଦଃ ସାମବେଦୋତଥାଜିରିଷ ଇତିହାସଃ ସୁରାଂ ବିଦ୍ୟା
ଉପନିଷଦଃ ଶ୍ଳୋକାଃ ସୂତ୍ରାଣ୍ୟନ୍ତୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନାଦି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନାନ୍ୟ ଯୌବେତାନି ସର୍ବାଣି
ନିଶ୍ଚୟିତାନି” ଶ୍ଳୋକଟି ଉଦ୍ଧାର କରିଅଛନ୍ତି । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି—କେବଳ
ବେଦ ନୁହେଁ ଇତିହାସ, ସୁରାଣ, ବିଦ୍ୟା, ଉପନିଷଦ ଶ୍ଳୋକ, ସୂତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଇତ୍ୟାଦି
ସମସ୍ତ ଅସମସ୍ତ ପୁରୁଷନିଶ୍ଚୟ ଥିଲେ ମହତ ଭୂତଠାରୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ
କେବଳ ବେଦକୁ ଅପୌରୁଷେୟ କହିଲେ ଯଥାର୍ଥତା କିଛି ନାହିଁ ।

ବେଦର ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତ ଆଲୋଚନା କରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି “ଅଥବା
ବେଦ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ତିନିବେଦରେ ବେଦ ଶବ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗୁରୁବେଦ,
ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ସାମବେଦର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଅଥଚ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଉପନିଷଦ ମାନବ
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସୁରାଣରେ ଏହି ତିନିବେଦର ନାମ ମିଳେ । ଏହା ଦେଖି ଅନାୟାସରେ ମତ
ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଗୁପ୍ତିମାନେ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ ଉଦ୍ଧାରଣ ଓ
ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ମନ୍ତ୍ରର ନାମ ଗୁରୁ, କେତେକର ନାମ ସାମ୍
ଓ କେତେକର ନାମ ଯଜୁଃ । ଏହି ତିନିଗଦର ପ୍ରଥମ ଉଲ୍ଲେଖ ଏକହି ଗୁରୁବେଦର
ଦଶମ ବା ଶେଷ ମଣ୍ଡଳରେ ଦେଖାଯାଏ ।” ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହୁଛନ୍ତି,
ଗୁରୁବେଦର ଦଶମ ମଣ୍ଡଳ ପରେ ଅଥବା ବେଦର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ।

ରତ୍ନବେଦର ଦଶମ ମଣ୍ଡଳରେ ଯେଉଁ ରତ୍ନ, ଯଜ୍ଞ, ସାମ୍ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି, ତାହା ବେଦ ଅର୍ଥରେ ନୁହେଁ ବୋଲି ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ମତରେ ଏହି ଚିନ୍ତନବେଦ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ପଦ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ଋଷ୍ୟ । ଏଥିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପୁରୁଷର ମାନସ ଯଜ୍ଞରୁ ପଦ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ଋଷ୍ୟରୂପ ଚିନ୍ତା ପ୍ରଣାଳୀର ରଚନା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଛନ୍ଦମାନେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବହୁ ପ୍ରମାଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକ ମନୁର ସୂଚୀଲେଖକଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର ଉଦ୍ଧାର କରି ତାହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯଜ୍ଞସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ରତ୍ନ, ଯଜ୍ଞ ଓ ସାମ ବା ପଦ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ଋଷ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

ବିଭିନ୍ନ ବେଦ ମଧ୍ୟରେ ପୁନରାବୃତ୍ତିର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଲେଖକ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରଥମେ ରତ୍ନବେଦ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ଏହାହିଁ ପ୍ରଧାନ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଏହି ରତ୍ନବେଦର ବହୁ ସୂକ୍ତ ସାମ, ଯଜ୍ଞ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ରତ୍ନବେଦର ୧୦୮ ସୂକ୍ତ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ସୂକ୍ତ ସାମବେଦରେ ରହିଛି । ଲେଖକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବରେ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ମନସ୍ତର ଉଦ୍ଭାବନାମୟ ମତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ଯେ ସାମବେଦର ମୋଟ ୮୦୯ଟି ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ୭୦ ଗୋଟି ଗୀତକୁ ଗ୍ରହଣକଲେ ସମଗ୍ର ମନ୍ତ୍ର ରତ୍ନବେଦରୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । ସେହିଭଳି ପ୍ରବନ୍ଧର ୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ସପ୍ରମାଣ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ଯଜ୍ଞ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ରତ୍ନବେଦରୁ ଗୃହୀତ । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ—“ରତ୍ନବେଦର ୧୦ମ ମଣ୍ଡଳର ପୁରୁଷସୂକ୍ତରେ ୧୬ ଗୋଟି ମନ୍ତ୍ର ଅଛି । ଅଥର୍ବ ବେଦର ୧୯ କାଣ୍ଡର ପୁରୁଷସୂକ୍ତରେ ୧୬ ଗୋଟି ମନ୍ତ୍ର ଅଛି । ମାତ୍ର ଉଭୟ ମନ୍ତ୍ରର ଶୃଙ୍ଖଳା ସମାନ ନୁହେଁ । ତା’ଛଡ଼ା ପଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ମଧ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।”

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବେଦର ଅଧ୍ୟୋରୁଷେୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ପୌରାଣିକ ମତର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇ ଏହିସବୁ ମତକୁ ଖଣ୍ଡନ କରାଯାଇଅଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ, ଉପନିଷଦ୍ ଓ ପୁରାଣାଦି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବେଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ମତ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି, ଯେପରି ବ୍ୟାସକୃତ ବେଦର ବିଭାଗକର୍ତ୍ତା କୁହାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକ କହିଛନ୍ତି, ଯଦି ବେଦ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି, ତେବେ ବିଭାଗକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଆସିଲା କାହିଁକି ? ଯଦି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଦ୍ୱାରା ବେଦର ବିଭାଗକରଣ କରାଯାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ବିଭିନ୍ନ ବେଦରେ ଏହି ବ୍ୟାପକ ପୁନରାବୃତ୍ତି କେବେ ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାନ୍ତା, ତେଣୁ ଏସବୁ ମତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କପୋଳକଳ୍ପିତ ଓ ଉଦ୍ଭଟ ବୋଲି କହି ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି —“ପୁରୁଷ ଗୋଟିଏ

ବ୍ରହ୍ମା ପୁଣି କି ତାଙ୍କ ଶୁଣିମୁଖରୁ ଶୁଣି ବେଦର ଉତ୍ପତ୍ତି କରାଇଲେ । ଶିଷ୍ଟ ପୁରାଣ ମତରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ମୁଖରୁ ଉତ୍ପଦେଦ, ପଣ୍ଡିତ ମୁଖରୁ ସାମବେଦ, ଉତ୍ତର ମୁଖରୁ ଅଥବବେଦ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ମୁଖରୁ ଯଜୁର୍ବେଦ । ହରିବଂଶ ମତରେ ଗାୟତ୍ରୀଠାରୁ ବେଦର ଜନ୍ମ । ମହାଭାରତରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ମତ ଅଛି, ବୋଲିଯାଇ ନପାରେ ।”

ପ୍ରବନ୍ଧର ଚତୁର୍ଥ ଭାଗରୁ ବେଦର ପ୍ରକୃତ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ବେଦାର୍ଥକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ପୁରାଣକାରଗଣ କପରି ବକୃତ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରମାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଯାଇଛି । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ବେଦର ରଚନାକାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୁକ୍ଷିବିଶେଷଙ୍କର ରଚନା ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ରଚନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନଥିଲା । ଫଳରେ ବହୁକାଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ରୁକ୍ଷିଦ୍ୱାରା ବେଦ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବୈଦିକ ଭାଷାକୁ କେହି କେହି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ବୋଲି ପରିଚିତ କରାଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ବେଦର ଭାଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କାରଣ ବୈଦିକ ଭାଷାରେ ଏପରି କେତେକ ଶବ୍ଦ ରହିଛି, ଯାହା ସଂସ୍କୃତରେ ନାହିଁ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦ ରହିଛି ଯାହାକି ବେଦରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଇଚ୍ଛାକୃତଭାବେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବୁଝାନ୍ତୁ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଏହିପରି ଏକ ଭୁଲ୍ଲ ଧାରଣା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଯୋଗେ ଖୁମ୍ବୀ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମତ ଉଦ୍ଧାର କରି ଏହାର ଅସାରତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମିଜୀ କହିଥିଲେ— “ସଂସ୍କୃତ ହିଁ ମୋ ପ୍ରକାଶ କିମ୍ବା ଯୋ କର୍ମ ଦେଖିକି ଭାଷା ନାହିଁ ।”

ବେଦର ନିତ୍ୟତା ତଥା ବେଦ ଉତ୍ପତ୍ତିପୃଷ୍ଠା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ଭାରତବାସୀ ନିଜକୁ ବେଦାନୁଗ୍ରହୀତ ଜାତି ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଯେ କି ବିପୁଳ ପରିମାଣରେ ଛନ୍ଦି ସାଧନ ହୋଇଛି, ତାହା ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରିନଥାନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଦୁଃଖର ସହନ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଉତ୍ତେଜ କରିଛନ୍ତି—“ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଦେବତା ଯାହାର ସହାୟ—ଯେଉଁ ଜାତିର ବିପତ୍ତି ଉପଶାନ୍ତି ହେଲେ କେବଳ କାତରୋତ୍ତର ଉଦ୍ଧାରଣଦ୍ୱାରା ଅପରର କୃପା ଆଶାରେ ଅନାଇ ରହିବ, ସେ ଜାତିର ପୌରୁଷ ଓ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା କାହିଁ ? ଭାରତବାସୀ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସରେ ଚିରକାଳ ପରିପଦାନତ ହୋଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ସେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ରାଜି ନୁହେଁ । ଏଥିରୁ ବଳି ପରିତାପର ବିଷୟ ଆଉ କ’ଣ ଅଛି ?”

ବେଦ ରଚନା ପରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନୈରୁକ୍ତ ବୁଝାଯାଉଥିଲା । ଏହିଭଳି ନୈରୁକ୍ତଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କ

ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାଘାତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନୈରୁତ୍ତଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପଲବ୍ଧ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଯାହା ତାହାଙ୍କ ରଚିତ ନିରୁତ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚର୍ମଶିର, ଶାକପୁଷ୍ପୀ, ଶ୍ଳୋକାଶୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ସତରକଣ ନୈରୁତ୍ତଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ ବେଦର ଭାଷା, ବ୍ୟାକରଣ, ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତିର ଆଲୋଚନା କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଯାହୁଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପାଣିନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ବୈଦ୍ୟାକରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି, ପ୍ରାବନ୍ଧକ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଯାହୁଙ୍କ ସମସାମୟିକ ବେଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାମୁଦାୟିକ ବେଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ କପର ବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି, ପ୍ରାବନ୍ଧକ ତାହା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଭାଗରେ ବେଦରେ ଉତ୍ପତ୍ତି ତେଜଶ ସଂଖ୍ୟକ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କପର ପୁରାଣର ତେଜିଶ ବୋଟି ଦେବତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ତାହାର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ‘ଦେବତା’ ଶବ୍ଦର ପୌରାଣିକ ତଥା ଚତୁର୍ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଛି, ପ୍ରକୃତରେ ବେଦରେ ସେହି ଅର୍ଥରେ ଏହି ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ନଥିଲା । ବେଦରୁ କେତେକ ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଇ ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ବୈଦିକ ର୍ଷିମାନେ, ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥର ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁ ସଜ୍ଜା ବା ଜର୍ଜ ବ ପଦାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାକ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ, ସେ ଦେବତା । ନୈରୁତ୍ତମାନଙ୍କ ମତରେ ତିନିଗୋଟି ବେଦର ପ୍ରଧାନ ଦେବତା— ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅଗ୍ନି, ଭୂସ୍ଥାନ ଦେବତା, ବାୟୁ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ଦେବତା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୟୁସ୍ଥାନ ଦେବତା । ଏହି ତିନି ଦେବତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତି ଓ ଆକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ କପର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ନାମ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହାର ବହୁତ ଆଲୋଚନା ବହୁ ପ୍ରମାଣସହ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଭାଗରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁ ସପ୍ତମ ଭାଗ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ତିନି ଦେବତାଙ୍କୁ କପର ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି, ତାହା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରମାଣ ସହ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି, ଏହିସବୁ ନାମକରଣ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ରୂପକ ଧର୍ମୀ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ରୂପକଧର୍ମୀ ନାମକରଣକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅକୃତି ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ଉପାସନା କରାଯାଉଥିବା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଦ୍ଵାରା ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଥିବା ବହୁ ପ୍ରଚଳିତ ଧାରଣା ସ୍ପଷ୍ଟ ପରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଉଦାହରଣ ଦେଲେ ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କ ମତାମତର ଗଭୀରତା ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ସାଧାରଣତଃ ଅଗ୍ନି ନାମର ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ରୂପ ଗୁଣ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ଗଣ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳବିଶେଷ ଓ ଦ୍ୟୁସ୍ଥାନ

ଦେବତା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ । ସୁରାଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ—ସରଣ୍ୟ ଓ ବିବସ୍ଥାନଙ୍କର ସହବାସରୁ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଦ୍ରୁସଙ୍କ ଜନ୍ମ । ସରଣ୍ୟ ଅର୍ଥ ଉଷା ଓ ବିବସ୍ଥାନ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟ । ନୈରୁକ୍ତ ମତରେ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି ପରେ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷକାଶ ପୁଣ୍ୟରୁ ଯେ ଅନ୍ଧକାର ଓ କ୍ଷୀଣାଲୋକ ମିଶ୍ରିତ ସମୟ, ତାହାକୁ ଅଶ୍ୱିନୀ କାଳ କୁହାଯାଏ । ଦିବାରାତ୍ରି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ ଓ ମଧ୍ୟସମୟ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଓ ସୁଖଦାୟକ । ଏହି କାଳରେ ବୈଦିକ କବି ରୁପକ ଛନ୍ଦରେ ଏହି ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଅନ୍ଧକାର ଓ ଆଲୋକ ଉଭୟକୁ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଦ୍ରୁସ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ । ଏହି ରୁପକରେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ରୂପ ଓ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଗଣ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମୂର୍ତ୍ତିକରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲେ ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ଅଷ୍ଟମ, ନବମ ଓ ଦଶମ ଭାଗରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଇଶ୍ୱର ଉପାସନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରି ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ‘ଇଶ୍ୱର’ ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପଦେଦରେ ନାହିଁ । ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ସୃଷ୍ଟ । ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପ୍ରକୃତର ଉପାସକ ଥିଲେ । ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଜଣକଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ, ଜଣକଦ୍ୱାରା ନିୟମିତ, ଜଣକଦ୍ୱାରା ଶାସିତ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ସେମାନଙ୍କର ନଥିଲା ବୋଲି ଲେଖକ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକର୍ତ୍ତାଗଣ ବିଭିନ୍ନ ସୂକ୍ତର ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବେଦରେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଥିବାର ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସାମ୍ବଳଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ସ୍ତମ୍ଭୀ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମତାମତଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖ ଏହାର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟନତା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷ ଭାଗରେ ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ସହିତ ବେଦର ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା କାନ୍ତିପ୍ରଥା, ଅଷ୍ଟଶ୍ୟାମା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୁଳାଚାର, ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ଓ ପ୍ରେତକୃତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ସହିତ ବୈଦିକଧର୍ମର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି “ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଓ ଧର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ହିନ୍ଦୁଶବ୍ଦ ତଥା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ସଭ୍ୟତା ଯେ କେତେ ଅବାର୍ତ୍ତନ, ତାହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଯେଉଁଦିନଠାରୁ ଭାରତବାସୀ ପରପ୍ରଦତ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ଆଖ୍ୟାରେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେକଲେ, ସେହିଦିନଠାରୁ ଭାରତର ପ୍ରକୃତ ଗୌରବ ଲେପ ପାଇଅଛି । ହିନ୍ଦୁ ଶବ୍ଦ ସଦୃଶ ଧର୍ମତା ମଧ୍ୟ ଜଟିଳ ଓ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇଅଛି ।”

ରାଜା ରାମମୋହନ

ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସ୍ୱର୍ଗତଃ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ଜନ୍ମ ଶତବର୍ଷିକା ପାଳନ ଉପଲକ୍ଷରେ ଏହି ରଚନାଟି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ

୧୯୩୪ ମସିହାରେ ‘ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ସେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ମରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ତ୍ୟାଗନିଷ୍ଠ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକ ବାଲାବସ୍ତାରୁ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାମମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି କୌତୁହଳପୂର୍ଣ୍ଣ କାହାଣୀକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମନାମରେ ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନକୁ ଆମର ଧର୍ମାତ୍ମବୋଧ କିପରି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ଭୁବ୍ଧାବଜ୍ଞତା କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ଉଲ୍ଲେଖକର ସମସାମୟିକ ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ରାମମୋହନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ— “ଏବେ ନବବେଦାନ୍ତ ଧର୍ମବଳମ୍ବୀ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଅସଂଖ୍ୟ ଆଶ୍ରମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଅଛନ୍ତି । ରାଜା ରାମମୋହନଙ୍କ ଏକତ୍ୱବାଦ ସମଗ୍ରଙ୍କର ଗ୍ରାହ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସ୍ୱଧୀନମାର୍ଗ କାହାରି ଗ୍ରାହ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ବିସ୍ମୟକର ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ କି ? ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଶଂସାର ନାମାନ୍ତର ମହତ୍ତ୍ୱର ଅନୁକରଣ । ଅନୁକରଣ ବା ଅନୁକରଣର ଚେଷ୍ଟା ନକରି କେବଳ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଶଂସା ନିରର୍ଥକ ମାତ୍ର ।”

ବଂଶଗତାଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧବେଳକୁ ଭାରତରେ ବହୁନେତାଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାମମୋହନ ଓ ଏହି ନେତାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହିଛନ୍ତି— “ତଦବଧୂ ଏ ଦେଶରେ ଅନେକ ଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେଣି ଏବଂ ଏ ଦେଶର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେଣି, ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଝୁଙ୍କି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜନନାୟକତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ; ସୁତରାଂ ଏକତାର ଅଭାବ ଘଟୁଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ପୁଣି ଏହା ମଧ୍ୟ ମନେହୁଏ ଯେ, ଏ ଦେଶର ନେତାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ରାମମୋହନଙ୍କ ଉଦାରତା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଅନୁସୂଚ ହୁଏ ନାହିଁ । ରାମମୋହନଙ୍କ ଉନ୍ନତର ଶ୍ରବଣାର ଆଧୁନିକ ନେତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଟଳଟଳ ଜାଣି ଭାରି ଉପରେ ଜାତୀୟତାର ପ୍ରାଚୀର ନିର୍ମାଣ କରିବାର ତାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧ । ସେ ମୂଳଦୁଆକୁ ଦୃଢ଼କରି ତହିଁରେ ଏକାଧାର ଉନ୍ନତି ଧ୍ୱଜା ପୋତିବାକୁ ବାସନା ରଖିଥିଲେ । ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, ଭୁବ୍ଧାବଜ୍ଞତାକୁ ଚ୍ୟୁର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ କରି ଦେଶର ଯାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯାହା ଉନ୍ନତ, ଉଦାର; ତାହା ଜଗତ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ପ୍ରଧାନ ନେତା କେତେଜଣ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ଭୁବ୍ଧାବଜ୍ଞତା ରକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଜାତୀୟଉନ୍ନତି ସମ୍ଭବବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ବିସ୍ମୟକର କଥା ।”

କୁଶଳେଶ୍ୱର କାର୍ତ୍ତିକେୟ

ଦେବାଦେବଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିନିତ ବହୁପକାର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ କିପରି ନିରର୍ଥକ, ତାହା ଦର୍ଶାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର

ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ଯେ ସେଠାକୁ ଗଲେ କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରେଣ ଭଲ ଦୁର୍ଗୁଣେଷ୍ୟ ବ୍ୟାଧି ମଧ୍ୟ ଭଲ ହେଉଥିଲା । ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ଦୁର୍ଗମ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଗିରିବେଣ୍ଡିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପତ୍ୟାକା, କଳନାଦଳୀ, ଚର ପ୍ରବହମାନା କର୍ତ୍ତୃଗଣୀ କୂଳରେ ନାଗେଶ୍ୱର ଏବଂ ଭ୍ରମରମାରୀ ବୃକ୍ଷ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ ବୋଲି ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚୁରିତ । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଲେଖକ କେନ୍ଦୁଝରର ଏହି ମନ୍ଦିର ପରି-ଦର୍ଶନର ସୁବିଧା ପାଆନ୍ତି । ଏହା ଶିବ ମନ୍ଦିର ନୁହେଁ । କାର୍ତ୍ତିକଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଏଠାରେ ଶିବଙ୍କ ଭଳି ପୂଜା ପାଉଥାନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ କୌଣସି ବଣଜଙ୍ଗଲ କମ୍ । ପାହାଡ଼ ପଟ୍ଟତର ଚିତ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା । ସମତଳ ଧାନକ୍ଷେତ ମଧ୍ୟରେ ଦର୍ଶନଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ-ବିହୀନ ଏହି ମନ୍ଦିରକୁ ଦେଖି ଲେଖକଙ୍କର ବହୁକାଳପୋଷିତ ଧାରଣା ଭୁଲି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ।

ନର ଓ ନାରୀ

ଦିନୋଟି ଭିତରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୫-୩୬ ମଧ୍ୟରେ ‘ଭୁବନ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏଥିରେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଜୀବ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ମଣିଷର ଆବର୍ତ୍ତାବ ସମୁଦାୟ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତଥବା ବିଶ୍ୱାସକୁ ଅମୂଳକ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ଲେଖକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ଜୀବର ଫମବିବର୍ତ୍ତନରେ ମଣିଷର ସୃଷ୍ଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପଶୁପକ୍ଷୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମଣିଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସମାଜରେ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନାକୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ କରାଯାଇଛି, କେହି ପରିହାସରେ ନାରୀକୁ ଅବଳା ଦୁର୍ବଳା ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଗଲା ତାହାର ବିଶେଷଣ କରି ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ନିର୍ଯ୍ୟାତକ ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ— “ଭରତବାସୀ (ଆର୍ଯ୍ୟ) ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ମାର୍ଜିତ ଜାତି ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଅନୁତା ଭରତବାସୀଙ୍କ ମୁହଁରେ, ମାତ୍ର ନରର ଦୁର୍ଗନ୍ଧର ସୀମାନାହିଁ । ନାରୀର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଯେ ତତୋଽଧିକ । ଏହା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ନର ମଧ୍ୟରେ ଜାତିଭେଦ, ବର୍ଣ୍ଣଭେଦ, ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାଭେଦ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଭେଦର ସୀମା ନାହିଁ । ନାରୀର କଥା ପଚାରେ କିଏ ? ସମସ୍ତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ସମ୍ରାଟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅତି ଗରିବର ପୋଷାକର କାଟିଛାଟରେ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ଆଇପାରେ ବସ୍ତ୍ରର ମୂଲ୍ୟରେ ।

ମାତ୍ର ଏଦେଶରେ ସମସ୍ତେ ହୃଦ୍ମୁ ତଥାପି ପ୍ରଦେଶ ଭେଦରେ କିଛି ଭେଦରେ ପୁଣି ଜାତି ଭେଦରେ ପୋଷାକର ପ୍ରଭେଦ ରହିଥିଲା । ପୋଷାକଦ୍ରାଘ ନର ଆମଣାର ଅମେଳର ପରିଚୟ ଦେଖାଇଥାଏ । ନାରୀ ପରିଚ୍ଛଦର ପାର୍ଥକ୍ୟ ତତେଃସ୍ପଷ୍ଟ । ଏତିକି ନୁହେଁ, ନାରୀ ଅଳଙ୍କାରଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଜାତିର ଓ ଅବସ୍ଥାରୁ ଛତାନ୍ତ୍ୟ ରକ୍ଷାକରେ । ଅଥଚ ସ୍ୱଧନତାକାମୀ ନର ଓ ନାରୀ ଏକତାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଚୁଟି, ଚିତା ପରିହୃତ ବସନକୁପିତ୍ତଦ୍ୱାରା ବିରୋଧ ଶୁଦ୍ଧର ପତାକା ଉଦ୍ଘୋଳନ କରନ୍ତି ।”

ସୃଷ୍ଟି

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୭ ମସିହାର ‘ଭଞ୍ଜପ୍ରଗପ’ ଯୌମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱାସମାନ ରହିଛି । ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରବାରେ ବାଧାବେଲ ତଥା ଆମ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଅଗ୍ରତମା ଭୂମିକା ନେଇଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମସପ୍ରଦାୟର ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ ଦିନଥିଲା ଯେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର , ଆଲୋକ ପ୍ରଭୃତି କିଛି ନଥିଲା ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏସମଗ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏଭଳି ତ୍ରୁଟିମାତ୍ତକ ପ୍ରଶ୍ନରକୁ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୂଚକୀୟ ଧାରାର କୃପମଣ୍ଡୁକତା ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି— “ କୁନ୍ତ ଦେଖି କୁନ୍ତକାରର ଅନୁମାନ ସହିତ ଜଗତକୁ ଦେଖି ଜଣେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାର ଅନୁମାନ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବିଦ୍ୟାନ । ଜ୍ଞାନ ବିକାଶର ବାଲାବସ୍ଥାରେ ଏ ଅନୁମାନ ଆଦରଣୀୟ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏ ଯୁଗରେ ଏତାଦୃଶ ବିଶ୍ୱାସ ଆଦରଣୀୟ ହୋଇ ନପାରେ ।”

ନାରୀସୃଷ୍ଟି

ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ‘ନାରୀସୃଷ୍ଟି’ଙ୍କ ରୂପଗୁଣର ସୁଦୃଢ଼ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହି ନାମର ଉଚ୍ଚାରଣଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ସମସ୍ତପ୍ରକାର ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମୋକ୍ଷ ବା ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ‘ନାରୀସୃଷ୍ଟି’ଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଧର୍ମଗୁରୁ ହିନ୍ଦୁ ଆସ୍ତବସ୍ତୁ ତ ହୋଇଥାଏ । ପୌରାଣିକ ବିଶ୍ୱାସର ଅମୂଳକତା ସହିତ ଏହି ନାମର ରୂପକାର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୭ ମସିହାର ‘ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଗପ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ରଚନା ‘ରୁଗ୍ବେଦ’ରେ ନାରୀସୃଷ୍ଟିଙ୍କ ରୂପଗୁଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ବେଦରେ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଲେଖକ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ଜଣେ ନାରୀସୃଷ୍ଟିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି, ଯେ କି ନରମେଧ

ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା ଭଲ ବଢ଼ିଲା
 ପୁରାଣରେ ‘ନାରାୟଣ’ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ସହିତ ଏହାଙ୍କ ରୂପଗୁଣ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟର ବିସ୍ତୃତ
 ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବଜନବିଦିତ ପ୍ରଳୟ ଜଳରେ ବଟପକ୍ଷରେ
 ଶ୍ଵପମାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧକ କହିଛନ୍ତି
 ଯେ ନର ହିଁ ନାରାୟଣ । ତାହାଙ୍କ ଶ୍ଵପାରେ—“ମାତୁରାର୍ଥ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୋଳକ ।
 ତହିଁର ଜଳରାଶିରେ ଶିଶୁର ଉତ୍ପତ୍ତି । ସେହି ଜଳରାଶିରେ ବଟଗୁନଶାୟୀ ନାରାୟଣର
 ଶୀତା, ଶିଶୁ ନାରାୟଣ ଗର୍ଭସ୍ଥ ଜଳରାଶି ଭିନ୍ନ ବାହ୍ୟକ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଣ୍ୟ ।
 ଆହାର ନାହିଁ, ନିଦ୍ରା ନାହିଁ, ନିଶ୍ଵାସ ପ୍ରଶ୍ଵାସ ନାହିଁ । ସଦାଜାଗ୍ରତ ବୋଇଲେ ଚଳେ ।
 ଶିଶୁ ନାରାୟଣ ନାଭିରେ କମଳ । ମାତୃଦେବୀ ଏହି କମଳର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା,
 ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା । ଶିଶୁ-ନାରାୟଣେ ଜନ୍ମ ବା ସ୍ଵପାର ଦର୍ଶନ ମାତୃକଣ୍ଠିକ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି ।
 ଶିଶୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ହେଲେ ସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ । ଶିଶୁର ନାଭିଛେଦନ ଉତ୍ତରୁ ନାଭି କମଳର
 ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ଜନ୍ମାବଧି ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପଦ୍ଵାରା ସାଧକ ମନରେ ସୃଷ୍ଟି
 ପ୍ରତୀକାର ଅକ୍ତୁରୋଦ୍‌ଗମ ହେଲା । ନର, ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବୁ ନରକୁ ନାରାୟଣ
 ଆଖ୍ୟା ଦିଅଇଲା ।”

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ

ଏହି ପ୍ରତିବାଦମୂଳକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୧ ମସିହା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’
 ପତ୍ରିକାରେ ଶ୍ରାବଣ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ମିଥ୍ୟା ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
 ଦେଶପ୍ରେମିକତା ବା ଜାତୀୟତାବାଦ କପରି ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟକୁ ବହାନ୍ତ କରେ,
 ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଗଭୀର ଅଧ୍ୟବସାୟଦ୍ଵାରା ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ସମୟର ବିଚିତ୍ର ଗତିରେ
 ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଅତୀତ ଗୌରବ ଭାରତରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଛି । ବୌଦ୍ଧପୀଠ
 ହିନ୍ଦୁ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ବଢ଼ିଲା
 ଦେବାଦେବୀ ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉଛନ୍ତି । ତଥାପି ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ସମ୍ପତ୍ତି ରୂପେ
 ପ୍ରମାଣିତ କରିବାପାଇଁ ଭାରତର ବଢ଼ିଲା ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା,
 ସେଥିରେ ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନଯୁକ୍ତା କେତେକ ତଥାକଥିତ
 ଓଡ଼ିଆ ବୁଦ୍ଧଜ୍ଞଙ୍କ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଯେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ
 ଓଡ଼ିଶାର କପିଳେଶ୍ଵର ଗ୍ରାମରେ । “୧୯୨୧ରେ ନେପାଳ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି ହୋଇ-
 ନପାରେ” ଶୀର୍ଷକ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୈନିକ ‘ଅଶା’ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ
 ବୈଷ୍ଣବ ଆଲୋଚକ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ଧାର୍ଵାହାତ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ “ଉତ୍କଳରେ
 ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ” ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧର ପରିଶିଷ୍ଟରେ ସେ “ଓଡ଼ିଶାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
 ଜନ୍ମ” ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ଦୁଇଲେଖାର ଏକମାତ୍ର ବକ୍ତବ୍ୟ

ଏଲ୍ ଯେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ‘କପିଳବସ୍ତୁ’ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧୁନିକ କପିଳେଶ୍ବର ଗ୍ରାମ । ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉତ୍ତ୍ରି ମଧ୍ୟ ଏକ । କପିଳେଶ୍ବର ଗ୍ରାମରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ‘ଗ୍ରେଟ ଶିଳାଲେଖ’କୁ ଆଧାର କରି ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟକୁ ବିକୃତ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଜଳନ୍ଧର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରମାଣ ସହ ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ଶ୍ରେୟ କରନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ ତଥା ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ଡାହ୍ୟାନ୍, ହୁଏନ୍ସାଂ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଭ୍ରମଣବୃତ୍ତନ୍ତରୁ ବହୁ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଏହି ଦୁଇ ଉକ୍ତିକାୟ ଆଲୋଚକଙ୍କର ମତର ଉଦ୍ଧୃତତା ପ୍ରମାଣ କରାଯାଇଛି । କପିଳେଶ୍ବରରୁ ମିଳିଥିବା ଶିଳାଲେଖର ଅଟ୍ଟାଚୀନତା କପରି ବିଭିନ୍ନ ଐତିହାସିକଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଛି, ତାହା ଦର୍ଶାଇ ଅଶୋକଙ୍କ ‘ଲୁମ୍ବିନୀ ପ୍ରମୁଲେଖ’ର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କରାଯାଇଛି । ଶେଷରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି—“ଅଗାଧ ବୌଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ଜଗତଗୌରବ ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶରେ ଜଗଦ୍‌ବିଦ୍ୟା ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କପିଳବସ୍ତୁ ନଗର ବିଦ୍ୟମାନ ବୋଲି ବକ୍ତବ୍ୟୋପରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ପରିବ୍ରାଜକଗଣ ସୁଦୂର ଚୀନ ଦେଶରୁ ସେହି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଦେଖି ତରତୀର୍ଥତା ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ହୃଷ୍ୟ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ସେହି ଗର୍ଭରେ ଅଗ୍ନିସ୍ଥିତ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦାନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଆଜି ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର କଥା । ଆଜି ଯେବେ କେତେଜଣ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁ ପଦାର୍ଥ ଘେନି ସେହି ସମସ୍ତ ସତ୍ୟକୁ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ତେବେ ଏ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଏହା କମ୍ ଲଜ୍ଜା ଓ ନିନ୍ଦାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଶରପୁରୁଷ, ରାଜା ସମସ୍ତେ ପୁରାଣ ପ୍ରମିତ ଦେବତା ଆଖ୍ୟାରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଲେ । ଗୁରୁ ତରତ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜଗତବାସୀଙ୍କର ଧାରଣା ହୋଇଅଛି । ଏ ଦେଶବାସୀ ତାହାକୁ ଅଲୀକ ବୋଲି ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବାକୁ ବସି କେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପାର୍ଜନ କରିବେ ? ଅଧିକ ଲେଖିବା କ’ଣ ? ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଅନୁଞ୍ଜଣା ଘେନି ଏ ଦେଶବାସୀ ଯେବେ ଅଦ୍ୟାପି ମନ୍ଦିରାନ, ତେବେ ଭାରତବାସୀର ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରାବୃତ୍ତ ।”

ଆକୃତି ଅନାଦି କାଳରୁ ଅଛି କି ?

ତତ୍ତ୍ୱଗତ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଛଦ୍ମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୮ ମସିହା ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବେଦକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ପୁରାଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆକୃତି ଓ ଜାତି ଅନାଦିକାଳରୁ ରହିଛି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱାସ ଭାରତୀୟ ଜନମାନସରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଛି । ଏହା ଯେ ସପ୍ତର୍ଷି କପୋଳକଲ୍ପିତ, ତାହା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କେତେକ

ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆବିଷ୍କାରର ଉଦାହରଣ ଏଥିରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକୃତିବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ବ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ଦୁନଶ୍ଚ କେତେ ପ୍ରକାରର ନୂଆ ନୂଆ ଆକୃତିବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବ ପୃଥିବୀ ଫେରିଆସିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଆକୃତି ସେ ଅନାଦିକାଳରୁ ରହିଛି ଏବଂ ତାହା ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ, ଏଭଳି ବିଶ୍ବାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୂଳକ ।

ମୃତ ଧାର୍ମିକତା

ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ‘ଧର୍ମ’ ଶବ୍ଦର ଶୁଦ୍ଧ ଅର୍ଥକରି ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମବଳମ୍ବୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବାଦବିବାଦର ସୂକ୍ଷ୍ମପାତ ହୋଇଛି, ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୮ ମସିହାର ‘ଭକ୍ତପ୍ରସାଦ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଝଗାମରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଶୀତଳ ଝଗାମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧର ପୂର୍ବାବସ୍ଥାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୃଷ୍ଠି ହୋଇଥିବା ଯୁଦ୍ଧ ବିସ୍ଫୋଟକାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଯାହାରଣ ମଣିଷ ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରହଣ, ପ୍ରକୃତରେ ‘ଧର୍ମ’ର ଅର୍ଥ ତାହାଠାରୁ ବହୁ ଭିନ୍ନରେ । ଆମେ ଯାହାକୁ ‘ଧର୍ମ’ ବୋଲି କହୁ, ତାହା ହୁଏତ ବିଶ୍ବାସ ବା (Faith) । ତେଣୁ ଆମର ଏହି ବ୍ୟାବହାରିକ ଧର୍ମ ଆଲୋକ, ଇଶ୍ୱର ଓ ବାସ୍ତବ ପରି ନୁହେଁ । ଏହା କୃତ୍ରିମ—ଏଣୁ ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ନୁହେଁ, ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରାପ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ବାସକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱାର୍ଥର ସଂଘାତରୁ ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ଓ ବିବାଦ । ‘ଧର୍ମ’ର ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥକ୍ରିତିକ ବ୍ୟବହାରକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି—“ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ବାସକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏକ ବିଶ୍ବାସର ଅନୁସରଣକାରୀ ଅନେକ ମିଳି ଗୋଟାଏ ଦଳ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଏତାଦୃଶ ବିଶ୍ବାସକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଧର୍ମ ବୋଲିଯାଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ବିଶ୍ବାସ ମହମ୍ମଦ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଗ୍ରାହ୍ୟ ନୁହେଁ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ବା ମହମ୍ମଦ ଧର୍ମରେ ଆସ୍ଥା ନାହିଁ । ସୁରାଣ ଧର୍ମୀମାନେ ଜଗତର ସମସ୍ତ ଧର୍ମକୁ ଦୃଶ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି ।”

ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ଏତାଦୃଶ ଧର୍ମମତର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ଏଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପରବ୍ରାହ୍ମଣ ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦୋଷାଭେଦ କରାଯାଇଛି । ସଂସାରରେ ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଓ ଅସନ୍ତୋଷ ମୂଳରେ ଏହି ଧର୍ମ-ବିଶ୍ବାସର ଅପ୍ରସାର ବୋଲି କହୁ ସେ ଏହାକୁ ମୃତ ଧାର୍ମିକତା ନାମରେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧାରେ—“ଧର୍ମର ସାର, ଯାହା ମାନବକୁ ପୁଣି ଶାନ୍ତି ଦେଇପାରେ, ବିଭେଦ ଦୂଷ୍ଟାଭାସରେ, ତାକୁ ତ୍ୟାଗକରି ଶୂନ୍ୟ

ଧର୍ମଧର୍ମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଶଶିଂଶା ପଟ୍ଟାଭିଷେକ ଚେଷ୍ଟା ମୁତ
ଧାର୍ମିକତା ନୁହେଁ କି ? ମୁତ ଧାର୍ମିକତାର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗତରେ ଅଶାନ୍ତର
ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି ।

ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର କି ଏହି ପରିଣତ ?

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୮ ମସିହାର ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଅବସ୍ଥା ସମସାମୟିକ
ଭାରତବାସୀଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ବୃଥା ଅସ୍ଥାଳନକୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଦେଶର କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଉଦାହରଣ ଦେଇ
ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଆଜିର ଭାରତବାସୀ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟକୁ ନେଇ ନିଜର
ଉନ୍ନତ ଅଟ୍ଟତା ପରିଚୟ କରନ୍ତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀକାନ୍ତ ରୂପେ ପ୍ରମାଣିତ କରାଇବାକୁ
ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ବାସ୍ତବରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ସେହିସବୁ ବିଷୟ ସହଜ
ଭୁଲନା କଲେ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଏହି ଆତ୍ମଶ୍ରଦ୍ଧାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ସେ କହିଛନ୍ତି
ଯେ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଋକ୍‌ବେଦରେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଯେଉଁ
ପରିଚୟ ମିଳେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପନିଷଦ, ପୁରାଣ ଓ କାବ୍ୟ ଯୁଗରେ ତାହାର ବିପୁଳ
ଅବସ୍ଥା ପଡ଼ିଛି । ଲେଖକଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ — “ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଋକ୍‌ବେଦର
ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଜାଗା ସାହିତ୍ୟ ବା ଇତିହାସ ନାହିଁ । କିମ୍ବା ପରବର୍ତ୍ତୀ
ପଡ଼ିଲା । କିଏ ଜାଣେ ? ଅଧିକାରୀଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୁଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ ଓ
ଉପନିଷଦ । ଏସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ନାହିଁ । ଦେଶବୃଦ୍ଧିର
ଆକାଂକ୍ଷା, ଗରବୁଜି ଇଚ୍ଛା, ଉଦ୍ଧେଜନା ବାକ୍ୟ, ଜାଗାସମ୍ପାଦନ ଗଠନର ଉଦ୍ଧେଜନା
କିଛି ନାହିଁ । ଋକ୍‌ବେଦ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଣାମ କି ଏହି ଯାଗଯଜ୍ଞ, ଅରଣ୍ୟବାସ
ଓ ମୁକ୍ତିବାଚ ଅନ୍ୱେଷଣ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ।”

ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶରେ ଥିବା ପୁରାତନ ଜାତିସମୂହର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା
କରି ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ତାହା ଭୁଲନାରେ କିପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଏ ବିଷୟ
ଉଦ୍ଧେଶ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି — “ଅନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କ ଜାତିସେବାର ସେ ଯତ୍ନସାମାନ୍ୟ
ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଗଲା, ତାର ଭୁଲନାରେ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ଜନକୃତ ଗୌରବମୟ ପ୍ରାଚୀନ
ଜାତୀୟତା ଅଛି କି ? ନାହିଁ, କାରଣ ? ଧର୍ମବିଦ୍ୱେଷ ଓ ଭାଇଭାଇ । ରାଜାମାନେ
ମାବୁଦୁମିକୁ ହିନ୍ଦୁବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଭାଗ କଲେ ।”

ସର୍ବୋପରି ଜାତିଭେଦ ଓ ଜାତିବିଦ୍ୱେଷ ଏକତାର ଅନ୍ତରାୟ ହେଲା ।
ରାଜ୍ୟମାନ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହେବାରୁ ବୃହତ୍ ବ୍ୟାପାର ନିମନ୍ତେ ଅର୍ଥର ଅନାଟନ ହେଲା ।

ଆଜି ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟବିଶର, କାଲି ତାହା ଚନ୍ଦ୍ରବିଶର କିମ୍ବା ଶ୍ରେଣବିଶର ।
ଅନ୍ଧସ୍ୱକାର୍ତ୍ତି ରଖାଯିବ କେଉଁ ଆଶାରେ ?”

ସମସାମୟିକ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁଳ ଆସ୍ତ୍ରପ୍ରଶଂସାରେ ଲେଖକ ଶ୍ରୋତ୍ର
ପ୍ରକାଶକର ଏହି ଭୂଲନାସ୍ତକ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚନା କରିଛନ୍ତି :

ସତ୍ୟଂ ପରଂଧୀମହି

ଶ୍ରୀମତ୍ ଭାରତ ପ୍ରଥମସ୍ଥଳ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକର ଶେଷ ବାକ୍ୟକୁ ନେଇ ଭାରତୀୟ
ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକରେ ଭଗବାନ ସମୃଦ୍ଧୀୟ ଯେଉଁ ସବୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ଆଖ୍ୟାୟିକାମାନ
ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚିତ । ଏହି ଆଲୋଚନା
ମଧ୍ୟଦେଇ ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ବେଦରେ କିମ୍ବା ଉପନିଷଦଗୁଡ଼ିକରେ
ଅବତାରବାଦର ଚିହ୍ନ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କୁ
ଶାଶ୍ୱତିକ ଆବର୍ତ୍ତାବଦତାର ବହୁ ଧର୍ମବାଦର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ
ସତ୍ୟକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାପାଇଁ ଲୁହାଯାଇଥିଲା, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ସତ୍ୟକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିହାର
କରାଯାଇଛି । ପୁରାଣର ଏହିସବୁ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅଲୀକ ଭାବନାକୁ ସମାଲୋଚନା
କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି—“ଉପନିଷଦର ବ୍ରହ୍ମ ଦେବି ବଚନ ଓ ମନର
ଅଗୋଚର ସେ ପୁଣି ପୁରାଣ ଯୁଗରେ ରକ୍ତମାଂସ ଶରୀରରେ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ସହୃଦ
ସହବାସ ଓ କ୍ଷୀଡ଼ାକୋରୁକରେ କିଛିଦିନ କାଳାତିପାତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅବଶେଷରେ
ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ବସୁନ୍ଧା ପ୍ରେମିକ ଓ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କୁ ଅପାର ଦୁଃଖ ଓ ଦାସ୍ୟ
ସାଗରରେ ଭସାଇ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କିଲେ ମଧ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁନାହାନ୍ତି, ଏହା
ଭାବିଲେ ବିସ୍ମୟର ସୀମା ରହେନାହିଁ ।”

ଶେଷରେ ସେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଏହାଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ
କରି ନରମହୁଡ଼ୁ ଖଟ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ
ବିରତ କରାଯାଇଅଛି ।

କୃତ୍ତି

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଅହଂସା ନୀତିକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ପ୍ରାବନ୍ଧକ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର
ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୧ ମସିହାର ‘ଉପହାର’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।
ସେତେବେଳେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହଂସା ଗତି
ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳର କେତେକ ନେତା ସ୍ୱାଧୀନତା
ପାଇଁ ହଂସାର ପଥ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ବିପରୀତ ଧର୍ମ ପରିସ୍ଥିତିରେ

ଲେଖକ କେଉଁ କାରଣରୁ ଭାରତରୁ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ହେଉଥିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ, ତାହାର ସମ୍ପର୍କ ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପରେ ପରେ ଯାଗଯଜ୍ଞଦ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ସ୍ୱର୍ଗପାତ୍ରୀର ଆକାଂକ୍ଷାରେ ବହୁ ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ବଳି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଜୀବପ୍ରତି ହିଂସା ପରିହାର ପାଇଁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଭାରତର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନରନାଶ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବାଣୀରେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଧ୍ୱଙ୍ଗା ଧାର୍ମିକ କୌଶଳ ଡିମେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲୋକମତ ଜାଗ୍ରତ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ଫଳରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଭାରତବର୍ଷରୁ ତାହାଙ୍କ ଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଡିମେ ଲୋପ ପାଇଲା ।

ଯାହାହେଉ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ସେହି ଅହିଂସା ମନ୍ତ୍ରର ପୁନଃ ପ୍ରସାର ତଥା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ଅସୀମ ପ୍ରସାରକୁ ଲେଖକ ଏକ ଉତ୍କଳ ସମ୍ଭାବନା ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମଜାଲ

ଭରଣସୁମାନଙ୍କର ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସକୁ ଉତ୍ତ୍ରିକରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୪୮ ମସିହା ‘ଶଙ୍ଖ’ ପତ୍ରିକାର ଜୁଲାଇ ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମ ଉପାସନା, ପୂଜନାର୍ଥର ପରିଚାଳନା ତଥା ଯାଗଯଜ୍ଞଦର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ମୁନିବର୍ଗି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା । ବହୁ କାଳଜନ ବିଷୟକୁ ଜଟିଳ କରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରି ବ୍ୟବହୃତ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ କରାଯାଇଛି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକ ବ୍ରହ୍ମବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ପ୍ରବାହଣଙ୍କ ଗଳ୍ପକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଷଡ଼ିସ୍ ପ୍ରବାହଣ କପରି ଓ କାହିଁକି ବ୍ରହ୍ମବାଦ ତଥା ପୂଜନାର୍ଥବାଦ ଭଳି ବହୁ ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କପରି ଏହାର ପ୍ରସାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ତାହା ପ୍ରବାହଣ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ‘ଲୋପା’ଙ୍କ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ବିବୃତ ହୋଇଛି । ଏହିସବୁ ମତବାଦର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରି ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି— “ଅଦୃଶ୍ୟ, ଅଜ୍ଞେୟ, ଅଜ୍ଞାତ ଓ ଧାରଣାଗତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବା ନିମନ୍ତେ ନାନା ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଓ ଉପାୟ ଉଦ୍ଭବନ କରାଗଲା । ସତମିତ୍ତ କଥା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ମାତ୍ର ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସର ବଶୀଭୂତ । ଡିମେ ସ୍ୱର୍ଗ, ନର୍କ, ପୂଜନାର୍ଥ, ଦେବଦାନ, ପିତୃଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ଅତି ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଅବତାରଣା କରି ଲୋକସମୁହସକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ

କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା । ଶିକ୍ଷା ଲେକଜର କଲ୍ଲନା ଅଞ୍ଜ ଲେକଜୁ ଧନ୍ଦା । କେବଳ ଧନ୍ଦା ନୁହେଁ, ସମସ୍ତେ ତଥାକଥିତ ‘ବ୍ରହ୍ମକାଳ’ରେ ଆବଦ୍ଧ । ଧର୍ମଶୂର୍ଯ୍ୟଗଣ ଓ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଣେତାଗଣ ଧର୍ମସମୂହରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଦ୍ରାନ୍ତକର ମତାମତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଦୃଢ଼ସ୍ପର୍ଶମ ନକରି ସାଧାରଣ ମଣିଷ ସେସବୁକୁ ଅନୁକରଣ ଓ ଅନୁସରଣ କରିଥାଏ । ତାହାର ବାହାରକୁ ଯିବାର ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ତାର ନଥାଏ । କେବଳ ଅନ୍ତତରେ ନୁହେଁ, ସମସାମୟିକ କାଳରେ ସମାଜରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ବେଳେବେଳେ ଇଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ ସାଧାରଣ ମଣିଷକୁ ବହୁଳ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଭାରିନ ନିଜକୁ ସନାତନୀ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିବା ଘଟଣାକୁ ସେ ଖସ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଭୋଗ ଓ ସମ୍ମାନର ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ସମାଜପତରଣ ଇଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ ଧର୍ମସମୂହରେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ବୋଧ ଓ ଜଟିଳ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଲେଖକ ‘ବ୍ରହ୍ମକାଳ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଅଲୋଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ‘ଜଳନ୍ତର ରଚନାବଳୀ’ ର ପ୍ରଥମଭାଗରେ ସ୍ଥଳିତ । ଏହିସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟତୀତ, ଲେଖକଙ୍କର ବହୁରଚନା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସବୁ ରଚନାର ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ସମ୍ଭବ ହେଉ ନଥିବାରୁ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଟିପ୍ପଣୀମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ।

ବସ୍ତୁ ଓ ଷକ୍ତି ଅବନୀକ୍ଷୀ

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ୧୩୩ ସାଲ ତାଲିଗୁନ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟିର ବିନାଶ ଯେ ଅନବାର୍ଯ୍ୟ, ଏହି ଶାଶ୍ଵତ ସତ୍ୟକୁ ବିଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଯାହାର ଆକାର ଅଛି, ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ବିନାଶ ଅବଶ୍ୟମ୍ବାବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୃଥିବୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦିନେ ନା ଦିନେ ବିନାଶ ହେବ ।

ବୈଦିକ ଓ ପୌରାଣିକ ଯନ୍ତ୍ରକ୍ଷିତ୍

ଦାର୍ଶନିକ ତଥ୍ୟପୁର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟପୂଜା ଯିପାଦ ବିଶେଷାଦି ବହୁତ ଭାବରେ ଆଲୋଚିତ ।

ଭୂତ ଓ ପ୍ରେତ

୧୯୧୫ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆଧାର କରି ରଚିତ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଶତ୍ରୁର, କଳ୍ପପଦାର୍ଥ ଓ ପ୍ରେତାତ୍ମା ଆଦିର ବିଶ୍ୱାସକଳାପ ଉପରେ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ।

ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଯାନ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର

ଭରତୀୟ ପୁରାଣଗାଥ ମଧ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ବିଭିନ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଓ ଯାନବାହାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରି ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାର ଜୟ

୧୯୩୧ ମସିହାରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ‘ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟା’ର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଲେଖକ ମତରେ ଏହା ଯେହେତୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷପିତ ଏବଂ ଗଣିତ ଏହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ, ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସନ୍ଦେହିତୃଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜାତି ବିଚାର

ହୃଦ୍ଯ ସମାଜରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଜାତିପ୍ରଥାର ସମାଲୋଚନା କରି ଲେଖକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୪ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଏହି ଜାତିପ୍ରଥାର ଅଯୌଚିକତା ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ମନୁଙ୍କ ମତ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ବିଭାଗ ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟ ଏଥିରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

କଠିନ ସମସ୍ୟା

୧୯୩୪ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଭରତୀୟ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଜାତିପ୍ରଥାର କୃତ୍ରିମତା ବିଷୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଜାତିପ୍ରଥାର ପରିଣତି ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ସମାଜର ନିମ୍ନବର୍ଗର ଲୋକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦକ୍ଷତାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବ୍ୟାଘାତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ଅଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସାମଗ୍ରିକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଏଥିରେ ବୈତେକ ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଭରତ ଇତିହାସ

କେବଳ ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଜୟପରାଜୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲିଖିତ ଭାରତର ଇତିହାସ ପ୍ରକୃତରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କରହୁତ ବୋଲି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ମନ

ମଣିଷର ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ୧୯୩୫ରେ ଲେଖକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମନ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମାବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଏଥିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି । ଏହା ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ବିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ମରଣରେ ତୁ ମୋହର ଜୀବନ ଯାଆ

ଆତ୍ମାନୁଭୂତିମୂଳକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୫ରେ ପ୍ରକାଶିତ । ବାଉଁଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତି ହେଲେ ମଣିଷର ଯେଉଁ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ, ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ଆଧାର କରି ଲେଖକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଭୂମିକମ୍ପ

ବସନ୍ତ, ହୁଇଜା, ପ୍ଲେଉ ଇଲି ଫ୍ରାମକ ରୋଗଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାବନ୍ଧ, କନ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଇଲି ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସାଙ୍ଗକୁ ଭୂମିକମ୍ପର ପ୍ରକୋପ ଯୋଗୁଁ ଭାରତର ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସଦାସର୍ବଦା କପରି ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା, ସେସବୁର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଲେଖକ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସଚେତନତା ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଜିଜ୍ଞାସା

୧୯୩୭ ମସିହାରେ ରଚିତ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମଣିଷର ଜାଣିବାର ପ୍ରକୃତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ତାତ୍ତ୍ବିକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏଇ କାରଣରୁ ମଣିଷ ହେଉଛି ଜୀବଜଗତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଦେଶ କାଳ ଭେଦରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଜାତୀୟ ପରାଜୟ, ହିନ୍ଦୁ ଦର୍ଶନର କର୍ମ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଜିଜ୍ଞାସାର ସ୍ବରୂପ, କର୍ମର ଧର୍ମମୂଳକ ବିଶ୍ବାସ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ବିଷୟର ଅବତାରଣା ଏଥିରେ କରାହୋଇଛି ।

କୃଷି

ଆଦମ ମାନବର ଖାଦ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଣାଳୀ, ଏହାର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବିକାଶ, କୃଷି କର୍ମର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଓ ବିକାଶ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ଏଥିରେ ଆଲୋଚିତ । ଅଧୁନିକ

କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଓ ସାରର ବ୍ୟବହାର ସହଜ ସଙ୍କରକାଂକ୍ଷା ବୃଦ୍ଧର ଉତ୍ସାହନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଏହା ଲେଖକଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିର ସଂଯୋଗରେ ବେଶ୍ ତଥ୍ୟମୂଳକ ହୋଇପାରିଛି । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ।

ନକ୍ଷତ୍ର

ପୃଥିବୀ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚିତ । ବିଭିନ୍ନ ନୂତନ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଆବିଷ୍କାର ଫଳରେ ସୌରଜଗତ ସମୂହରେ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ଜ୍ଞାନଲଭ ହୋଇଛି, ତାହାର କେତେକ ସୂଚନା ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ।

ଏହିସବୁ ତଥ୍ୟମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କେତେକ ଲଘୁପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେସବୁ ରଚନା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ବିଧିବଦ୍ଧ ଯୋଜନା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର କେତେକ ଘଟଣାକୁ ଆଧାରକରି ଏହିସବୁ ରଚନା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ‘ସ୍ମରଣ’ ଓ ‘ବାସ୍ତା’ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏଇ ଦୁଇଟି ଲଘୁପ୍ରବନ୍ଧର ଆଲୋଚନା ସନ୍ଧେପରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଛି ।

ସୁଗତ

ଏହା ଏକ ଲଘୁପ୍ରବନ୍ଧ । ୧୩୪ ପାଲ କାର୍ତ୍ତିକ ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । କର୍ମସ୍ଥାନ ଅବସରରେ ମଣିଷ ମନ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ସେହି ସବୁ ବିଷୟ ଚିନ୍ତାକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ରୂପ ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହିଭଳି କେତେକ କର୍ମସ୍ଥାନ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ବିଷୟ ଚିନ୍ତାକୁ ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାସ କରିଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଏଗୁଡ଼ିକ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସୁଖକର ହୋଇନପାରେ, ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ସେ ଏ ସେସବୁରେ ସଫେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ‘ସୁଗତ’ ଶବ୍ଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି—“ଲେଖକର ଆପେ ଆପେ କଥା ହେବାର ଖୁବ୍ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ବସିଥିବାବେଳେ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ପଡ଼ୁଥିବ, ତାହା ଓଲଟପାଲଟ କରିଦେଖିବାର ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱସମୂହରେ ମନେମନେ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେବାର ଅଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଅଛି ।” ଏହି ମନେମନେ ସେ ଦୁଇଟି ବିଷୟରେ ଏଠାରେ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ଓଡ଼ିଆ କାବିପ୍ରତି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଭାବ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ସ୍ମରଣ ରାଜା ସାର୍ ବାସୁଦେବ ସୁଦଳଦେବଙ୍କ ମହାନୁଭବତା ।

ହଠାତ୍ ଲେଖକ ନିଜ ଟେବୁଲିତଳେ ଗୋଟିଏ ଖବରକାଗଜର ଅଂଶବିଶେଷ ଦେଖିଲେ ଯେ ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି—Mr. Woodrow Wilson is

Uriya by caste । ପୁରୁଷକୁ ଆମେରିକାର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ୍ ଉଭୟେ ଉଲ୍ଲେଖ କାନ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଆ— ଏହା କେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସେ ବସ୍ତୁରେ ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ବଢ଼ିଥିବାର ଭାବନା ଆସିଛି । ଶେଷରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କୌଣସି ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ କରିବାପାଇଁ ଯଦି ଏହି କଥାଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ, ଆମ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଦାୟିତ୍ବ ହେଉଛି ଯେ ଆମ ଜାତୀୟତାବଳରୁ ସେହି ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ସମ୍ମୁଖେ ଦୂର କରିବା । ଯାହାଫଳରେ ଏଭଳି ବହୁପାସ୍ତକ ମନୁଷ୍ୟ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବନାହିଁ ।

ସ୍ବଗତର ଦ୍ବିତୀୟ ଭାଗରେ କଭଳି ନିର୍ଭିକ ଭାବରେ ସାର୍ବ ସୁତଳଦେବ ବାମଣୀରେ ମହୁଷବଳି ପ୍ରଥା ବନ୍ଦ କରିଥିଲେ, ତାର ସୁରନା ଏଥିରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଦଶହରା ଦୁର୍ଗାପୂଜାରେ ମହୁଷ, ଛୁଗ, କୁଙ୍କୁଟ ଇତ୍ୟାଦି ଝଟ୍ୟାଘ୍ନ ଭାବରେ ଦେବାଙ୍କ ନିକଟରେ ବଳି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଏ ପରମ୍ପରା ସାର୍ବ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ । କିନ୍ତୁ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଏହା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ମଣିଷ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାମନାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ଏକାଧିକ ଜୀବହତ୍ୟା କରିବାଭଳି ଜଘନ୍ୟ କର୍ମ ବସ୍ତୁରେ କେବେ ବି ଚିନ୍ତା କରିନଥାଏ । ଦିନେ ଲେଖକ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଯି ଭୁବନ ଦେବଙ୍କ ବୈଠକଖାନାରେ ବସିଛନ୍ତି । ଏହି ଅବସରରେ ହଠାତ୍ ସାର୍ବ ସୁତଳଦେବ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ କହିଲେ ଯେ ଯେଉଁ ମହୁଷ ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ଭରଣପୋଷଣ ଭାର ସମ୍ଭାଳିପାରେ, ସେହି ମହୁଷ ସବୁକୁ ବଳିଦେବା ସୁଚିୟତା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ମହୁଷବଳି ବନ୍ଦପାଇଁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସୁତଳଦେବଙ୍କର ଏହି ମହାନୁଭବତା ତଥା ନିର୍ଭିକତା ସେହିନ ଲେଖକଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ କରିଛି । କାରଣ ବଳିପ୍ରଥା ବନ୍ଦ ବରୁଣରେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିବାଦ ହେବ, ଏକଥା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସୁତଳଦେବ ସାହସର ସହକାରେ କପରି ନିଜର ସଠିକ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଘୋଷଣା କଲେ । ତାହା ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ମହନୀୟତା । ଲେଖକ ଶେଷରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁସୂଚି ହେଲେ ପ୍ରଭୁତ ସାମାଜିକ ଝଗ୍ବାର ସାଧିତ ହେବ ବୋଲି ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ବାୟା

ଏହା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଲଘୁପ୍ରବନ୍ଧ । ‘*man*’ ସ୍ବାର ଗୈରି ଝଟ୍ୟା “ଉଲ୍ଲେଖ ସାହୁତ୍ୟ” ପଦିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଏହା ଜୀବନୀଧର୍ମୀ ଓ ସତ୍ୟ ଘଟଣା ଭିତରେ ଆଧାରିତ । ସମସ୍ତ ସମାଜ ଯାହାକୁ ବାୟା କୁହେ, ସେହି ଅବହେଳିତ ଅବଜ୍ଞା ନିର୍ଭରତ “ବାୟା” ମୁଖରେ କପରି ବହୁ ଗୁଡ଼ିକର ସହଜ ପରିପ୍ରକାଶ ସମ୍ଭବ, ତାହା ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ନାଁ ତା'ର ଭୁବନ ମହାକୁଳ ଓରଫ୍ ଭୁବନ ଦର୍ଶି । ପିଲାଟିଦିନରୁ ଗୁଳା ସୁତଳଦେବଙ୍କ ସେବକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ । ସୁତଳଦେବଙ୍କ ବାଲାବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ବସି ବହୁ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ, ବ୍ୟାକରଣ ସୂତ୍ରାଦି ମୁଖସ୍ଥ କରିଥିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରଦିନ ପରେ ସେ ଦେବଗଡ଼ ସହରରେ 'ବାସ୍ତା' ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ପରାଧୀନରେ କୌସୁଳ ଖଣ୍ଡେ, ବୃଦ୍ଧି ଭକ୍ଷା, ଅତିମ, ଗଣ୍ଡେଇ, ପିତା ଆଦି ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟର ସେବକ । ଖରାବର୍ତ୍ତୀ ଶୀତ କିନ୍ତୁ ବି ତାକୁ ତାହାର ଭକ୍ଷାବୃତ୍ତିରୁ ବରତ କରିନଥାଏ । ତା' ସହୃଦ ଲେଖକଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ଦକ୍ଷିଣ ସମ୍ପର୍କ । ସବୁଦିନ ସେ ଆସି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସେ । କଥାକ୍ଷଳରେ ଏପରି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରଶ୍ନର ସହଜ ସମାଧାନ କରିଦେଇ ଯେ ଲେଖକ ତାର ଏହି ଗଣ୍ଡର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

ତା'ର ପାଗଳ ହେବାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଇତିହାସ ଅଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ବନ୍ଧୁର ଶଯ୍ୟା ପାରହୋଇ ଗଣ୍ଡିକାଠ ନେବାର ଅସୁବିଧାକୁ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ଗୁଳା ସୁତଳଦେବ ପଥରଘାଟି ଭଙ୍ଗାଇ ବାଟ ସଜା କରିବାର ସୂଚନା କରନ୍ତି । ଏହି କାମର ତଦାରଖ ନିମନ୍ତେ ଭୁବନ ମହାକୁଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନିଯୁକ୍ତ ପାଏ । କଠିନ ପରୀକ୍ଷା ଓ ଅତ୍ୟଧିକ ଭୋଜନ ତା'ର ଅଭ୍ୟାସ । କ୍ରମେ ତା'ର ମସ୍ତିଷ୍କ ବକୃତ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ସେଠାରୁ ତାକୁ ଜେଲକୁ ଅଣାଯାଇ ନାନାପ୍ରକାର ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତା'ର ପାଗଳାମି ବନ୍ଦ ହୁଏନା । ଶେଷରେ ସେ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଗୁମ୍ରା ଗୁମ୍ରା ବୁଲି ଭକ୍ଷା ମାଗେ ।

ସେହି ବାସ୍ତା ଭୁବନ ଦର୍ଶି ସହୃଦ ତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଘଟଣାକୁ ନେଇ ଏହି ଲଘୁପ୍ରବନ୍ଧଟି ରଚିତ । ପ୍ରଥମ ଘଟଣା ଘଟିଛି ପଣାସହାନୁ ଦିନ । ଭ୍ରଷ୍ଟଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ତାପକୁ ଖାଦିର ନକରି ଗାତ ଗାଲ ଗାଲ ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଲେଖକଙ୍କ ନିକଟରେ । ଯେଉଁ ଗାତଟି ଗାଉଥିଲା, ତାହା ଶିବଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାମୂଳକ ଗାତ ଓ ଶିବଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନର ବର୍ଣ୍ଣନା ସେଥିରେ ଥିଲା । ଲେଖକ ଏହା ଶୁଣି ସେ ନିଜେ ଶିବଭକ୍ତ ହୋଇ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ କଲେ ଭଲ ହେବ କି ନୁହେଁ ବୋଲି ଭୁବନକୁ ପଚାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ଭୁବନ ଖୁସିହୋଇ ସମ୍ମତ ଜଣାଇଛି ଏବଂ କହୁଛି ଯାହାହେଉ, ତା' ନିଜର ମଧ୍ୟ କିଛି ଉପକାର ହେବ । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଲେଖକଙ୍କୁ ବାରଣ କରିଛି ଏବଂ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନର ଅପକାରୀତା ବିଷୟରେ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ବୁଝାଇଛି । ତା'ର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ଖଣ୍ଡଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ଲେଖକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏଇ ପାଗଳଭଳି ଯଦି ତଥାକଥିତ ଭଲ ମଣିଷମାନେ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟର ଅପକାରୀତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୁଅନ୍ତେ, ତେବେ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିପାରନ୍ତା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଘଟଣାଟି ଘଟିଛି ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ । ଦେବଗଡ଼ ସହରରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା । ଠାକୁର ମାଉସୀ ମନ୍ଦିରରେ ଅଛନ୍ତି । ଭୋଗ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଘରଞ୍ଜାମ ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇ ରଖାହୋଇଛି ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ । ହଠାତ୍ ବାସ୍ତା ଭୁବନ ଦର୍ଜିର ସେଠାରେ ଆବର୍ତ୍ତାବ । ଲେଖକଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ଏସବୁ ଭୋଗ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପଚାରିଦେଲା— “କୁହତ ସବୁଠାରୁ ମୁକ କିଏ ?” ବାସ୍ତାର ଏହି ଆକର୍ଷକ ପ୍ରଶ୍ନ ଲେଖକଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଛି । ସେ ଚିନ୍ତାକରି ସଠିକ ଉତ୍ତର ଛିରି କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଶେଷରେ ବାସ୍ତାକୁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ଧମତା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇଛି ‘ଜଗନ୍ନାଥ’ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଲେଖକଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଛି । ସେ କହିଲେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କାନ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଭଜନ ଗାଉଁନ କରାଯାଏ ଏଇ ବିଶ୍ୱାସରେ ଯେ ସେ ସବୁ ଶୁଣନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଭୋଗରାଗ ସେ ଖାଉ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁପ୍ରକାରର ଭୋଗ ତାଙ୍କପାଇଁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଉଥାଏ ଏଇ ବିଶ୍ୱାସରେ ଯେ ସେ ସବୁ ଖାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେତେକେବେ ଜଗନ୍ନାଥ କଥାକହିବାର ଶୁଣିନାହାନ୍ତି । ତାର ଶେଷ ଯୁକ୍ତି ହେଲା ହୃଦିତ ଜଗନ୍ନାଥ ସବୁଠାରୁ ମୁକ କିମ୍ବା ଆମେ ସମସ୍ତେ ମହାମୁର୍ଖ । କାରଣ ଆମେ ଅବାସ୍ତବ ବୋଲି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ ପ୍ରତିମା ଆଗରେ ଭଜନ ଗାଉଁ ଓ ଭୋଗରାଗ ଅର୍ପଣ କରୁଁ ।

ପ୍ରତିମା ପୁଜାର ଏଇ ନିରର୍ଥକତାକୁ ତଥାକଥିତ ପାଗଳ ଭୁବନ କେତେ ମୁନ୍ଦର ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିଛି, ତାହା ଲେଖକଙ୍କୁ ପ୍ରମୁଦିଭୁତ କରିଛି ।

ତୃତୀୟ ଘଟଣାଟି ସମସାମୟିକ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ବାଲ୍‌ବିବାହୁ ସମ୍ପର୍କରେ । ଦିନେ ଲେଖକଙ୍କ ନିକଟରେ ଭୁବନ ବାସ୍ତା ବସିଛି । ଏହିସମୟରେ ପାଖାପାଖିରୁ ବାଦ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣା ଯାଇଛି । ଲେଖକ ବାସ୍ତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ସେ କହିଛି ଯେ କଣ୍ଢେଇ ବିବାହ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ସକୃତରେ ଦୁଇଟି ଶିଶୁଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ତାହାକୁ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ପରିହାସରେ ଭୁବନ କଣ୍ଢେଇ ବିବାହ ବୋଲି କହିଛି । କାରଣ ଏଇ ବାଲ୍ୟବିବାହ ଫଳରେ ସମାଜରେ ବହୁ ଅନାଗୁରୁ ଅବସ୍ଥାର ପୃଷ୍ଠ ହୋଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରି ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର ବିଭୁତରେ ସେ କିଛି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ତା’ ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ— “ଯେଉଁ ଜାତି ଏକ ଦୋଷ ନିମନ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଏକ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ, ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଏକ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ, ସେ ପୁଣି କି ଜାତି ? ସେ ପୁଣି କି ସମାଜ ? ପୁରୁଷ ବୋଲି ଜାତିରେ ମିଶିବ, ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ପତିତା ହୋଇ ରହିବ ?”

ଭୁବନବାସୀର ଏହିସବୁ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ବ ମତ ଓ ମନୁଷ୍ୟତ୍ବା ଲେଖକ ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶେଷରେ ସେ ନିଜେ କହୁଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଭୁବନ ମହାକୁଳ ବାସୀ ନୁହେଁ, ବାସୀ ହେଉଛନ୍ତି ସମାଜରେ ଚଳପ୍ରଚଳ କରୁଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ତଥାକଥିତ ପୁସ୍ତ ମଣିଷ । କାରଣ ସେମାନେ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ବହୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ବାସ ଓ ଭୁତପ୍ରାୟତ୍ବାସ ପରିଗଣିତ ।

ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ରଚନାଶୈଳୀ ଅତି ଚମତ୍କାର । ସମାଜର ଏକ ଅବହେଳିତ ଉପେକ୍ଷିତ ଚରିତ୍ରକୁ କପରି ଗଭୀର ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇ ପାରେ, ତାହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ସ୍ବାଧୀନଚିନ୍ତା

ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି କପରି ପରମ୍ପରାବଦ୍ଧ ମଣିଷର ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାକୁ ବ୍ୟାହତ କରାଯାଇଛି । ତାହାର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଲେଖକ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହୁକ ଭାବରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହି ଶିରୋନାମାରେ କେତେକ ଲघୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଆଲୋଚନା ଯେପରି ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ, ସେହିପରି କୌତୁହଳପ୍ରଦ । ବିଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟର ବହୁବିଧ ଆଲୋଚନା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୃଢ଼ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହି ସାଲ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ ହେଉଛି ‘Fear God’ — ଭୟରକ୍ତ ଭୟ କର । ନେବଳ ଭାରତରେ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ବର ସବୁ ସମାଜରେ ମଣିଷକୁ ମୂଳରୁ ଭୟରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭୟର ମନୋଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇପାରେ ବହୁପ୍ରକାରର ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଆସିବ । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ଏହାକୁ ଏକ ନିରର୍ଥକ ଉଦ୍ୟମ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣିତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଅଜ୍ଞାତ ଓ ଅନାଗତକୁ ମଣିଷ ଭୟକରେ । କିନ୍ତୁ ଭୟରକ୍ତ ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଭୟରୁ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ସେ କହୁଛନ୍ତି — “ଯେଉଁମାନେ ଭୟରକ୍ତ ଭୟକଲେ, ଏହି ଉପଦେଶ ରଚନା କଲେ, ତାଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ଭକ୍ତି ଓ ଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହା ସତ୍ୟ କି ? ଭୟରୁ ଭକ୍ତି ଏକ ନିତାନ୍ତ କୃତ୍ରିମ । ଭୟରୁ ଭକ୍ତି ଶୀଘ୍ରପ୍ରତି, ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି । ଭୟର କାରଣ ଯିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ । ଯାହାକୁ ଭୟ କରାଯାଏ, ତାକୁ ଭକ୍ତି କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ଭୟରଙ୍କଠାରେ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତି କରିବ କପରି ? କଠିନ ଓ କୋମଳର ସମାବେଶ ଏକତ୍ର ଅସମ୍ଭବ ।”

ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ମୂଳରେ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ରହିଛି ।

୧୩୩୫ ସାଲ ଶ୍ରାବଣ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ସ୍ଵଧୀନ ଚିନ୍ତା’ର ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ ‘ଧର୍ମ’ । ‘ଧର୍ମ’ର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କାଳକ୍ରମେ ସ୍ଵାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ରିକ ପ୍ରସ୍ତୁତମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା କପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧାବସ୍ଥା କରୁଛି, ବହୁ ଉଦାହରଣ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଧୃତ ସହ ଲେଖକ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ଵରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଧର୍ମମତର ପ୍ରଚଳନ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ନିଜନିଜର ଧର୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ଫଳରେ ହିଂସା, ଦ୍ଵେଷ, ନରହତ୍ୟା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ କାଣ୍ଡର ସୃଷ୍ଟି ଇତ୍ୟାଦି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଗଣ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମକୁ ସମାଜର ଶାଶ୍ଵତ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମୟାନୁକ୍ରମେ ସେହି ସେହି ଧର୍ମର କେତେକେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି, କେହି ତା’ର ଖବର ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅଧିକ ଗ୍ରାସୀ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନାଲନ୍ଦାର ମୁଗ୍ଧ ପଥର ନିର୍ମିତ ଅହିଂସାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୌଦ୍ଧ ମୁର୍ତ୍ତି କପରି ଆଜି ‘କାଳଭୈରବ’ ରୂପେ ପୂଜିତ ଓ ମେଷାଦି ପଶୁଙ୍କ ରକ୍ତରେ ରଂଜିତ, ତାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ କହୁଛନ୍ତି— ‘ଧର୍ମ ନାମଟି ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ଉପାୟ । ଧର୍ମର ଦ୍ରୁତଦେଇ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରରେ ଅଶେଷ ପାପ କରୁଛି, ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରାଣ ନଷ୍ଟକରୁଅଛି, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର, କୁରୁପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ’, କୋରାନ୍ ମାନ, ନଭୁବା ପ୍ରାଣ ଦଥ । ଏହା ଧର୍ମବାକ୍ୟ ଓ ଯେହାଦ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ, ମୋଦାଲମାନଙ୍କର ପୌରାଣିକ କାଣ୍ଡ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଶେଷ ନରନାଶଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ ଭବିଷ୍ୟେ ଇତ୍ୟାଦି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଧର୍ମମତର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥିଲେ ଏତେ ରକ୍ତପାତ ହୁଅନ୍ତା କି ?”

ପରିହାସ ଛଳରେ ଲେଖକ ପୁନଶ୍ଚ କହୁଛନ୍ତି— “ଭବିଷ୍ୟତ ହିନ୍ଦୁକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ପବିତ୍ର କରି ରଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଭକ୍ତ କରୁନାହାନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତ କାହାକିଆ ଶୁଣିବେ ?

ଏହାବ୍ୟତୀତ ତାହାଙ୍କର କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପଲବ୍ଧ ନ ହେବାରୁ, ସେସବୁର ଆଲୋଚନା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ ‘ଭାରତୀୟ ରମଣୀମାନଙ୍କର ଦୂରବସ୍ଥା’ (୧୮୧୫: ସାପ୍ତାହିକ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ’ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ‘ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଚାର ଓ ତାହାର ଇତିବୃତ୍ତ’, ସ୍ଵର୍ଗତ ବିଶ୍ଵନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି, ଶୁଦ୍ଧକାନ୍ତି କେଶିଡ଼ା, ‘ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦରେ ଆତ୍ମସ’ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଜଳନ୍ତରଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଧାର୍ଯ୍ୟବାହୁନତ୍ଵବେ ଏହି ଘୃଧୀନ ଚନ୍ଦ୍ରା ସେତେବେଳେ ପାଠକମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ବିଶେଷତ୍ଵବେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ଅନୁକରଣରେ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ତାହାଙ୍କ “ବକ୍ସିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା” ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ର ଅଧିକାଂଶ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ‘ବକ୍ସିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା’ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଜଳନ୍ତରଙ୍କ ‘ଘୃଧୀନ ଚନ୍ଦ୍ରା’ ମଝିରେ ମଝିରେ କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ସବୁ ଲେଖା ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ଅଗାଧପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳେ । କେବଳ ଉତ୍କଳୀୟ କମ୍ପା ଭରତୀୟ ପୁଷ୍ପଭୂମିରେ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ବିଶ୍ଵର ସାଂପ୍ରତିକ ଘଟଣାବଳୀ, ଇତିହାସ, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଯୁକ୍ତିସମ୍ମତ ମତ ଓ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହି ସବୁରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ସମାଲୋଚନାଠାରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଭୀକତା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଜଳନ୍ତରଙ୍କର ସେହି ନିର୍ଭୀକ ମନୋଭାବର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଭରତୀୟମାନଙ୍କଠାରେ ଜାତୀୟତା ମନୋଭାବର ଅଭାବ । ଏଠାରେ ଜାତି କହିଲେ ଦେଶକୁ ନ ବୁଝାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉତ୍ତ୍ୟାଦକୁ ବୁଝାଇବା, ଶିଳପତିମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ପଛରେ ଧର୍ମକୁ ଆଖିଠାର ମାରିବା । ଚନ୍ଦ୍ରୀରେ ବିରଳାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସ୍ଵୀକୃତିକୁ ସମାଲୋଚନା, କଂଗ୍ରେସରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକଚକ୍ରବାଦ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ବିଷୟ ତାହାଙ୍କ ଘୃଧୀନ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟିତ । ସବୁଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, କେବଳ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ସମସାମୟିକ ଶିକ୍ଷକ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ।

ଗାଳ୍ପିକ ଜଳିର

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ସୃଷ୍ଟି ସମୟ ସୁଦୂର ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ପୁର୍ବେ ହୋଇନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଗୁଣାତ୍ମକ ଉତ୍କର୍ଷ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚିତ୍ରଣଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭାବେ ଅଧିକ ବୋଲି ଆଲୋଚକଗଣ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ଏହାର ମାର୍ମିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ହିଁ ସାମାଜିକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିପାରିଛି ।

୧୮୯୮ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ‘ରେବତୀ’ର ପ୍ରକାଶନ ପରଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୯୭୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ କଳାତ୍ମକ ଉତ୍କର୍ଷ ବିଶେଷ ନଥିଲା । ଏହି କଳା ଧର୍ମର ଅଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ୧୯୦୪ ମସିହାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ‘ସାହିତ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ’ ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ—“ସାହିତ୍ୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତତା ଅତି ଆବଶ୍ୟକ, କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ । ବାଜେ କଥା କହୁ ସ୍ଥାନ ପୁରଣ କରିବା କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ସର୍ବଦା ଦୃଷ୍ଟଶୀୟ । ଗଳ୍ପଟିକୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆବୃତ୍ତି କରି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସଂଶୋଧନ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଅତୀତ ଆରମ୍ଭ ଓ ଆକର୍ଷକ ପରିସମାପ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାତ୍ରା ବିଶେଷ ବଢ଼ାଇଥାଏ । ସ୍କୁଲରେ ଗଳ୍ପଟି ଏପରି ହେବା ବିଧେୟ ଯେ ପାଠକ ମାତ୍ରେକେ ହୃଦୟ ଅପୂର୍ବ ଭାବରସରେ ଆସ୍ମୁତ ହୋଇଯିବ । ଭାବର ଉଚ୍ଚତା, ଭାବର ଲାଲିତ୍ୟ, ରଚନା ନୈପୁଣ୍ୟର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ରହିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ସାଂସାରିକ ବହୁ ବିଷୟର ଅଭିଜ୍ଞତା ଲେଖକର ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ ।” ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ନିହାତି ନଗଣ୍ୟ । ‘ରେବତୀ’ ପରେ ଫକୀରମୋହନ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗଳ୍ପ ଲେଖିନଥିଲେ । ୧୯୦୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ୩୫ଟି ଗଳ୍ପ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକର ଶିଳ୍ପକଳା ଆଦୌ ଉନ୍ନତତର ନଥିଲା ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ଭଳି ଏକ ବର୍ଗିଷ୍ଟ ବର୍ଗର ଗୁରୁତର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵୟାମ କର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ବର୍ତ୍ତମାନ କର ଏ ଦିଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶଦ୍ଵାରା ପ୍ରସ୍ତାପ କରାଥିଲେ । ସମସାମୟିକ କେତେକ ବର୍ଗିଷ୍ଟ ଲେଖକଙ୍କୁ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ରଚନା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ସେ ପତ୍ରିକା ଲେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ନୂତନ ଲେଖକଙ୍କ ଗଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶକରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲେ । ଫଳତଃ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ଵିତୀୟ ଦଶକଠାରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଶିଳ୍ପଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ବହୁ ଦୋଷ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତା ରହିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ଜନମାନସର ଭାବ ଭାବନାକୁ ସାମଗ୍ରିକଭାବେ ଏହା ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଫଳର ମୋହନ ସେନାପତି, ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର ଓ ବାଳନିଧି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ବହୁ ଆଶା ନିଶ୍ଵାସ, ସୁଖ ଦୁଃଖ, ସାର୍ଥକତା ବ୍ୟର୍ଥତା, ହୃଦ କାନ୍ଦ ଓ ଭଲ ମନ୍ଦର ଚିନ୍ତା ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର, ନାରୀ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ହତାଦର, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଡ଼ବାଦୀ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ, ପୁରୀ ଓ ସାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା, ସାମାଜିକ ଜୀବନର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ବାଲ୍ୟବିବାହ, କନ୍ୟାସୁନା ପ୍ରଥା, ଶ୍ୟବା ସମସ୍ୟା, ମହାଜନ ଓ ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ଶୋଷଣ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ଉତ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ଏହି ସମୟର ଗଲ୍‌ମାନଙ୍କରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ।

୧୯୨୦ ମସିହା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ଜୀବନ-ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ଷ୍ଟୁଧୀନତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ କଥାକାରମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଫଳର ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତି ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଏକ ସୁଦୃଢ଼ ଗଲ୍‌ପରମ୍ପରା ଜନ୍ମ ନେଇଛି । ଆତ୍ମିକ ତଥା ଆଙ୍ଗିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି କାଳର ଓଡ଼ିଆ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟରେ ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଗଠିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧ ଅବସାନ ପରେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସାମାଜିକ ହିତ, ଭାରତୀୟ ସ୍ଵାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ତୀବ୍ରତା ଆଦି କାରଣରୁ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଆସ୍ପଦ୍ୟୟ ଓ ଆସ୍ପଦଶାସ୍ତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟର ଆଙ୍ଗିକ ତଥା ଆତ୍ମିକରେ ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୧୫ ମସିହାର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ “ଗୋଟିଏ କଥା” ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ୧୯୨୧ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ସେ ଆଉ କୌଣସି ଗଲ୍ଲ ଲେଖିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ପାଠକ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଶାକୁରୁପ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପାଇନଥିବାରୁ ସେ ଘର ୬ ବର୍ଷ କାଳ ଗଲ୍ଲ ଲେଖିନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୯୨୯ ମସିହାରୁ ୧୯୪୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାର୍ବବାହକ ଭାବରେ ତାହାଙ୍କର ବଂଶାଧିକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଲ୍ଲ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’, ‘ସହକାର’ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଅବଶ୍ୟ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗଲ୍ଲ ସଂଖ୍ୟା ସଂଖ୍ୟକ ।

ସ୍କୁଲ ସ୍ତରରୁ ହୋଇଛି ଯେ ଜଳନ୍ଦରଙ୍କର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ସୀମିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ପିପାସା ଥିଲା ଅସୀମ । ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଏହା ସହଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିରୁ ମଧ୍ୟ ସେ ବହୁ ବିଷୟରେ ନିଜସ୍ବ ଧ୍ୟାନଧାରଣାରୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ବ୍ୟାପକ । ସମାଜର ନିମ୍ନ ପୁରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାକରୁଥିଲେ । ଏହି ଅନୁଭୂତି-ପ୍ରସୂତ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାକୁ ତାହାଙ୍କ ଗଲ୍ଲଗୁଡ଼ିକର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ଜାତିପ୍ରଥା ଓ ଧର୍ମନାମରେ ପ୍ରବଞ୍ଚନାକୁ ସେ ସବୁ ସମୟରେ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥକୁ ଅନର୍ଥ କରି ଲୋକକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚିତ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ସହସ୍ର ବର୍ଷର ପରମ୍ପରାକୁ ସେ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ଫଳତଃ ତାହାଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଲ୍ଲରେ ଏହି ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ପାଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନା, ନୈତିକତା-ବୋଧ, ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରେୟ, ଆଭିଜାତ୍ୟର ବାହ୍ୟାନ୍ତର, ଜାତୀୟ ସ୍ବାଭିମାନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସେ ତାହାଙ୍କ ଗଲ୍ଲର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ କରିଥିଲେ ।

ତାହାଙ୍କ ଗଲ୍ଲସମୂହର ଶୈଳିକ ଶୁଦ୍ଧ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତ ନୁହେଁ । ଶୈଳୀ ଅପେକ୍ଷା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଛି । ଗଲ୍ଲର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ବିବୃତ । ଭାଷା ଚରିତ୍ରାନୁସାରେ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷିତ ଅଶିକ୍ଷିତ, ସଭ୍ୟ ଅସଭ୍ୟ ଚରିତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଗଲ୍ଲଗୁଡ଼ିକର ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବତା ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖକଙ୍କ ନିଜସ୍ବ ମତ ଥିଲା ଯେ କେବଳ ଶୁଦ୍ଧ ସଂଜନବୋଧ ଭାଷାକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବା ଉଚିତ । ଆଞ୍ଚଳିକ ବା ସଂପ୍ରଦାୟ ବିଶେଷର ଭାଷାର ବ୍ୟବହାରକୁ ସେ ନିଜେ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବାରୁ , ତାହାଙ୍କ ଗଲ୍ଲରେ ଏକ ପ୍ରକାରର ଭାଷା, ଚରିତ୍ର ଓ ଘଟଣା ନିର୍ବିଶେଷରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ବର୍ଣ୍ଣନା ବାହୁଲ୍ୟ ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକତାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ଅଧିକାଂଶ

ଗଲ୍ଲ ଭାଗ୍ୟବାନ । ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାୟକ ବା ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖକ ନିଜ ମନର ଭାବ ଓ ଭାବନାକୁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଅରୋପ କରି ଗଲ୍ଲର ଗୁରୁତ୍ୱ ହ୍ରାସ କରିଛନ୍ତି । ଗଲ୍ଲର ପ୍ରାରମ୍ଭ କମ୍ପା ପରିସମାପ୍ତିରେ ପାଠକ ହୃଦୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ଜାଗ୍ରତ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଆକର୍ଷକତା ନାହିଁ । ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ଅସଂଯତ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦର । ବିଷୟ ବିନ୍ୟାସର ଶିଥିଳତା ଯୋଗୁଁ ଗଲ୍ଲଗୁଡ଼ିକ ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ ନୁହେଁ । ବୋଧହୁଏ ଗୋଟିଏ ଗଲ୍ଲ ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଲେଖକ ସେହି ଗଲ୍ଲର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ସେ ଗଲ୍ଲ ଲେଖିଥିଲେ । ତେଣୁ ଗଲ୍ଲଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକତର ପ୍ରବୃତ୍ତଧର୍ମୀ ।

ଉପଯୁକ୍ତ ଦୋଷଦୂର୍ବଳତା ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟଗୁଡ଼ିକରେ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର ପୁଷ୍ପ ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଦ୍ୟମାନ । ସମାଜରେ ଅବହେଳିତ, ନିର୍ଯ୍ୟାତତ ଓ ଲଜ୍ଜିତ ଜନତାପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ସମବେଦନା ଅଧିକାଂଶ ଗଲ୍ଲରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ପୁଣ୍ୟଦୁଃଖ, ପ୍ରଣୟ-ପରିଣୟକୁ ଇତ୍ତି କରି ସେ ଏକାଧିକ ଗଲ୍ଲ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ବିଧବାମାନଙ୍କର ଜୀବନଯନ୍ତ୍ରଣା, ଜାତିପ୍ରଥା, ନାରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋଭାବ, ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ପୁରୁଷର ଅର୍ଥକୁ ଅନର୍ଥ କରିବାର ପ୍ରସାସ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟକୁ ଆଧାରକରି ସେ ତାହାଙ୍କ ଗଲ୍ଲଗୁଡ଼ିକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ତଥା କୁସଂସ୍କାରକୁ ସେ କେତେକ ଗଲ୍ଲରେ ଗାତ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ କଥା

ଏହା ଜଳନ୍ଦରଙ୍କର ପ୍ରଥମକ୍ଷତ୍ର ଗଲ୍ଲ । ୧୯୩୯ ସାଲ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶ୍ରବଣ ଉକ୍ତିଲ ‘ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଗଲ୍ଲର ରଚନାଶୈଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନାଧର୍ମୀ । ଚରିତ୍ରାୟନ ଅପେକ୍ଷା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏଥିରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଛି । ଗୁହ୍ୟତାଗୀ ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ହେଲେ ମଣିଷ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ଲୌକିକ ବିଶ୍ୱାସର ଅର୍ଥହୀନତାକୁ ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ପରିସ୍ଥିତିର ବାଧାବାଧକତା ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରଭେଦନାରେ ମଣିଷ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ହୁଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସଂସାରିକ ଲୋଭ, ମୋହ, ମାୟା ଇତ୍ୟାଦିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରଭେଷ ଭାବରେ ସେ ଏହିସବୁ ସାଂସାରିକ ହିସ୍ତାକଳାପରେ ଅଧିକ ଜଡ଼ିତ ହୁଏ ଏବଂ ତା’ ମନରୁ ଦୟା, କ୍ଷମା, ପ୍ରଭେଦକାର ଭଳି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଲୋପ ପାଏ,— ଏହାହିଁ ଏହି ଗଲ୍ଲର ଉପଜନ୍ମ ବିଷୟ ।

ଗୋଟିଏ ଗାଁର ଯୁବକଟିଏ ତା'ର ବନ୍ଧୁ ଓ ପୋଷାକୁକୁର ସହତ ପାଖ ଜଙ୍ଗଲକୁ ବୁଲିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାଏ । ଜଙ୍ଗଲରେ କେତେକ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀଙ୍କ ସହତ ତାର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ସହତ କିଛି ସମୟ ଅତିବାହିତ କରେ ଓ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି କଥାମାନ ଶ୍ରବଣ କରେ । ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାର ଆକର୍ଷଣ ଖୁବେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ନିଜ ଗୁହ୍ୟକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ କେତେକ ଦ୍ଵରଣ ଶିକାର କରି ଛାଲଗୁଡ଼ିକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

କିଛି ଦିନ ପରେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ବଦାୟ ନିଅନ୍ତି । ଯୁବକଟି ଅଭ୍ୟାସମତ ସବୁଦିନ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଯାଏ । ସୁଖଯିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ପୁଣି ଆସନ୍ତି । ଯୁବକ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଳଗୁହରେ ଅପ୍ୟାୟିତ କରି ବଦାୟ ଦିଏ । ସେମାନଙ୍କ ସହତ କିଛିବାଟ ଯିବା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଘଟାଗ୍ରସ୍ତ କୁକୁରକୁ ଆଟିକୁ ଦେଖେ । ତାହାର ଆକୁଳ ଆର୍ତ୍ତନାଦରେ ଯୁବକଟି ତା' ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାର ଶୁଣୁଷା କରେ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ନିବିକାର ଭାବରେ ଶୁଣିଯାଆନ୍ତି । କୁକୁରଟି ସୁସ୍ଥହୋଇ ତା'ନିକଟରେ ରହେ ।

ପୁଣରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟାସୀଙ୍କ ସହ ଯୁବକର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମେପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରିବାରେ ଆଗ୍ରହ ନଦେଖି ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଜଣକ ଏହାର କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା କରେ । ଯୁବକ ଏହୁ କୁକୁରର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ କଥା ଓ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଦର୍ଶାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଜଣଙ୍କ ଆସ୍ତସ୍ତେତନ ହୁଏ ଓ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାସ ନେଇଛନ୍ତି ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ଶ୍ରୀ ମୃଗ, ସଂସାର ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀଙ୍କ ପ୍ରଭେଦନା ଫଳରେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ଲୋଭ, ମୋହର ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲା, ତାହା କପରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଛି, ତାହା ପ୍ରକାଶ କରେ । ତାହାଙ୍କ ଶ୍ରାବ୍ୟରେ—
 “ବାବା ! ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧା ଅଧିକତର ରୂପେ ମୋହ ମମତାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଅଛି । ଦୟା, ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାକୃତିକ ସ୍ଵଭାବଗୁଣାନ୍ତର ସ୍ଵର୍ଗଜନ ହୋଇଅଛି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ତ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ଵାର୍ଥପର ହୋଇ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । କେବଳ ସାଧୁସଙ୍ଗ କଲେ, ରାମ ନାମ ନେଲେ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବସିବ, ଏହୁ ଆକାଶ କୁସୁମ ତୋଳିବାକୁ ଯାଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥ ଭୁଲିଅଛି । ଆଜି ଗୁରୁପାଗଲ, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଅବଳମ୍ବିତ ପତ୍ନୀ ନିରର୍ଥକ ଓ ସ୍ଵାର୍ଥପରତାପୂର୍ଣ୍ଣ” — ଏହାହିଁ ଏହୁ ଗଲ୍ଲର ସାରମର୍ମ ।

ପତତପାବନ ତୋର

୧୩୩୭ ସାଲ କାର୍ତ୍ତିକ ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଭରଣସ୍ଥ ସମାନରେ ପ୍ରଚଳିତଥିବା ଜାତିପ୍ରଥା ଭଲ ବୁଝିତ ପରମ୍ପରାକୁ ଭିକ୍ଷିକର ଏହା ଲିଖିତ । କୁହସ୍ୱାରପ୍ତ ମଣିଷ କପର ସୌକନ୍ୟରହତ ତଥା ଅକୃତଜ୍ଞ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବ ଦାବୀ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଦୂରୀ ଓ ଅବଜ୍ଞ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ କପର ତଥାକଥିତ ନୀତି ଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କୃତସ୍ନ ହୋଇଥାଆନ୍ତି—ତାହା ଏହି ଗଳ୍ପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଗଲ୍ପଟିର କଥାବସ୍ତୁ ହେଲା—

ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଗଦେଇବାବୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସେହି ଗାଁର ମିତୁ ମିଶ୍ର ସ୍ୱର୍ଗତ ଖଣି କରବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିଥିଲେ ଗଦେଇ । କିନ୍ତୁ କୃତସ୍ନ ମିତୁ ମିଶ୍ର ଗଦେଇଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବା ପରବର୍ତ୍ତେ ଗଦେଇଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶୁଷ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ ଖାଇଲେ ତାଙ୍କ ଜାତିଯିବ ବୋଲି କହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱନା କଲେ । ଫଳରେ ଦୁଃଖ ଓ ଅନୁଶୋଚନାରେ ନିଜ ଗୁଳର ଭଜନାପହୃତ ଗଦେଇ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରି-ଯାଇଥିଲେ । ଲେଖି ମିତୁ ମିଶ୍ର ସେହିସବୁ ମହାପ୍ରସାଦକୁ ବନ୍ଦି କରି ସରକୁ ଫେରିବା ଯୋଜନା କରୁଥିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ସହଯାତ୍ରୀ ଧୂନ୍ଦିଆ ବେହେରା ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କରି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଜାତିରେ ଧୋବା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଧୂନ୍ଦିଆ ବେବେକବାନ ଥିଲା । ମିତୁ ମିଶ୍ରଙ୍କଠାରୁ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ସେ ଦୁଃଖରେ କେବଳ ଦୀର୍ଘସ୍ୱ ସ ପକାଇଲା । ଧୂନ୍ଦିଆ ଯେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରଭିତରେ ଯାଇ ଦେଖିଛି, ମିତୁ ମିଶ୍ର ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଧୂନ୍ଦିଆ ମିତୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଭଲ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଯୌଚିକ ଧର୍ମଦ୍ରାହକୁ ସମାଲୋଚନା କରି କହିଲା—“ନାହିଁ ହେ, ସତକଥା, ମୁଁ ଯାମ୍ବାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲି, ତାକୁ ଦେଖିଲି । ଶ୍ରୀମୁଖ ନଦେଖି ମୁଁ କ’ଣ ଫେରୁଥିଲି ? ଏ ତ ଭୂମି ଗ୍ରାମ ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ଭିତରକୁ ପଶିବାକୁ ଥରବର ହେବ, କି ଭୂମେ ବା ଭୂମ ପରି ଦୁଇ ଗୁଣଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାହୁଧର ତଡ଼ିବ ? ଏ ଯେ ବୁଝାବତାର ଜଗନ୍ନାଥସ୍ଥମା, ପତତପାବନ ଏହାଙ୍କ ନାମ । ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ଛୁଇଁଲେ ମୁଁ ଦୋଷୀହେବି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଏଣୁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚକରି ଭିତରକୁଯାଇ ଦେଖି ଆସିଲି, ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କଲି । ଏହାଙ୍କଠାରେ ଭୂମେ ମୁଁ ସମାନ ।”

ଏହାଶୁଣି ମିତୁ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଶୁଷ୍କ ଗାଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗାଁକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଧୂନ୍ଦିଆର ସାଙ୍ଗ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଏହାସବି ମୁହଁରେ କିଛି ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ ।

ପରଦିନ ଦୃଢ଼େ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଖୋରଧା ନିକଟସ୍ଥ ଆମ୍ବୁତୋଟାରେ ମିଛୁ ମିଶ୍ର ହଇଜାରେ ଆକାନ୍ତ ହେଲେ । ଯେଉଁ ଧୋବାକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବୋଲି ଘଣ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ଅବସ୍ଥା ଚନ୍ଦ୍ରରେ ମିଛୁ ମିଶ୍ର ତାହାରି ହାତରୁ ଜଳପାନ କଲେ ଏବଂ ସେହି ଧୋବା ଧୂଆଁଆ ବେହେରା ତାଙ୍କ ଦେହ ହାତରେ ହାତକୁଲାଇ ସେବାଶୁଣ୍ଠା କଲ । ଦୂରଦିନ ବିଦଗ୍ଧ ପରେ ମଧ୍ୟ ମିଛୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଦେହ ଭଲ ନ ହେବାରୁ ଧୂଆଁଆ ଖୋରଧା ତାଳୁରଖାନାରେ ତାଙ୍କୁ ରଖାଇବାର ଯୋଗାଡ଼ରେ ଗାଁ ମଧ୍ୟକୁ ଗଲ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶୋଷରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମିଛୁ ମିଶ୍ର ଧୂଆଁଆର ଶୁଭଲ ଶ୍ରାବଣ ପେନସକୁ ପିଇଦେଲେ । ଗାଁର ଲୋକମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ମିଛୁ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଖୋରଧା ତାଳୁର-ଖାନାରେ ରଖି ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା । ଗାଁରେ ତା’ର ସୁସ୍ଥ ଦର୍ଶନ କଥା ବହୁଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ କହିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାଁର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଧୂଆଁଆର ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ପାପକର୍ମ ବୋଲି କହି ବିରକ୍ତ ପକାଶ କଲେ । କେହି କେହି କହିଲେ “ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ୁ, ତୋର ଶୁଣ ଗର୍ଜ ହେଲଣି ।” କିନ୍ତୁ ଧୂଆଁଆ ଏସବୁ କଥାରେ ମନ ଦିଏ ନା । ସେ ଗାଁର ଲୋକଙ୍କ ଉପକାର କରି ସମୟ କଟାଏ । ମିଛୁ ମିଶ୍ର ସେ ତା’ଠାରୁ ପାଣି ପିଇଛନ୍ତି, ତା’ର ପେନ ପିଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣି କରି ସେବା ଶୁଣ୍ଠା କରିଛୁ । ଏକଥା ସେ କାହାରି ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକାଶ କଲ ନାହିଁ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ମିଛୁ ମିଶ୍ର ଆଶ୍ୱେଷ୍ୟ ହୋଇକରି ଗାଁକୁ ଫେରିଲେ । ଧୂଆଁଆର ଉପକାର ଓ ସେବା ଶୁଣ୍ଠାକୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ପରବର୍ତ୍ତେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଜାତିନାଶ ଓ ଧର୍ମନାଶ ହୋଇଛି ବୋଲି ବିଚାର କରି ଧୂଆଁଆର ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କଲେ । ସେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ତ୍ରୀ—“ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରଥମେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲା । ତା’ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ରବାଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତାକୁ ତାଙ୍କୁଣି ଶୁଣି କଲା ନାହିଁ । ମଡ଼କ ଧଇଲା ମୋତେ ?” ଯଦିଓ ଧୂଆଁଆ ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଅଗତ ଘଟଣାମାନ ଭୁଲିଯାଇଛୁ, ତଥାପି ମିଛୁ ମିଶ୍ର ପ୍ରତିଦିନ ଦେବତାଙ୍କୁ ଧୂଆଁଆର ମୃତ୍ୟୁ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଳଙ୍କକୁ ଜାଣି ଜଣେ ଲୋକ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବସ୍ତ୍ରରହିଥିବାଯାଏ, ସେ କେବେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ବହୁବର୍ଷ ପରେ ଧୂଆଁଆର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି । ତା’ର ପରୋପକାର ସ୍ମରଣକରି ଗାଁର ସମସ୍ତେ ତା’ ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକାକୁଳ । କିନ୍ତୁ ମିଛୁ ମିଶ୍ର ମନେମନେ ଶ୍ରବଣେ “ଧୂଆଁଆ ମଲା, ପାପଗଲା” । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଦୂରହେଲା । ଏହାହିଁ ସନ୍ତେପରେ ଏହି ଗାଁର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ମଣିଷ ଜାତ ଜାତିରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଚରଣର ଶୁଦ୍ଧତାଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚାଦିନ ପାଇପାରେ । ଉଚ୍ଚଜାତିରେ ଜନ୍ମହୋଇ

କପରି ଅମାନସ୍ୟ ଆଚରଣ କରୁଥିଲେ, ତାହା ମିଛୁ ମିଛୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନଙ୍କ କଥୋପକଥନରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି, ତୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭବ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁ ମଣିଷ ସମାନ, ଏହାହିଁ ଏହି ଗଳ୍ପର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ବସ୍ତୁ । ଗଳ୍ପର ନାମକରଣ ‘ପତିତପାବନ ଡୋର’ ର ସାର୍ଥକତା ରହୁଛି ତଥାକଥିତ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଧୂଳିଆର ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଡୋରରେ ଟାଣିହୋଇ ପୁରୀକୁ ଗର୍ଥକରିବାକୁ ଯିବା ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କରିବାରେ । ସମସାମୟିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇପାରିଲା ।

ମସ୍ତଗମର ମୁକ୍ତି

୧୩୩୩ ସାଲ ମାର୍ଗଶିର ସଞ୍ଜ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହୁକାରୀ’ ପଟ୍ଟିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଦ୍ଵିତୀୟର୍ଥରେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରତିମାଗୁଜାର ପ୍ରତିବାଦରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ରଚିତ । ଆମ ପରମ୍ପରାରେ ଥିବା ତେତିଶ କୋଟି ଦେବାଦେବୀଙ୍କ ଆରାଧନା ମୂଳରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭିତ୍ତି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୀରେ ବିଭିନ୍ନ କାଳଜନ କାହାଣୀମାନ ସନ୍ଦୋଜନା କରି ଏହିସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିଧୁଳା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିବା କଥା ଲୋକଙ୍କ ତାହାଜ୍ଞର ଏକାଧିକ ପ୍ରବଳରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତିମା ଗୁଜାର ନିରର୍ଥକତାକୁ ରୂପାୟିତ କରିଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟି ହେଉଛି—

ମସ୍ତଗମ କାଶୀରରେ ଜନ୍ମ । କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତି ଆଶାରେ ଗୁହଡ଼୍ୟାଗା । ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଜୀବନଯାପନ କରେ । ଶାଳଗ୍ରାମ ଟିଏ । ଗୋଟିଏ ବାଣଲିଙ୍ଗ, ଗୋଟିଏ ଆଶୁ ଆଗୋପାଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ତଳଗୋଟି ତନାମାଟି ନିର୍ମିତ ପିରୁଳାକୁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଖଟୁଳିରେ ଭର୍ତ୍ତି ଆରାଧନା କରେ । ଯେଉଁ ଗାଁରେ ଆସି ସେ ଦୀର୍ଘଦିନ ରହିଥିଲା, ସେଠାକାର ଲୋକମାନଙ୍କ ସହ ତାହାର ସମସ୍ତ ଆସ୍ତାସ୍ତତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ଅତି ସନ୍ତରେ ପ୍ରତିମାଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଏ । ଭକ୍ଷା କରି ଯାହା କିଛି ପାଏ, ପ୍ରତିମା ନିକଟରେ ଶ୍ରେଣୀ ଲଗାଏ ଓ ବାଲକମାନଙ୍କୁ ହିତରଣ କରେ । ବହୁଦିନ ପରେ ଦିନେ ହଠାତ୍ ସେ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ଗାଁ ଲୋକମାନେ ଚାଲିଯିବାର କାରଣ ପଚାରିବାକୁ ସେ କହୁଛି ଯେ ତା ଖଟୁଳିର ତନା ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଶାଳଗ୍ରାମ, ଆଶୁ ଆଗୋପାଳ ଭିତ୍ୟାଦିକୁ ଗର୍ଦିରେ ହରାଇବା କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶାଳଗ୍ରାମ ତାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି, ନିଜର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଭୁଟାନରେ ତାହାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣୀୟ କରି ପାଇଁ । ଶାଳଗ୍ରାମ ଓ ମସ୍ତଗମର କଥୋପକଥନରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଗୁହ ପରିବାର ଜ୍ୟାଗକରେ ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମୂର୍ତ୍ତିର କାମନାରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେ ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେନା । ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିମାଙ୍କ ପ୍ରତି ତା’ର ବନ୍ଧନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ ହୁଏ । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତି ମିଳେ

ମଣିଷର ସେବାରୁ । ପ୍ରତିମାର ସେବାରୁ ନୁହେଁ ବୋଲି ଶାଳଗ୍ରାମ ମନ୍ତ୍ରରାମକୁ କହୁବାରୁ ତାର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରତିମାଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କ ନିଜନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପୁଣି ନିଜ ପରିବାରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରିନେଇଛି । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷାଦିର ଅର୍ଥ କପଟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ କରାଯାଇ ସଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଶାଳଗ୍ରାମଙ୍କ ମୁଖରେ ଲେଖକ କୁହାଇଛନ୍ତି — “ତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁଣଗୋଟି ଶବ୍ଦ ଅଛି । ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ । ଏ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ସୀମା ନାହିଁ । ଏ ଶବ୍ଦଟିମାନ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଗଢ଼ାହୋଇ ଆସି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତା, ନିଜ ନିଜ ମତପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର କଲ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ।” ଏଣୁ ଗୁଡ଼ସ୍ଥାଣୁମରେ ରହୁ ପିତା, ମାତା, ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କସହ ସମାଜର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥାଯଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ ବୋଲି ଶାଳଗ୍ରାମ କହୁଛନ୍ତି । କାରଣ ପ୍ରତିମା ପୂଜାଦ୍ୱାରା ସମାଜର କିଛି ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସେହିମାନେ ଯଦି ନିଜନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମରେ ନିଷ୍ଠୋଦ୍ଧିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତେ ତେବେ ସମାଜ ଓ ଜାତିର ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ସାଧକ ହୁଅନ୍ତା ।

ଗଲ୍ପଟିର ଉପସ୍ଥାପନା ଶୈଳୀ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି । ସୁରାଣ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଚତୁରତାର ସହ ଏହି ଗଲ୍ପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହେବାର ପରିକଳ୍ପନାରେ ଯେଉଁ ଶତଶତ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧନକୁ ତ୍ୟାଗ କରିନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଭଳି ନିର୍ଗର୍ଭ ବନ୍ଧନରେ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଭାବେ ଆବଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଫଳରେ ସମାଜ କିମ୍ବା ଜାତି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରତିଦାନ ପାଏନା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ମୁକ୍ତି ତ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ବରଂ ତାଙ୍କ ମାନବଜୀବନ ବ୍ୟର୍ଥହୁଏ— ଏହାହିଁ ଏହି ଗଲ୍ପର ମର୍ମବାଣୀ ।

ପ୍ରକୃତର ପ୍ରତିଚିନ୍ତା

ଏହା ଏକ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନାର ଗଲ୍ପ । ୧୩୪୦ ସାଲ ଆଣ୍ଟିନ ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଗଲ୍ପର ନାମକରଣ ବିଷୟାନୁସାରେ ହୋଇଛି । ପ୍ରକୃତର ଦୟା ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପରିସ୍ପର୍ଶ ଜୀବନର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ଉଦ୍ଧିକରି ଏହା ରଚିତ । ସେହି ଅବହେଳିତ ପ୍ରକୃତର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରକୃତ ବେଳେବେଳେ ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଆଶା ଭରସାକୁ ଧ୍ୱଂସବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେଏ, ତାହା ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ମଣିଷ ପଶୁ ଭଳି ହୁଏ ଓ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ମଣିଷ ଜୀବନର ଏଭଳି କେତେକ ଘଟଣା ଘଟେ

ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନ ସୁଖି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି । ସେ ଡକାସ୍ତବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ି ସେଠାରେ ମା' ଓ ଶିଶୁଦୁଇର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ସେ କହୁଛି— “ସୋଲିସ ମତେ ଜେଲ ଦେଉ, ଡାଣି ଦେଉ, ମୁଁ ଡକାସ୍ତବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ି ଏଠାରେ ରହି ରୁମର ସାହାଯ୍ୟ କରିବି । ରୁମ ସୁଅ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବେଚ୍ଛାମୁକ୍ତ ହେଲେ ମୁଁ ବିଦାୟ ନେଇ ଦେଶାନ୍ତରକୁ ଚାଲିଯିବି ।”

ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଲେଖକ ତାହାଙ୍କ ନୈତିକ ରାଜନୀତିରୁ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ସଚେତ୍ନା ପ୍ରଥମରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଚେତନ ହୋଇଯାଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଳ୍ପର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୈଳୀ, ରାସା ଓ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ବହୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରହିଯାଇଛି । ଅସିଦ୍ଧିତ ଅବସ୍ଥା ନାଶ ମୁଖରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ବମୂଳକ ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି, ତାହା ଗାଳ୍ପିକଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଧାରଣାର ପ୍ରତିଧ୍ବନି ମାତ୍ର । ବର୍ଣ୍ଣନା ବାହୁଲ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗଳ୍ପର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇପାରିଛି ।

ସାଧାରଣ ଗଗନ

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପ୍ରସିଦ୍ଧିକାରେ ୧୩୩୭ ସାଲ ମାର୍ଗଶିର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ଏହା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ବ ସମ୍ବଳିତ ଗଳ୍ପ । ଉପନିଷଦୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଅତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା ଗଳ୍ପ ଜଗତରେ କରାଯାଇଛି । ସୃଷ୍ଟିର ବିଲୟ, ଆରମ୍ଭର ଶେଷ, ଜୀବନର ମୃତ୍ୟୁଭଳି ଶାଶ୍ବତ ସତ୍ୟର ଉପସ୍ଥାପନ ସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ଏହି ଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ବିବୃତ । ସୃଷ୍ଟି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଣିଷ ମନରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରାଥାଏ । କାରଣ ସେହି ଅବସ୍ଥା ବା ବସ୍ତୁ ସହିତ ମଣିଷର ଆତ୍ମୀୟତା ଅଧିକ ଥାଏ । ଏହି ତାତ୍ତ୍ବିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଲେଖକ ପିତା ଓ କନ୍ୟାର କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପର ସାରାଂଶ ହେଉଛି—

ଶରତ ଋତୁର ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ । ପିତା ଓ କନ୍ୟା ଯାସ ପଡ଼ିଆରେ ବସି ସେହି ମନୋରମ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରୁଛନ୍ତି । ଅସ୍ତରାମୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସୁନେଲି କରଣ ଦ୍ବାରା ଆକାଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଛି । ପ୍ରକୃତିର ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଆସ୍ବବେଶ ହୋଇ ପିତାର ଅନ୍ତତ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି । ବିଶ୍ବକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ପୂର୍ବରେ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଛି କନ୍ୟାର ଗଣ୍ଡଦେଶରେ । ଶିଶୁକନ୍ୟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପିତାଙ୍କର ହୃଦୟର କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଛି । ପିତା ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି ଆକାଶରେ ଯେପରି ମେଘଗଣ୍ଡମାନ ମିଳାଇଯାଇଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି କିଛିଦିନ ତଳେ ତାଙ୍କର ଆଦରଣୀୟା କନ୍ୟାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ।

କନ୍ୟା ହେମ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୁଡ଼େଇ ଗୁଡ଼େଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତି । ପିତା ତା'ର ଭଉଁରରେ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କ ସ୍ବ ବିଭିନ୍ନ ଚକ୍ରକୁ ବିଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ପ୍ରତିଦିନ ଅବଶ୍ୟ ମଣିଷ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ମରୁଛନ୍ତି । ହୁଏତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାର ଯାହା ସହଜ ଘନଷ୍ଟ ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ, ସେହି କେବଳ ଅନ୍ୟର ମରଣରେ ଶୋକାଭିଭୂତ ହୁଏ । କାରଣ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପୁନର୍ଜୀବ ମିଳନର ଆଶା ନଥାଏ । ସ୍ବର୍ଗ ଓ ନର୍କର ପରୀକ୍ଷା ମଣିଷର । ଏହାର ବାସ୍ତବତା କହୁ ନାହିଁ । ଜୀବର ମୃତ୍ୟୁପରେ ତା'ର ଶରୀର ପଞ୍ଚଭୂତରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ବିଜ୍ଞାନମାନେ ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଚରମ ସତ୍ୟ । ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଲୟ ଓ ମିଳନ ସେହି ପରମାତ୍ମାରେ । ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ଆତ୍ମା ଅମର ଓ ସେଥିପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁପରର ଜିପ୍ସାକର୍ମ ମୂଲ୍ୟହୀନ । ସେହି ପରମାତ୍ମାରେ ସମସ୍ତେ ମିଳିତ ହୋଇ ବିଶ୍ବର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ପରିଚାଳିତ କରନ୍ତି । ଏହି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ବ ମଧ୍ୟ କେବେ ନଥିଲା । ହୁଏତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଧ୍ବଂସ ପାଇବ । ତେଣୁ ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁରେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ନକରି ମଣିଷ ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିଯିବା ହେଉଛି ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା । ଏହୁସବୁ ତାତ୍ତ୍ବିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣିବା ପରେ ଶିଶୁକନ୍ୟା ହେମ ପରିଶେଷରେ ତା'ର ପିତାଙ୍କୁ ଅଶୀର୍ବାଦ ମାଗି କହୁଛି—“ବାବା, ଅଶୀର୍ବାଦ କର । ମୁଁ ଯେଉଁ କର୍ମ ନିମନ୍ତେ ଆସିଅଛି, ତାହା ସାଧନ କରେ । ପିତା ମାତାଙ୍କ ଉପରେ ଭକ୍ତି ଓ ସ୍ନେହ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ମନକଷ୍ଟର କାରଣ ନହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନରେ କୃତି ନକରି ମହାସୁଖରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରେ, ମୋର ଅଗ୍ରଜାମିନୀ ଭଗିନୀର ସହଯାତ୍ରୀ ହୁଏ । ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ପରହୃତ ସାଧନ, ଜଗତର ହୃତକାମନା, ମହାସୁଖ, ମହାସୁଖ୍ୟ, ମହାସୁର୍ଗ ।”

ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଲ୍ଲେ ବହୁ ଅସାଧାରଣତା ରହୁଛି । ଏହା ପ୍ରାୟ ପ୍ରବଚନମୟୀ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ତଥାପି ପ୍ରକୃତର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କାବ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ

ଏହି ଷ୍ଟୁଡ଼େଣ୍ଟସ୍ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିକାର ଆସାହ ୧୩୨୭ ସାଲ (୧୯୨୯ ମସିହା) ଦିଶ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଷ୍ଟୁଡ଼େଣ୍ଟସ୍ ଭାବରେ ଲେଖାଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏଥିରେ ଗଲ୍ଲର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଶେଷ ନାହିଁ; ଏକ ଦାର୍ଶନିକତତ୍ତ୍ବକୁ କାହାଣୀରୂପେ ପାଇଁ ଲେଖକ ପ୍ରସ୍ତାବ କରନ୍ତି ମାତ୍ର । ଭାଷା ତଥା ଉପସ୍ଥାପନା

ଶୈଳୀ ପ୍ରବନ୍ଧାସକ । ବିଭିନ୍ନ ଉପବୃତ୍ତାନ୍ତ ପ୍ରତିମାସୁକାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଗନ୍ଧର୍ବ ହେଉଛି—

ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀର ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାନାଦ କର୍ମ ଶେଷକରି ଜଣକର ବଗିଚାରୁ ଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ତୋଳୁଛନ୍ତି । ଲେଖକ ନିଜେ ଏଥିରେ ପଣ୍ଡିତର ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ । ଫୁଲଗୁଡ଼ିକର ଆକର୍ଷଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଫୁଲ ତୋଳୁଛନ୍ତି ନିଜ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯତ୍ନର ସହକାରେ ସଜ୍ଜିତ କରିବା ପାଇଁ । ଏତିକିବେଳେ ଅନ୍ୟଜଣେ ଇନ୍ଦ୍ରଲୋକ ଉମାକାନ୍ତବାରୁ ଆସି ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଶ୍ରେଣି କରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତେ ଗୁଣିଯାଇ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରେଣି ବୋଲି କହୁଲେ, ତାହା ଉମାକାନ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ବଗିଚାର ମାଲିକଙ୍କ ବିନାନ୍ତମନ୍ଦିରେ ସେ ଫୁଲ ତୋଳିବା ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅନ୍ୟର ପଦାର୍ଥ ଅପହରଣ କରିବା ସହଜ ସମାନ ବୋଲି ଉମାକାନ୍ତ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଉମାକାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିପୁରା ସ୍ୱପର୍ବରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ମାଧ୍ୟମରେ ମୁକ୍ତି ମିଳିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହା ବିଭିନ୍ନ ଉପାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଉମାକାନ୍ତ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ ଧ୍ୟାନରେ ଯାହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଏ ଏବଂ ଯେଉଁସବୁ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରାଯାଉଛି ବୋଲି ସେହି ଧ୍ୟାନରେ ଉତ୍ତେଜିତ ଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା କରାଯାଇନଥାଏ କି ସେହିସବୁ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ପୂଜା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇନଥାଏ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମରୁ ପୂଜା ନାମରେ ମିଥ୍ୟାବୁଦ୍ଧି କରାଯାଇ-ଥାଏ । ଦୁନଶ୍ଚ ମଣିଷ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଶାଫ, ପତଙ୍ଗ ଭଳି ଗଛର ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଅଛି । ତା’ର ଫୁଲ, କଢ଼ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ତୋଳିବା ଅର୍ଥ ଜୀବହତ୍ୟା, ଭୁଣ୍ଡହତ୍ୟା ସହଜ ସମାନ । ଉମାକାନ୍ତଙ୍କ ଶୁଣାରେ—“ମନୁଷ୍ୟ ହତ୍ୟା କଲେ ନରହତ୍ୟା, ଗୋଟିଏ ପଶୁ, ଶାଫ ବା ପତଙ୍ଗ ହତ୍ୟା କଲେ ଜୀବହତ୍ୟା । ବୃକ୍ଷର ଜୀବନ ଅଛି । ଏଣୁ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ନାଶ କଲେ ଏକପ୍ରକାର ଜୀବହତ୍ୟା ।”

ଏହିଥରୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ପ୍ରତିମାସୁକା ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନୋଦୟ ଘଟିଛି ।

ଗନ୍ଧର୍ବ ଦୁଇଜଣଙ୍କ କଥୋପକଥନଦ୍ୱାରା ବିବୃତ । ଶୁଣା ଶୁଣି ଓ ମାର୍ଜିତ । ବିଷୟବସ୍ତୁର ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ଏହାକୁ କାହାଣୀଧର୍ମୀ କରିପାର ନାହାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ, ଏହା ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଗନ୍ଧର୍ବ ହୋଇଥିବାରୁ ସାର୍ଥକ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ।

ଅଲ୍ଲ ନାଦୁଣୀ

ଏହି ଗୀର୍ବାକାର ଗନ୍ଧର୍ବ ୧୩୩୭ ସାଲ ମାର୍ଗଶିର ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସମସ୍ୟାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ, ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶାର

ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ ବାଲ୍ୟ ବିଧବାଙ୍କ ଜୀବନର କରୁଣ କାହାଣୀ ଉପରେ ଗଲୁଟି ଆଧାରିତ । ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାଧର୍ମୀ ଗଳ୍ପ ହୋଇଥିବାରୁ ନାୟକଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ହାସ ହୋଇଛି । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସ୍ୱାଦ ଚରିତ୍ରାନ୍ତରାସ ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନର ଅଭିପ୍ରାୟ ଗଳ୍ପର କଳାତ୍ମକ ବ୍ୟକାଶରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇଛି । ତଥାପି ସମସାମୟିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଗଳ୍ପର ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟ ଅସୀକାର କରୁହେବ ନାହିଁ ।

ଗଳ୍ପର ନାୟକ ଭୂମିକାରେ ଲେଖକ ନିଜେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ, ସୁଲ ଫାଇନାଲ୍ ପସ୍ତକ୍ଷାରେ ପାଣ୍ଠି କଲପରେ ନାୟକ କଲେକରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସହରକୁ ଯାଏ । ବି. ଏ. ପାଠ ନକଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ଫେରିବନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିରକରି ଦୀର୍ଘ ଶୁଣବର୍ଷ ବିଦେଶରେ ରହୁଛି । ଶୁଣବର୍ଷ ପରେ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରେ ପରେ ନିକଟସ୍ଥ ଗୋବିନ୍ଦପୁର ଗ୍ରାମର ନିଜ ମାଉସୀ ଘରକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ । ଗୋବିନ୍ଦପୁର ଗ୍ରାମ ମୁଣ୍ଡରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ସହୃଦ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ଅହଲ୍ୟା ସହୃଦ ଦେଖାଦେବ । ଏହି ଶୁଣବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅହଲ୍ୟାର ଯେଉଁ ଅକଲମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାକୁ ପ୍ରଥମେ ଚିହ୍ନିପାରି ନାହିଁ । ନବଯୌବନର ଦାସି ତା'ର ପ୍ରତିଟି ଅଙ୍ଗରେ ପସ୍ତୁତିତ ଏବଂ ତା' ଉପରେ ବୈଧବ୍ୟର କାରୁଣ୍ୟର ପ୍ରସ୍ତ ଅହଲ୍ୟାର ରୂପକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦେଇଛି । ବିଧବା ଅହଲ୍ୟାର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି କରି ନାୟକ ପହଞ୍ଚେ ତା'ର ମାଉସୀଙ୍କ ଘରେ । ସେଠାରେ ସାଦର ସମ୍ମାନସମ୍ମାନ ତଥା ଖାଇବା ପିଇବା ଶେଷକରି ସେ ଯାଏ ଅହଲ୍ୟାକୁ ଦୁନଶ୍ଚ ଦେଖା କରିବାପାଇଁ ତା' ଘରକୁ । ସେଠାରେ ସେ ଅହଲ୍ୟାର ସମବୟସୀ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଧବାକୁ ଦେଖେ । ଅହଲ୍ୟା ତା'ର ଅଗତ କାହାଣୀ ଏବଂ ତା' ସହୃଦ ଥିବା ଅନ୍ୟ ବିଧବାର ଦୁଃଖଦ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ବାଲ୍ୟବୟସରେ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ, ପିତାମହ ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କର ରୋହଣୀ ଦାନ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶାରେ ନବବର୍ଷର ଅହଲ୍ୟାକୁ ବିବାହ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ମା'ର ମୃତ୍ୟୁ, ବିବାହ ବନ୍ଦ ଏବଂ ପରବର୍ଷ ବିବାହ, ଯୌବନପ୍ରାପ୍ତି, ଶୁଣ୍ଠର ଘରକୁ ଯିବାର ସ୍ଥିତି, ଠିକ ପୁଅରୁ ସାମାଜିକ ମୃତ୍ୟୁବର ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ପିତାଳୟରେ ବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାଭେଗର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ବରଣ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ଘଟଣା ଅହଲ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ତା' ସହୃଦ କିଛିଦିନ ପରେ ପିତାମହଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ, ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହଙ୍କର ଦ୍ୱିଗତ୍ୟ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ, ଗୋପୀନାଥପୁରର ଆନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ଦୁଇଶତ ଟଙ୍କା କନ୍ୟାସୁନା ଦେଇ ଗରିବ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଦୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଡେରବୟସୀ କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ, ନବବୟସୀ ଗୃହପ୍ରବେଶ କରୁକରୁ ପିତାମହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇ ସମବୟସୀ ବିଧବା ଯୁବକଙ୍କର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ଦୁଇବିଧ ବିଚାରକ ଘଟଣାମାନ ଅହଲ୍ୟା ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ଶୁଣିଛି । ଗାଁର ଗ୍ରେଟଠାରୁ ବଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସୁରୁଷଠାରୁ

ନାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପନ କରଣ ଏକପ୍ରକାର ସ୍ଥାନଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତି, ତାହାର ବରଦ୍ଧା ଉଦାହରଣ କୌଣସି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଗଲ୍ଲର ନାୟକ ସେହି ଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟତମ ବ୍ୟବସାୟ ମହୁଳା ସାବଣୀ ଘରକୁ ଯାଇଛି । ସାବଣୀ ତା'ର ଦୁଃଖ ଜୀବନର କାହାଣୀ କହୁଛି । ସେ ବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ପଡ଼ିତା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦେଉଣୁର ତା'ର ଚରିତ୍ର ନଷ୍ଟ କରେ ସେ ସମାଜରେ ସମ୍ମାନ ସହ ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ଅନ୍ୟକେତେକ ବ୍ୟବସାୟ ପଡ଼ିତାଙ୍କ ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ସାବଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ।

ସଞ୍ଚାରେ ସେହି ଗ୍ରାମର ପଣ୍ଡିତ ଓ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହଚର ନାୟକର ବ୍ୟବସାୟ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ପଣ୍ଡିତ ମିଶ୍ର ବ୍ୟବସାୟପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ସମାବେଶ ପ୍ରଦାନ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି । ନାୟକ ବିରକ୍ତରେ ସେଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରେ । ଶେଷରେ ଏକସବୁ ବାଲ୍ୟବ୍ୟବସାୟ ଯଦ୍ବିଶାମୟ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଗଣ୍ଡରସାଦେ ଚିନ୍ତା କରେ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକଗଣ ଏ ଦିଗରେ ବହୁତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରେ ।

ସମାଜରେ ବାଲ୍ୟବ୍ୟବସାୟ, ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତି ଚିନ୍ତା ସମବେଦନା ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ଗଳ୍ପରେ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ଘନଶ୍ୟାମା ଶଶସ୍ଥାୟୀ

ଏହି ସୁଗନ୍ଧ ଗଳ୍ପଟି ୧୩୩୫ ସାଲ ଭଦ୍ର ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହାର ରଚନାଶୈଳୀ ଉନ୍ନତ କଳାତ୍ମକ । ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସାୟ ନିର୍ଦ୍ଦାୟତ ଜୀବନର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ଆଧାରକରି ଏହା ରଚିତ । ଶୃଙ୍ଖଳିତ ସବୁ ପ୍ରକାରେ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ସବୁଠାରୁ ସୁନ୍ଦର, ଆତ୍ମାତ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା କେବେ ଗର୍ବସ୍ଥାୟୀ ହୋଇନଥାଏ—ଏହାହିଁ ଏହି ଗଳ୍ପର କାରଣ । ଗଳ୍ପର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ସହଜ ସାମାନ୍ୟତା ରକ୍ଷାକରି ଭାଷାର ପ୍ରସାର ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭ ଓ ପରିସମାପ୍ତିରେ ଆକର୍ଷକତା ତଥା ଦୁଃସ୍ୱାଦ ପରିବେଶ ଚିତ୍ରଣରେ ଲେଖକ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟି ସଂକ୍ଷେପରେ ହେଉଛି—

ସଦାନନ୍ଦ ଭାରତୀ ଜଣେ ଗୃହକର୍ମୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ଗ୍ରାମ ବାହାରେ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ଘେରୁ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମ । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକ ଜୟନ୍ତ, ତାଙ୍କର ଏକନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତ । ଦିନେ ସଞ୍ଚା ପୁରୁଷ ଜୟନ୍ତ ଗ୍ରାମରୁ ଭାରତୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ମନୋରମ ଦୃଶ୍ୟ ଜୟନ୍ତର ହୃଦୟକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍ବେଳିତ କରନ୍ତି । ଆକାଶର କଳାମେଘ ତଳେ ଅସ୍ତମାସୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର

ସୁନେଲି କରଣ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜୟନ୍ତର ମନକୁ ଏପରି ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି, ଯେ ସେହି ଦୃଶ୍ୟକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଦୃଢ଼ କରିଛି । ଅଶ୍ରମ ବାହାରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଯନ୍ତ୍ରାୟୀକ ସମଗ୍ର ଶରୀର ଉପରେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ସୂକ୍ଷ୍ମାସ୍ତର କରିଣ ପଡ଼ି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଅପରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଜୟନ୍ତ ଦୂରରୁ ସେହି ଦୃଶ୍ୟକୁ ଅବଲୋକନ କରି ବିମୋହିତ ହୋଇଛି । ଧ୍ୟାନଭଗ୍ନ ପରେ ଜୟନ୍ତ ତା'ର ବିଗତ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅଭିଳାଷ ସ୍ମୃତିକୁ ଆଧାରକରି ଗୁରୁଙ୍କୁ ପଚାରିଛି “ଦନସ୍ବତା କ୍ଷଣସ୍ବାୟୀ” । ସଦାନନ୍ଦ ଭରଣ ଏହି କଥାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କିଛି ବୁଝିନପାରି ଜୟନ୍ତକୁ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଜୟନ୍ତ ସେହି ଦିନର ସ୍ମରଣୀୟ ଘଟଣାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି ଏବଂ କହୁଛି ଯେ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଏତେଦିନର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଜିର ସେହି ଅଗାଧ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତା' ମନରେ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଇଁ ଅସୀମ ଆକର୍ଷଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସେହିପରି ଦନସ୍ବତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସହ ଆତ୍ମା ଓ ଧରମାୟା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ହେବ, ତେବେ ଜୀବ ମୁକ୍ତି ପାଇବ ବୋଲି ସଦାନନ୍ଦ କହୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୟନ୍ତକୁ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜୟନ୍ତ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇଛି । ଅଳ୍ପସମୟ ପରେ ତା'ର ଧ୍ୟାନଭଗ୍ନ ହୋଇଛି ଏବଂ ଗୁରୁ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ଜୟନ୍ତ ଏକ କରୁଣ ଚିନ୍ତାର ଶୁଣିପାରିବା ପ୍ରକାଶ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ମନକୁ ବାହାର ଘଟଣାରେ ବିଚଳିତ ନକରି ସ୍ଥିରରାବରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେବାକୁ ସଦାନନ୍ଦ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାରମ୍ବାର ସେହି କରୁଣ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଜୟନ୍ତ ଧ୍ୟାନ ବନ୍ଦକରି ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟକୁ ସେହି ହୃଦୟ ଧ୍ବଜର ଅନେକ୍ଷଣରେ ବାହାରିଯାଇଛି । ଘନ ଅନ୍ଧକାର, ପ୍ରବଳ ବର୍ଷା ଓ ଝଡ଼ ତୋଟାଳ ମଧ୍ୟରେ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶୁଣାନ ଅଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛି । ନିଜ ଶିଷ୍ୟର ଏପରି ଆକର୍ଷକ ଅବାଧତାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସଦାନନ୍ଦ ସନ୍ତର୍କରେ ତା'ର ପଥ ଅନୁସରଣ କରିନ୍ତି । ବହୁ ଅନେକ୍ଷଣ ପରେ ଜୟନ୍ତ ଜଣେ ମୁକ୍ତିତା ବିଧବା ସନ୍ତାନ ପାଆନ୍ତି । ବହୁ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା ପରେ ସେହି ମୁକ୍ତିତା ବିଧବା ସଜ୍ଞା ଫେରି ପାଇଛି । ତା'ର ନାମ ରେବତୀ, ପାଖ ଗ୍ରାମ ଗୋବିନ୍ଦପୁରରେ ତା'ର ଘର । ଗୋବିନ୍ଦାନ୍ତ ଦୁଇବର୍ଷର ପୁଅ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର ଆଶ୍ରେଣ୍ୟ କାମନାକରି ନିକଟସ୍ଥ ଶିବମନ୍ଦିରକୁ ଆସିଥିବା କଥା ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଏହି ଅସହାୟ ମହିଳାକୁ ଏହିଭଳି ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶରେ ଛାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ଜୟନ୍ତ ନିରାଶ ରେବତୀକୁ ବହୁ ପ୍ରବୋଧନା ଦେଇ ଗୋବିନ୍ଦପୁରକୁ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଯାଇଛି । ସଦାନନ୍ଦ ଭରଣୀ ଗୋପନରେ ତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ବାଟରେ ରେବତୀ ତା'ର ଜୀବନର କରୁଣ କାହାଣୀ କହୁଛି । ସେ ସମୟର ପ୍ରଥାକୁସାରେ ରେବତୀର ବାଲ୍ୟବିବାହ, ସ୍ବମୀ ଘରକୁ ଯିବା ପୁରୁଷ ବୈଧବ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଣା, ପିତାମାତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ହେଉ ମନସ୍ତାପ, ମାତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଗାଁର

ସୁଲ୍ଲ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପହୁତ ରେବଟାର ବବାହ, ଗାଁର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କୋପଦୃଷ୍ଟି, ସମାଜବ୍ୟତି, ମାତାପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ, ଜନ୍ମା ମାଳତୀ ଓ ସୁନ୍ଦର ପୁଣିତନ୍ତ୍ରର ଜନ୍ମ । ବବାହର ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷରେ ଶ୍ରୀମାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଘଟଣାର ବ୍ୟତୀତ ବରଷା ରେବଟାଠାରୁ ଶୁଣି ଜୟନ୍ତର ମନ ଦୁଃଖ ଓ ସମବେଦନାରେ ବିଗଳିତ ହୋଇଛି । ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ଦୁଇବର୍ଷର ସୁନ୍ଦର ପୁଣିତନ୍ତ୍ରର ଆରୋଗ୍ୟ କାମନା ନିମନ୍ତେ ସେ ଶିବଙ୍କ ନିକଟରେ ନଡ଼ିଆ ବସାଇବା ପାଇଁ ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆକସ୍ମିକ ଏଭଳି ଦୁର୍ଘଟଣା ସୃଷ୍ଟି ହେବ ବୋଲି ସେ ଆଶା କରିନଥିଲା ବୋଲି ରେବଟା ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ସୁନ୍ଦର ଅବସ୍ଥା ଫରଣ କରି ସେ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ରେବଟା ଓ ଜୟନ୍ତ ରେବଟାର ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା, ପୁଣିତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯାଇଥିବା, ରେବଟାର କରୁଣ ନିନ୍ଦନ, ଶବସଜ୍ଜାର ପାଇଁ ଜୟନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ସେହି ସମୟରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସଦାନନ୍ଦ ଭାରତୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ଅତି ନାଟକାତ୍ମକ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଯେଉଁ ସଦାନନ୍ଦ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ମାୟା ମମତାର ଦୂରରେ ରହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ କଠୋର ଚପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ । ପୁଣିତନ୍ତ୍ରର ମୃତ ଶରୀରକୁ ହୃଦୟରେ ଜାକି ସେ କପରି ଏହି ସାଂସାରିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ମୁକ୍ତିର ସ୍ବାଦ ଆସ୍ବାଦନ କଲେ, ତାହାର ସୁନ୍ଦର ଉପସ୍ଥାପନା ଗଲ୍ଲର ପରିସମାପ୍ତିରେ କରାଯାଇଛି ।

ଦିନୋକ୍ତି ଅପରିଚିତ ପରସ୍ପର ଭିନ୍ନମୁଖୀ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଶଶସ୍ଥାସୀ ଘନିଷ୍ଠତା କପରି ଚରସ୍ଥାସୀ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିଛି, ତାହାହିଁ ଏହି ଗଲ୍ଲର ଉପଜନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା । ତାହା ସହିତ ବଧୈବାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାଜର ଯେଉଁ ନିନ୍ଦାଦୃଷ୍ଟି, ତାହାଦ୍ୱାରା କେତେ ଯେ ଜୀବନ ବିପନ୍ନ ଓ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛି, ତାହାର ଉପସ୍ଥାପନା ମଧ୍ୟ ଏହି ଗଲ୍ଲରେ କରାଯାଇଛି ।

ଗୌରୀ ଓ କାହ୍ନୁ

ଏହା ଏକ ପ୍ରେମମୂଳକ କାହାଣୀ । ୧୯୩୫ ସାଲ ମାର୍ଗଶିର (୧୯୮୮)ର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ସମାଜର ତଳ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ କପରି ଜାତିପ୍ରଥା ଗ୍ରହଣରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ତାହା ଏହି କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଗଲ୍ଲର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଅବହେଳିତ ସପ୍ତଦାୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହି ଗଲ୍ଲକୁ ଲେଖକଙ୍କର ସମାଜର ସବୁସ୍ତରର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଜଡ଼ିତଥିବା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ । ଭାଷା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଲ୍ଲଟି ଉନ୍ନତ ଶିଳ୍ପକଳାର ପରିରୂପ । କାହାଣୀର ଘଟଣାକ୍ଷରକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଗଲ୍ଲଟିକୁ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି ।

ମହାଶ୍ରାମର ପାଉଁଶିଆ ହସ୍ତଦାୟର ଯୁବକା ଗୌରୀ ଓ ନରାଣ ବଣେ ଫଳମୂଳ
 ସଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଗୃହୀତଂସୁ ପୁରୁଷ ପାଶ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଫଳ ସଗ୍ରହ ପରେ
 ଦୁଇଜଣ ଫେରି ବାଟରେ ଯୋଡ଼ିଦହ ନିକଟରେ ଶ୍ରାମ ନିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ
 ନରାଣ ଘରକୁ ଫେରିଯାଏ ଓ ଗୌରୀ ସଙ୍ଗରେ ଅଣିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ସେହଠାରେ
 ବିଶ୍ରାମ ନିଏ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ସେହି ଶ୍ରାମର ଗଉଡ଼ି ଯୁବକ କାନ୍ଥୁ ମଝିମି ଚରାଇବାପାଇଁ
 ସେଠାକୁ ଯାଏ ଓ ଗୌରୀ ସହଚ ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ଦୁଇଜଣ ବାଲ୍ୟଯାଆଁ ଓ ପରସ୍ପରକୁ
 ଆନୁଗତ୍ୟଭାବେ ଭଲପାଆନ୍ତି । ଦୁଇଜଣ ବିବାହ ପାଇଁ କାନ୍ଥୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରେ ।
 ପ୍ରଥମେ ଗୌରୀ ଜାତିଗତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ପାଇଁ ସମ୍ମତ ନଦେଲେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଥୁର ଏକନିଷ୍ଠା
 ଫଳରେ ସେହଠାରେ ଦୁହେଁ ବିବାହ କରନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁତନ ପରେ ଗୌରୀ ତା'ର ମାମୁଁଘର ବିଜ୍ଞବାହାଲକୁ ବୁଲିଯାଏ ।
 ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶ୍ରମନ ଫଳରେ କାନ୍ଥୁ ମଧ୍ୟ ମଝିମିଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ବିଜ୍ଞବାହାଲ ନିକଟସ୍ଥ
 ଏକ ଜଙ୍ଗଲରେ ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ ବସବାସ କରେ । ମାମୁଁଘରେ କିନ୍ତୁକାଳ ରହିବା ପରେ
 ଗୌରୀ ନିଜ ଶ୍ରାମକୁ ଫେରେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରାମକୁ ନିତେଣି ଜଙ୍ଗଲରେ କାନ୍ଥୁସହଚ
 ସ୍ଥାନୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଜୀବନ ବିତାଏ । କାନ୍ଥୁ ନିକଟରେ ତା'ର ଅନ୍ୟଜଣେ ପାଳିଆ
 (ସହକାରୀ) ଯତୁ ଓ ତା'ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ରୁହନ୍ତି । ପାଉଁଶିଆମାନେ ଗଉଡ଼ିମାନଙ୍କଠାରୁ ମଜ୍ଜିକାତି
 ହୋଇଥିବାରୁ ଯତୁର ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁଃଖୀ ଗୌରୀ ଓ କାନ୍ଥୁକୁ ସହାୟା ଦୃଶାତନ୍ତରେ ଦେଖେ ।
 ଗୌରୀର ଗୋଟିଏ ପୁଅସନ୍ତାନ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ତନ ପରେ ଶିଶୁସନ୍ତାନ ଗୋରାହାନ୍ତି ହୁଏ
 ଓ ଚିକିତ୍ସାପାଇଁ ଗୌରୀ ତାହାକୁ ନେଇ ତା' ଗାଁକୁ ଯାଏ । ସେଠାରେ ପୁଅସନ୍ତାନର
 ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଗୌରୀର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଦୁଃଖୀ କାନ୍ଥୁକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର
 ଦେଖାଏ । କାନ୍ଥୁ ମନରେ ବେଳେବେଳେ ଅନୁଶୋଚନା ଆସେ । ଗୌରୀ ଫେରିବା
 ପରେ କାନ୍ଥୁ ନିଜ ଜାତିର ମହାସଭା ଉତ୍ସବ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଗାଁକୁ ଯାଏ । ସେଠାରେ
 ବାପ, ଭାଇଙ୍କ ପ୍ରଭେଚନାରେ ଜାତିରେ ମିଶିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏ ଶବ୍ଦର ଗୌରୀ
 ଶୁଣେ । ସେ ନିଜ ଭାଇ ନନ୍ଦ ଓ ମା' ସହଚ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନରେ ସେହି ମହାସଭାରେ ଆସି
 ପହଞ୍ଚେ । କାନ୍ଥୁକୁ ଜାତିରେ ମିଶାଇଲେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଜାତିରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ଗୌରୀ
 ଜିଦ୍ଧରେ । ନନ୍ଦ ଏଥିପାଇଁ ପୁରୋଦ୍ଧତ ତଥା କାନ୍ଥୁକୁ ପ୍ରାଣରେ ମାରଦେବାକୁ
 ଧମକାଏ । ଶେଷରେ କାନ୍ଥୁ ଜାତିରେ ମିଶିପାରେ ନାହିଁ ଓ ଗୌରୀସହ
 ଏକତ୍ର ରହେ ।

ରଲ୍ଲଟି ମିଳନାସକ । କିନ୍ତୁ ଘଟଣାକ୍ରମର ଶବ୍ଦତା ଏଥିରେ ନାହିଁ ।
 ମଜ୍ଜିକାତିର ଚରଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଯେଉଁସବୁ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ
 କରାଯାଇଛି । ତାହା ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ହୋଇଛି । ଜାତିପ୍ରଥା କପରି ନିଜର ଲୋକକୁ ମଧ୍ୟ

ପର କରଦେଇପାରେ ଏବଂ ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚକରି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପାଇବାର ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା, ତାହା ଏହି ଗଳ୍ପମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ଭିନ୍ନ ଗତ ଓ ଭିନ୍ନ ମତ

ଏହା ଏକ ସ୍ୱାଧୀନାତ୍ମକ ଗଳ୍ପ । ୧୯୩୫ ସାଲ ଗୌଷ ସଂଖ୍ୟା (୧୧୮୮) ‘ଭିକ୍ଷୁକ ସାହସ୍ୟ’ରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଦଟ୍ଟଶାସ୍ତି ଦଟ୍ଟିନ୍ଦ୍ର କଲିକତାର କର୍ମୁରାଧ୍ୟାୟ ଟ୍ରଷ୍ଟି ୧୯୩୫ ନମ୍ବର ଉଦନର ଫୁଲପାଥ ଉପର ଛାତ୍ରତଳେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ‘କ୍ରାମ’ ପାଇଁ କେତେକଣ ଯାତ୍ରୀ ପ୍ରସାନ୍ନମାଣ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଧନୀ ପେଣ୍ଡୁଲୁନ୍ ଚପକନ ପିନ୍ଧା ଓକିଲ, ଜଣେ ଧନୀ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧା ପରପାଟୀସହଚର ବନ୍ୟା ଲମ୍ବକୂଷ୍ଠକ କେଶଧାରୀ କଥକ ଠାକୁର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଯୋଗ୍ୟ । ଗୁପ୍ତାକଡ଼ର କାହ୍ନୁକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଅଣ୍ଟାଲି ଯାଉଥିବା ଅରୁଣା ଭଗିନୀର “ବାବା ଧନୀର ପୁଅ, ଏକଟି ପଏସା ଦାଉଁ” କରୁଣ ଧ୍ୱନି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଭଗିନୀ ଉପରେ । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଲଗାରୀ ଆସି ସେଠାରେ ଠିଆହୋଇ ମଲମୁତ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଫଳରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପୋଷାକପତ୍ତରେ ତାହାର ଛଟା ପଡ଼ିଛି । ଓକିଲ ଜଣକ ବରଫରେ ‘ସଫନାଗ’ ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି । ଏହାଶୁଣି ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଠାକୁର ଜଣକ କିନ୍ତୁ ଗୋମୁହର ପ୍ରଶଂସା କରି ଏକ ଶ୍ଳୋକ ଆବୁଛି କରନ୍ତି । ଓକିଲଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ସେ କହୁଛନ୍ତି—“ସଫ୍ୟାଃ ସୁରନ୍ୟାସ ପବନ ପାଂଶୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ପଦଧ୍ୱଜ ଲାଗିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ପବନ ହୁଏ, ଶ୍ରୀର ଉଦୟ ହୁଏ, ତାହାର ଟିକିଏ ମୁହଁ ଲାଗିବାରୁ ଆପଣ ସଫନାଗ ବୋଲି କହୁଲେ । ଆହା !”

କିନ୍ତୁ ପୋଷାକର ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତାରେ ସେ କତେଣୁ ଯିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ସେକଥା ଠାକୁର ଜଣକ ବୁଝିବେ କପରି ?

ଗଳ୍ପଟି ଏଇଠାରେ ଶେଷ । ଅଖିରେ ନ ପଡ଼ିଲାକି ଅତି ସ୍ୱାଦୁ ଦଟ୍ଟଶାସ୍ତିଏ । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ଏହା ମଧ୍ୟରୁ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଗୁରୁ ଓ ଆତ୍ମବିରାଗ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦରଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରନ୍ତି ।

ଅତିଥି ସଜ୍ଜାର

ସତ୍ୟତାର ଆଲୋକଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ବାସକରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଆଦବାସୀ ପରିବାରର ଅନୁକ୍ରମ ଆଦିଆକୁ ଆଧାର କରି ରଚିତ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ୧୯୩୫ ସାଲ ଗୌଷ ସଂଖ୍ୟା (୧୧୮୮) ‘ଭିକ୍ଷୁକ ସାହସ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଆଦବାସୀ-ମାନଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନଯାପନ, ଅମାୟିକ ବ୍ୟବହାର, ନିର୍ଭୀକତା ଭେଦ ଏହି ଗଳ୍ପରେ ଦର୍ଶିତ । ଗଳ୍ପର ବେସ୍ୱା ବନ୍ୟାସ ତଥା ଚରଣାୟନରେ ଗତାନୁଗତକତା

ପୁଷ୍ପ । ଚରଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ଗଲ୍ଲର ଘଟଣା ବନ୍ୟନ୍ତ । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକ ନବତ୍ୱଭାବେ ପରିଚିତଥବା ଗଲ୍ଲର ସ୍ମୃତି ହୁଏ । ଗଲ୍ଲର ବସୟବସ୍ତୁ ହେଲା—

ବଣ ପାହାଡ଼ଦେଶ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଗାଁ ନଳବନ୍ଧ । ଶ୍ରେଷ୍ଠିଆ ଗାଁ ।
ଘର ଝାଟା ଦୁଇ । ଅଧିବାସୀ ଛ' କମ୍ବା ସାତ । ଜୀବକା ବଣରୁ ଫଳମୂଳ ସବୁ
ଓଁ ଶିକାର । ସତ୍ୟତାର ସ୍ୱର୍ଗ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କପଟ, ମିଥ୍ୟାବୁର
ଭାଷାଦି ଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ସେମାନେ ରହନ୍ତି ।

ପାଖ ଗାଁର ଶିକ୍ଷିତ ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯୁବକ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସହ ଶିକାରକୁ ଯାଇ
ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଏକା ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଲୁଦା ନାମକ କୋଞ୍ଚ ଜାତିର
ଜଣେ ଲୋକ ସହୃଦ ତା'ର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ଅତି ଆଦର ଯନ୍ତ୍ରରେ ଲୁଦା ତା'ର
ଯୁବକଜନମା ଜିଲ୍ଲା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯୁବକକୁ ଫଳମୂଳ ଖୁଆନ୍ତି । ରୋଷାଇ ସରଞ୍ଜାମ
ଯୋଗାଇଦେଇ ତା'ର ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଯନ୍ତ୍ର ନଅନ୍ତି । ସେହି ଆଦିବାସୀ ଯୁବକ ତଥା
ତା'ର ପିତାର ଆତ୍ମୀୟତା ଯୁବକ ମନରେ ଗଲ୍ଲର ରେଖାପାତ କରେ । ସନ୍ଧ୍ୟାସୁଦ୍ଧ
ସନ୍ତାପକୁ ଫେରେ । ଆସିଲାବେଳେ ଜିଲ୍ଲାକୁ କହୁ ଆସେ, ସୁଖି ତା'ର ବବାହ ଦିନ
ଆସି ସେ ଭୋଜି ଖାଇବ ।

ଏହି କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରତିପାଦକ । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିକ୍ଷା, ଘରା, ଧନସମ୍ପଦ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅଧିକ
ସତ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୁହେଁ, ତଥାପି ମଣିଷକୁ କପଟ ଭଲପାଇ
ହୁଏ, ତାହା ସେମାନଙ୍କଠାରେ ପୁଣ୍ୟମାତାରେ ବଦ୍ୟମାନ ।

ବବାହ ଭୋଜି

ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଘାସ ଏହି ଗଲ୍ଲଟି 'ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସାହୁକା' ପରିକାର କାର୍ତ୍ତିକ
୧୩୩୮ ସାଲ ଓ ମାର୍ଗଶିର ୧୩୩୯ ସାଲ ଝାଟା ଦୁଇଟିରେ ଦୁଇଭାଗରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
ଏହି ଗଲ୍ଲଟି ପୁରୁ ଆଲୋଚିତ 'ଅତିଥି ସକାର' ଗଲ୍ଲର ଏକ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ଅଂଶବଶେଷ ।
ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଯୁବକଟି କୋଞ୍ଚ ରମଣୀ 'ଜିଲ୍ଲା'କୁ ତା'ର ବବାହ ଭୋଜି
ଖାଇବାକୁ ଆସିବ ବୋଲି କହୁ ଆସିଥିଲା, ସେହି ଯୁବକ ଗୃହରେ 'ଜିଲ୍ଲା'ର
ଉପସ୍ଥିତିରେ ଗଲ୍ଲର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ସତ୍ୟ ବବାହତା ଜିଲ୍ଲା ତା'ର ଏହି
ଶିକ୍ଷିତ ସତ୍ୟ ଭାବକୁ ଭୋଜି ଖାଇବାକୁ ଯିବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିବାକୁ ଆସିଛି ।
ଅଶିକ୍ଷିତ ଏହି କୋଞ୍ଚ ରମଣୀର ଅନାଦିନ ସ୍ନେହରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଭୋଜି
ଖାଇବାକୁ ନଳବନ୍ଧ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଛି । ସେଠାରେ ଶ୍ରୀଯାପନ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୋଞ୍ଚ

ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ, ପରଦିନ ଶିକାର କରିବା, ଜିଲ୍ଲାରେ ଘୁମି ବରଷାର ଶୁଣି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ଇତ୍ୟାଦିର ଘାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା ଗଳ୍ପର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସନ୍ନିବେଶିତ । ଗଳ୍ପର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ଲୁହା କୋହୁର ଆଧୁନିକ ସମାଜ ଉପରେ ନିଜସ୍ଵ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନରେ ଯୁବକଟିର ଚିନ୍ତା ଓ ଜିଲ୍ଲା, ବରଷା ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ବଢ଼ିଥିବା ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପବିତ୍ର ଭାବୁକ୍ତକୁ ଏଥିରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ତା’ ସହିତ ଆଦିବାସୀ ଅଣିକ୍ଷିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ, ସରଳତା ଓ ସମ୍ମାନବୋଧ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟସମାଜର ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ଅଧିକ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟିର ଉପସ୍ଥାପନା ଶୈଳୀ ସୁନ୍ଦର । ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ଵାଭାବିକ । ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରଭୁତଞ୍ଜନର ସୂଚନା ଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ମିଳିଥାଏ । ଗଳ୍ପଟିର ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ଲେଖକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ବେଶ୍ ରସାତ୍ମକ ହୋଇପାରିଛି । ସଦ୍ୟବିବାହିତା ଆଦିବାସୀ ରମଣୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ବେଶ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ—
 “ପରିଧାନ ଖଣ୍ଡେ ନୂତନ ହଳଦିଆ ଗୋଟା ଶାଢ଼ୀ । ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମ, ନାକରେ କୌଣସି ଅଳଙ୍କାର ନାହିଁ । ଦୁଇ କାନରେ ଦୁଇଗୋଟି ତରପତ । ଦୁଇ କାନର ଉପରଅଂଶରୁ ଦୁଇଗୋଟା ବାଳୀଗୁଣ୍ଡରୁ ଦୁଇକେରା ରୂପା ଶିକୁଳି କାନ ତଳଯାଏ ଓହଳିଥିଲା । ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଏତିକି । ଗଳାରେ ଅନେକଗୁଣ୍ଡିଏ କାତମାଳୀ । ମୁଣ୍ଡରେ ଓଡ଼ଣା ନାହିଁ । ବିଶେଷ ପରିପାଟୀ ସହିତ କେଶବିନ୍ୟାସ କରନଥିଲା । ମାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୃତ କମ୍ପା ତେଲ ମିଶ୍ରିତ ଘାଞ୍ଚ ସିନ୍ଦୂର ଗିରା । ସିନ୍ଦୂର ଗିରାଟି ପ୍ରକୃତ ରତ୍ନରସନା ଭୂଲ୍, ଏଣୁ ଯୁବତୀର ମୁଖଶ୍ରୀକୁ ମୁନି କରୁଥିଲା ବୋଲିଯିବ । ଏହି ଗରାଟି ନଥିଲେ ତା’ର ପ୍ରକୃତ ଉଦାମ ଯୌବନରେ ପାଦତାୟ ରମଣୀର ପ୍ରକୃତ ଶୋଭା ଫୁଟି ଉଠୁଥାନ୍ତା ।”

ଦୁଃଖ, ଦୈନ୍ୟ, ଅଭାବ ଅନାଟନ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଦିବାସୀମାନେ ଯେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ସ୍ଵାଦ ଆସ୍ଵାଦନ କରନ୍ତି, ଏହାହିଁ ଏହି ଲେଖାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାଶ ।

ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ

ଏହା ଏକ ସୁଘାଞ୍ଚି କାହାଣୀକୁ ଆଧାରକରି ରଚିତ ଶ୍ଵେତ ସ୍ମୃତିଗଳ୍ପ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ଗୁଣଗୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହା ଧାରାବାହିକରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହା ସ୍ଵଳ୍ପ ଦୈଶାନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଆଶ୍ଵିନ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶେଷ ହୋଇଛି । ବିଷୟବସ୍ତୁର ଜଟିଳତା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାବାହୁଲ୍ୟ

ଗଲ୍‌ଟିକୁ ଗାଆଁସୁତନବଶିଷ୍ଟ କରନ୍ତୁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ ସେସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ବାଲ୍ୟବିବାହ, ବୃଦ୍ଧବିବାହ ଭଳି କୁସଂସ୍କାର ଓ ବାଲ୍ୟବୈଧବ୍ୟକଳିତ ଶୁଣିନି କ ସ୍ଥଳନ, ବ୍ରୁଣହତ୍ୟା, ସୁରୁଷର କଲଙ୍କିତ ଆଚରଣ, ନାରୀମାନଙ୍କପ୍ରତି ସମାଜର ନିରାଦର ବ୍ୟବହାର ଇତ୍ୟାଦିକୁ କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯୁବକର ଅବୈଧ ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ ଏହି ଗଳ୍ପରେ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଗଳ୍ପର ନାମକରଣ ‘ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ’ କରାଯାଇଅଛି । ଗଲ୍‌ଟିର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି—

ପ୍ରକଳ ବର୍ମା, ବାତ୍ୟା, ବଳପାତ ଯୋଗୁଁ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଶିଳାର ଭୂଦେଶ୍ୟରେ ଯାଇଥିବା ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିର ଅନ୍ଧକାର ବୃଦ୍ଧିପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରକୃତର ଏହି ତାଣ୍ଡବ୍ୟାଳୀ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ହୁଏ । ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପାଖ ବୃକ୍ଷମୂଳରୁ କେହି ଜଣକର କାତଶ୍ରେଣୀ ଆକର୍ଷିତ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କର ଆହ୍ୱାନକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ବିଧବା ଯୁବକା ବର୍ମାରେ ଭଳି ଭଳି ଆସି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚେ । ସାମାନ୍ୟ ବାଲ୍ୟ ବିନିମୟ ପରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଏହି ଯୁବକପ୍ରତି ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ସମବେଦନା ଜାତହୁଏ । ବର୍ମାର ପ୍ରକୋପ ବନ୍ଦହେବା ପରେ ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ ସେହି ବିଧବା ସହିତ ନିଜସ୍ୱାମୀକୁ ଆସନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିରେ ଯୁବକାଟି ଏକ ନିଷ୍ଠୁର ସ୍ଥାନରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଏ । ପରଦିନ ଏକ ନିଷ୍ଠୁର ସ୍ଥାନରେ ସେ ନିଜର ଜୀବନ କାହାଣୀ ଦୁଇ ଯୁବକଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଏ । ପରଦିନ ପ୍ରକୃତରୁ ସେ ଯୁବକା ନିକଟସ୍ଥ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଯାଏ । ଯୁବକ ଦୁଇଜଣ ପରେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । ଯୁବକା ତାର ଅତୀତର ଘଟଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ସେ ଏକ ଦଶଦ୍ରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ତା’ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ପାଖ ଗ୍ରାମର ଜଣେ ଧନୀ ପ୍ରତିପତ୍ନିଶାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ସହିତ ତା’ର ବିବାହ ହୁଏ । ବୟାସପ୍ରାପ୍ତି ପୁରୁଷ ସେ ଶୁଣୁରଗୁହକୁ ଯାଏ । ଦେବରଞ୍ଜର ଗୋଟିଏ ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କା ଜନ୍ୟା ସହିତ ବିବାହ ଓ ପରେ ପରେ ଶୁଣୁର ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ । କିନ୍ତୁପରପରେ ଦେବରଞ୍ଜ ସ୍ତ୍ରୀର ମୃତ୍ୟୁ । ଘଟଣାଚକ୍ରେରେ ଦେବର ସହିତ ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କରେ ଅନ୍ତଃସଂହାର ହୋଇପଡ଼େ । ନିଜର ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁଁ ଶାଶୁ କନ୍ୟା ଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟ କେହି ତାକୁ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସାମାଜିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ଦେବର ନିକଟରେ ଏକଥା ପ୍ରକାଶ କରେ । ବ୍ରୁଣହତ୍ୟା କରି କଲଙ୍କ ବିଲେପ ପାଇଁ ଦେବର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତି । ବିଧବାଟି ତା’ର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ । ଶାଶୁ, ଦେବରଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରେ । ପଥମଧ୍ୟରୁ ରେଳରୁ ଏକା ଅବତରଣ କରି ଆସୁଗୋପନ କରିବା ଆଶାରେ ପଲ୍ଲୀୟୁନ ବରେ ଏବଂ ଘଟଣାକ୍ରମେ ଏହି ଦୁଇ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ ।

ଏହାପରେ ବଧବା ରମଣୀଟି ଯୁବକ ଦୁଇଜଣକୁ ଶୁଭ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନକରି ତା’ର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଆକୁଳ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରେ ଓ ଯୁବକ ଦୁଇଜଣ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମତ ଛାପନରେ ଗଲ୍ଲର ପରିସମାପ୍ତି ହୋଇଛି ।

ଗଲ୍ଲ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଗଲ୍ଲର ଭିତ୍ତି । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି—“ଉପାୟସ୍ଥାନା ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତ ପୁରୁଷର ପ୍ରଚାରଣରେ, ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ଆସୁମର୍ଯ୍ୟାଦା ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଭଲ କିଛି ମନେନବିବ ନାହିଁ, ବାସ୍ତବରେ ପୁରୁଷ ପ୍ରଚାରକ । ସ୍ତ୍ରୀର ସଙ୍ଗନାଶ କରିବାକୁ ପୁରୁଷର ଚିନ୍ତାମାତ୍ର ପାପଭୟ ନାହିଁ । ପୁଣି ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ପାପପତ୍ରକୁ ଗଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, ନିଜେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ସ୍ତ୍ରୀର ପାପମାତ୍ରାର ବୃଦ୍ଧି କରୁଥାନ୍ତି । ଏଟାଟାକମେ ନିଜେ କଳଙ୍କିତ ହେବାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ତାହା ଉପରେ ଆହୁରି ପାପ ଓ କଳଙ୍କର ଭାଗ ନେଇ ନିମଜ୍ଜିତ କରନ୍ତି । ପୁରୁଷ ପାପଗନ୍ଧ୍ୟ ଓ ନିଷ୍ଠୁରଙ୍କ, ସ୍ତ୍ରୀ କଳଙ୍କିନୀ ।”

ମୁକ୍ତିର ଇସାରା

ପତ୍ନୀଟିଏ ହେଉ କିମ୍ବା ମଣିଷଟିଏ ହେଉ, ପରାଧୀନ ବା ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ହେଲେ ସମସ୍ତ ସୁଖସୌଭାଗ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ ଏବଂ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ତା’ର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାଏ— ଏହି ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ‘ମୁକ୍ତିର ଇସାରା’ ସୁଦ୍ରଗଲ୍ଲଟି ‘ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ୧୩୩୧ ସାଲ ଶ୍ରାବଣ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସାକ୍ଷଟିର ନାଁ ସ୍ନେହରେ ରଖାଯାଇଛି ରାଧା । ରାଧାର ଯନ୍ତ୍ରପାଇଁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଓ ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ସୁମତ ସଙ୍ଗଦା ତତ୍ପର । ତିନେ ସକାଳୁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ରାଧାକୁ ସ୍ନାନ କରାଇ ତା’ର ପିଞ୍ଜରାରେ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦେଇ ପିଞ୍ଜରାଟିକୁ ଅଗଣାରେ ଥିବା ଆମ୍ବ ଗଛର ତାଳରେ ଝୁଲାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ବହୁଦିନରୁ ଅଭ୍ୟାସ ରାଧାକୃଷ୍ଣ, ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବୋଲି ସାତ ରାବ କହୁଛନ୍ତି । ଏହୁସମୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାତ ଆସି ପାଖ ନାମୁଗଛରେ ବସି ଜାମୁ ଖାଇବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ସାତକୁ ଦେଖି ସେମାନେ ପିଞ୍ଜରା ନିକଟକୁ ଆସନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ରାବଦ୍ଧା ରାଧାକୁ କିଛି କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାଧା ଅତି ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରୁ ପୋଷା ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ରାବ କିଛି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ସୁମତ, ସୁମତ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଦିଏ । ସୁମତ ପହଞ୍ଚିବାକ୍ଷଣି ଅନ୍ୟ ସାତ ଗୁଡ଼ିକ ଉଡ଼ିଉଡ଼ି ଆକାଶରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ରାଧାର ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ପିଞ୍ଜରାରେ ଥଣ୍ଡା ପିଟି ଛତ ବନ୍ଧିତ ହୁଏ । ସୁମତ ଏହି କଥା ତା’ର ମାକୁ କୁହେ । ପିତାଙ୍କ ବିନାନୁମତିରେ ରାଧାକୁ ପିଞ୍ଜରା ମୁକ୍ତ କରିବା

ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ମାତା ବୁଝନ୍ତି । ସୁମନ୍ତର ଭଲ ଦମନକ ଅନ୍ୟ ସାଗ୍ଗମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବାର ଧମକ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ହୁଏନତାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇ ରାଧାକୁ ଅତିରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଶୀଘ୍ର ଦାନରେ ଗଲ୍ଲର ପରିସମାପ୍ତି ।

ସାଗ୍ଗ 'ରାଧା'କୁ ଲେଖକ ପ୍ରତ୍ୟକରୂପେ ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ଯିଏ ଯେତେ ସୁଖରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବାସ୍ତବ ସୁଖ ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ବାଧୀନତା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର ବୋଲି ଏଠାରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ମେଷବଳ

୧୩୪୦ ସାଲ ପୌଷ ସଂଖ୍ୟା 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଜୀବନଗତ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଲେଖନଙ୍କର ଗଣ୍ଡାର ମନୋଦନଶୀଳତା ଏହି ଗଲ୍ଲରୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ପରମ୍ପରାଗତ କୁସଂସ୍କାର ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ବାସଦ୍ବାରା ପ୍ରଭାବିତ ମଣିଷ କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ବନ୍ଦର ଓ ସଂସ୍କାରମୁକ୍ତ ଶିଶୁର ହୃଦୟ କିପରି ସ୍ନେହପୂର୍ବକ ତାହା ଏହି ଗଲ୍ଲର ଭିତ୍ତି ।

ଶରତ କାଳର ନିର୍ମଳ ଆକାଶରେ ନିରାଶ୍ରୟ ଲୋକସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆକର୍ଷଣୀୟ । ଶିଶୁଠାରୁ ବୃଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସମୟର ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖି ସବୁ ଆତ୍ମାଦିତ ହୁଅନ୍ତି । ଦଶହରା ପର୍ବ ପାଳେଇ ଆସିଛି । ସଂସାରେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପର ଚନ୍ଦ୍ରକରଣର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରି ଆନନ୍ଦିତ । କିନ୍ତୁ ରୁପେଇ ମା' ମନଦୁଃଖରେ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ଶୋଇଛି । ଗୁରବର୍ତ୍ତ ତଳର ମୁତ ତା'ର ପୁଅ ସନ୍ତାନ ଆଜି ମନେ ପଡୁଛି । ଏହି ସମୟରେ ତା'ର ବାରବର୍ଷର କନ୍ୟା ବୁଲିବୁଲି ଫେରିଛି । ରୁପେଇ ଗୋଟିଏ ମେଷକୁଆକୁ ଅତି ଯତ୍ନରେ ପାଳିଥାଏ । ତା' ମାଆ ନହୁଛି ଯେ ଜମିଦାର ଏହି ମେଷକୁଆଟିକୁ ନେଇ ଦଶହରାରେ ଦେବାଙ୍କ ନିକଟରେ ବଳି ଦେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ଆଜି ସେଥିପାଇଁ ପିଆଦା ଆସିଥିଲା ବୋଲି କହୁଛି । ଯେତେ ପ୍ରକାର ଗୁଣାଗୁଣି କଲେ ମଧ୍ୟ ରୁପେଇ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହୋଇନାହିଁ । ପରଦିନ ପିଆଦା ଆସି ରୁପେଇ ଓ ମେଷକୁଆକୁ ଦେଖିବା ନିକଟକୁ ନେଇଛି । ବାହାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବା ପିଆଦା ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଯିବା ଅବସରରେ ରୁପେଇ ନିଜ ହାତର ବୁଜାଙ୍ଗୁଲିକୁ କାଟି ରକ୍ତ ମେଷକୁଆର କାନରେ ବୋଳି ଦେଇଛି । ଦେବାନ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ଯେ ମେଷକୁଆ କାନରେ ରକ୍ତ । ତେଣୁ ଏହା ବଳିଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିବୁଲିଯାଆନ୍ତି । ମେଷକୁଆଟିର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହୁଏ ।

ଏହି ଗଲ୍ଲ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟ ଧର୍ମରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ବଳି ପ୍ରଥାର ନିବୋଧତା ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନାତ କରାଯାଇଛି । ମଣିଷ ସଂସ୍କାରମୁକ୍ତ ନହେଲେ

ଏଭଳି ବ୍ୟବେଚିତ କର୍ମର ଅବସାନ ହେବନାହିଁ । ଜୀବ ପ୍ରତି ଦୟା ସମସ୍ତଙ୍କର ଧ୍ୟେୟ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଲେଖକ ଏଠାରେ କହୁଛନ୍ତି । ଗଲୁଟି ସୁଦ୍ଧା । କିନ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପନାଶୈଳୀ ଦୃଢ଼ପୃଷ୍ଠା ।

ଆଲୋଚିତ ଗଲୁଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ‘ଅଶ୍ରୁଧାରା’ ନାମକ ଏକ ମନପ୍ରାଢ଼ିକ ଗଲୁ ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ‘ବରବର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଚନ୍ଦ୍ରା’ ନାମକ ଗଲୁ । ଜଣେ ଦିନମନୁଷ୍ୟା ମିସ୍ତ୍ରୀ ‘ଶୁଦୁ’ର ଯନ୍ତ୍ରଣାକାତର ଚନ୍ଦ୍ରାର ଆଧାରରେ ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଓ ଗୋଟିଏ ଯୁବକର ପାପାଭିଳାଷର ଶିକାର ହୋଇ ଗରୁର ଜଳରେ ଆତ୍ମନିମଗ୍ନ କରିଥିବା ଏକ ଯୁବକର କାହାଣୀରୁ ନେଇ ‘ଏହା କି ଆତ୍ମହତ୍ୟା’ ? ଶୀର୍ଷକ ଗଲୁ ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ । ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଲୁ ‘ଭିକ୍ଷୁକ ସଭା’ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହିସବୁ ଗଲୁ ଉପଲବ୍ଧ ନହେବାରୁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ସମ୍ଭବ ହେଉ ନାହିଁ ।

ସମସାମୟିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର କେତେକ ଗଲୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ନୁହେଁ ।

□

ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା

କବିତା

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଳନ୍ଦର ଦେବଙ୍କ ଅବଦାନ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଛୁ ବୋଲି କହିହେବ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣା ସ୍ୱଳ୍ପ ନହେଲେ ବି ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବହେଳିତ । ଏହାର କାରଣ ବହୁବିଧ । ବିଳମ୍ବରେ ହେଲେହେଁ ତାହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ‘ଜଳନ୍ଦର ରଚନାବଳୀ’ ୧ମ ଭାଗ (ସଙ୍କଳନ : ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ) ପ୍ରକାଶ କରିବା ଯୋଗୁଁ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ପରିସରକୁ ସେ ଆସିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ପାଇଁ ଏହା ବହୁଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

ତାହାଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସାମଗ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟାୟନରେ ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାସ୍ତ ହେଉଛି ଏଗୁଡ଼ିକ ବିକ୍ଷିପ୍ତଭାବେ ସମସାମୟିକ ପତ୍ତପର୍ଯ୍ୟ କାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକାଶିତ । ‘ତାଏଶ୍ୱର କପ୍ପଦଂଶ’କୁ ପ୍ରକ୍ତିଦେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରଚନା ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନଥିଲା । ତଳତଃ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ପ୍ରଣେତାଗଣ ଓ ଆଲୋଚକମାନେ ଏହି ସମସ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ରଚନାର ସାମଗ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଥିଲା । କେବଳ କେଉଁଠି କେମିତି ତାହାଙ୍କ ବିଷୟରେ କେବଳ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାକୁ ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ଏକ ଜାତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ଭଳି ସେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ସାହିତ୍ୟସାଧକ ଥିଲେ । ମାତୃଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେ ଐକାଗ୍ରକ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିନଥିଲେ, ଯଦିଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସ୍ତବ୍ଧ ଗଳ୍ପ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କର ସଫଳତା, ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ଥିଲେ ବାସ୍ତବବାଦୀ । ତେଣୁ କବିର କଲ୍ପନା ବିଳାପିତା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାୟ ନଥିଲା । ଯୁଗ ପ୍ରଭାବରୁ ସେ ସ୍ୱଳ୍ପ କେତୋଟି କବିତା ରଚନା

କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ଉଚ୍ଚଳ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠାମଣ୍ଡନ କରିଥିଲା । ସେହି ସ୍ୱଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିଥିଲା । ୧୯୩୪ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ମେଘସ୍ୱବନା’ ଏକ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ କବିତା ।

ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ବାମଣୀ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଦେବଗଡ଼ ବାସ୍ତବରେ ଦେବନାମିତ ଗଡ଼ କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବନାହିଁ । ଏହାର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୁନ୍ଦର ପର୍ବତମାଳା ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରାଚୀରରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଦକ୍ଷିଣପଶ୍ଚିମ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପାଟଣ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବର୍ଷାଋତୁର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତୀବ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ବର୍ଷଣମୁଖର ମେଘ ଯେତେବେଳେ ପାହାଡ଼ର ଶୃଙ୍ଗରୁ ଶୃଙ୍ଗକୁ ଘୁରିବୁଲେ, ସେସମୟର ଦୃଶ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଦର୍ଶକର ମନରେ ଅସୀମ ଆନନ୍ଦ ସୃଷ୍ଟିକରିବାକୁ ସକ୍ଷମ । ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସେ ‘ମେଘ ସ୍ୱବନା’ କବିତାକୁ ରଚନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ କୁଞ୍ଜସ୍ୱାର ସମ୍ପର୍କରେ ସଜାତ ସଚେତନ ଜଳନ୍ଦର ବଡ଼ ସାଂସାରିକ ସଂସ୍କାରକୁ ଏହି କବିତାରେ ସଂଯୋଗ କରିଥିଲେ ।

ସାଂସାରିକ ମଣିଷର ମନ ବଡ଼ ବଡ଼ି । ସ୍ନେହ, ମମତା, ପ୍ରେମ ଇତ୍ୟାଦି ଦେବଗୁଣ ସହିତ ଭର୍ତ୍ତା, ଦୃଷ୍ଟା ଓ ପରଶ୍ରୀକାତରତା ଭଳି ଆତ୍ମଗତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନେଇ ମଣିଷ ଏ ସଂସାରରେ ତଳ ପ୍ରଚଳ କରିଥାଏ । କବି ଏହି କବିତାରେ ମେଘକୁ ପ୍ରତୀକରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସଂସାରର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମକୁ ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିଛନ୍ତି ।
ଯଥା:—

ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୃଦୟମାନ ମୁଁ ନ ଆକାଶ,
ଦେଖି ପାପୀ ମାନସେ ପାଏ ଉତ୍ସାହ ॥
ଜଣାରେ ସୁଧାକର ସୁଧାକରଣ ।
ନଳଭ ବରପ ତୋ କୁମୁଦାନନ ॥
ଜଣକ ସନ୍ତାପରେ ଜଣକ ପ୍ରୀତି ।
ଅଜ୍ଞାତ ନୁହେଁ କି ଗୋ ସଂସାର ଶାନ୍ତି ॥

କବିତାଟି ନୀତିଗର୍ଭକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ସାବଲୀଳ ଶୈଳୀ ବେଶ୍ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ରାସାର ଲାଳତ୍ୟ ସହିତ, ବର୍ଣ୍ଣନାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ରସସିଦ୍ଧ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । କବିତାର ରାସା କବିତ୍ୱମୟ, ଛନ୍ଦ ସରଳ । କଳାତ୍ମକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରକଟିତ ।

ସ୍ମରଣୀୟ ବର୍ଣ୍ଣନାଟି କରି ଥିଲେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ଦର୍ପଣ । କେବଳ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ଶତାଧିକ ସାହିତ୍ୟିକ

ସୃଷ୍ଟିକରି ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସୁଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେ ଏକନିଷ୍ଠ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଚାରିଦଶକ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ସମ୍ପାଦିତ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱ ପତ୍ରିକାଟି ପଂପାଦନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିଥିଲା । ତାହାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଉତ୍କଳାୟ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତିଭାର ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରତିନିଧି ଚିରଦିନ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମସାମୟିକ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ଓ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ଶ୍ୱେଦ ରୋଗାପାତ କରିଥିଲା ।

ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ସହିତ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ଏହି ଆତ୍ମୀୟତା ଫଳରେ ଶୋକାଭିଭୂତ ଜଳନ୍ତର ୧୯୩୫ ମସିହାରେ “ସ୍ମରଣା ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ପ୍ରତି” ଶୀର୍ଷକ ନବିତାରେ ନିଜ ହୃଦୟର ଶ୍ୱାବାବେଗକୁ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ମରଣା କରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିରୋଧ-ବର୍ଜିତ ଶତ୍ରୁତ୍ୱକୁ ସ୍ନେହ ଯୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଏହି ନବିତାରେ ଅତି ମର୍ମହର୍ଷୀ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ । କବିତାର ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ତାହାଙ୍କ ନବିତା ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ —

ଗଲା ଭଲ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ।
 ସୁନର୍ଜନ୍ମେ ଦେଖା ଆଶା ଭୁଲିବି ମୁଁ କାହିଁ ?
 ଲାଲା ଖୋଲା ସ୍ଥାନ ଅଟେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଭୁବନ ।
 ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି ଅଜିଥିଲେ ମିଳିଥିଲା ମନ ।
 ପବନ ସୋଦର ଭାବ ବିରୋଧ ବର୍ଜିତ,
 ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନେ ହୋଇଥିଲା ବିକଶିତ ॥

କବିତାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗସମେ କେତେକ ଉପନିଷଦୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିପ୍ରକାଶ ଦିଆଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କ ହୃଦୟର ଗଭୀର ଶୋକାନ୍ତରୁତ ଏଥିରେ ଝଙ୍କୁତ ।

୧୯୩୫ ସାଲ ଆଷାଢ଼ ସଂଖ୍ୟା (୧୯୩୫ ମସିହା) ରେ ପ୍ରକାଶିତ କବିତା “ଅସ୍ମିନ୍ନା” ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କର ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରୟାସ । କବିତାଟି ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀରେ ଲିଖିତ ଓ ଘର୍ବ । ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଜାତିପ୍ରଥାକୁ ଏଥିରେ ଶତ୍ରୁତ୍ୱରେ ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଉତ୍କଳର ଅହଂକାର ମଣିଷ ହୃଦୟରୁ ମାନବିକତାର ଆଦର୍ଶକୁ ଦୂରେଇ ନେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ଜାତିକୁଳର ନମ୍ରତା ଭିତରେ ମାନବିକ ମହତ୍ତ୍ୱ କପରି ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏହି ଶ୍ୱାବାବେଗ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ମୁଞ୍ଚିତା ଅସ୍ମିନ୍ନା ବାଲିକାକୁ ପାଣି ଟୋପାଏ ଦେବାକୁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେତେବେଳେ ଜାତିବିରୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ ବୋଲି ବିଚାର କରେ, ସେତେବେଳେ ମୁଞ୍ଚିତ ଉଚ୍ଚନାଦର

ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତ୍ରଶୃଙ୍ଗ ବାଳିକା ଗଣର ସମବେଦନା ପୁରାଣ ଶୁଣୁଣା କରେ— ଏହାହିଁ ଏହି କବିତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ । କବିତାଟି ଆଦର୍ଶଧର୍ମୀ । ଛନ୍ଦର ଲଳିତା ବିଶେଷ ନଥିବାରୁ ରସବୋଧରେ ବ୍ୟାଘାତପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । କବିତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଆଦର୍ଶ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେତୋଟି ପଂକ୍ତିରୁ ସୂଚିତ ହେବ ।

ଉତ୍ତର ସାହାଯ୍ୟ ଦୟାଗୁଣେ,
ନୀତର ସାହାଯ୍ୟ ଲକ୍ଷଣାରେ,
ଏହା ଅଟେ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ,
ମୋ ସାହାଯ୍ୟ ହେଉ,
କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଅନୁଗ୍ରହ,
ପାଇବ କଲଙ୍କ ।
ଏଣୁ ନେଉଛୁ ବିଦାୟ,
ନୋହୁ ଦେଖା ଜୀବନରେ ଆଉ,
ଥାଅ ସୁଖେ ଦୀର୍ଘଜୀବ ହୁଅ ॥

ନାଟ୍ୟସାହିତ୍ୟ

ଜଳନ୍ଦର ଦେବ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଓ ଦୁଇଟି ଏକାଙ୍କିକା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ୧୩୪୯ ସାଲ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସଂଖ୍ୟା (୧୯୩୪ ମସିହା)ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପାଞ୍ଚଟି ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ତାହାଙ୍କ ନାଟକ ‘ଉଦୟ ସିଂହ’ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହା ଏକ ଐତିହାସିକ ନାଟକ । ରାଜପୁତଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ କାହାଣୀର ଆଧାରରେ ଏହା ରଚିତ ।

ରାଜପୁତମାନଙ୍କର ବୀରବ୍ୟକ୍ତିକ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀରାମ୍ଭାଷା ଜନ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱରଶୈଳୀ ଘଟଣା । ସ୍ୱାଧିପାନ ଓ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପ୍ରତୀକରୂପେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀରାମ୍ଭାଷା ସ୍ୱଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରୀରାମ୍ଭାଷା-ମାନଙ୍କ ମନରେ ଦେଶପ୍ରିୟ ଓ ଦେଶ ତଥା ଜାତିପାଇଁ ଚରମ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ ଏହିସବୁ କାହାଣୀ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧିପାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନାଟ୍ୟ କପରି ଚରମ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡିତା ହୋଇ ନାହିଁ, ସେହିଭଳି ଏକ କାହାଣୀକୁ ନେଇ ‘ଉଦୟ ସିଂହ’ ନାଟକଟି ରଚିତ । ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି:—

ମେଘାବର ରାଣୀ ସଙ୍ଗଙ୍କର ଦିନ ପୁଅ—ରତ୍ନ, ବିଷମାଜିତ ଓ ଉଦୟ ସିଂହ । ରାଣୀ ସଙ୍ଗଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ରତ୍ନ ଗାଦିସିନ ହୁଅନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ

ହେବାରୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁତ୍ର ବନ୍ଦମାଳିତ ମେବାରର ରାଣା ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସର୍ବୋତ୍ତମାନଙ୍କ ଅସନ୍ନୋଷ ଯୋଗୁଁ ସେ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ବନ୍ଦୀ ହୁଅନ୍ତି । ପୃଥ୍ଵୀରାଜଙ୍କ ରକ୍ଷିତା ପୁତ୍ର ବନବାର ରାଣା ରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ବନବାରଙ୍କ ବାଲ୍ୟସଖା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁର୍ଜିକେଶଙ୍କ କୁମନ୍ତଣୀରେ ବନ୍ଦବାର ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଦମାଳିତଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି । ବାଳକ ଉଦୟ ସିଂହଙ୍କ ଧାର୍ମୀ ପାନ୍ଥା ନିଜର ପୁତ୍ର ବିଜୟର ଜୀବନ ବିନାମୟରେ ଉଦୟ ସିଂହଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷାକରନ୍ତି । ଇଣ୍ଡ୍ରାଣ୍ଠ ଯୁବକ ବତା ସହ ଧାର୍ମୀ ପାନ୍ଥା ଉଦୟ ସିଂହଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ମେବାରର ରାଜପ୍ରାସାଦରୁ ବହୁ ଦୂରକୁ ନେଇ ଯାଆନ୍ତି । ଆସନ୍ନ ବପଦର ଆଶଙ୍କାରେ ମେବାରର କୌଣସି ସାମନ୍ତ ରାଜା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସେମାନେ କୁମ୍ଭମେରୁ ଦୁର୍ଗାଧିପତି ଆଶା-ଶାଙ୍କ ଦ୍ଵାରସ୍ଥ ହୁଅନ୍ତି । ଆଶା-ଶାଙ୍କ ମାତା ଅମୃତ କୁମାରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ମିଳେ । ମେବାରର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷାହୁଏ ।

ନାଟକଟି ଉନ୍ନତ ଶୈଳୀର । ସମସାମୟିକ ନାଟ୍ୟଶୈଳୀର ପ୍ରଭାବ ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଦୀର୍ଘ ସଲାପ ଏବଂ ଅନାବଶ୍ୟକ ସରୀତାଦର ସଂଯୋଜନା ନାଟକର କୃତ୍ରିମତା ବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି । ନାଟକୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅଭାବ ଏଥିରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସ ବିଶେଷ ରଚନାତ୍ମକ ନୁହେଁ । ଚରିତ୍ରାତ୍ମକରେ ବହୁ ଅସ୍ଫୁଟତା ପ୍ରତିଫଳିତ । ନିଜ ପୁତ୍ରର ଶବଦାହ କରି ଧାର୍ମୀ ପାନ୍ଥା ଯେଉଁ ଦୀର୍ଘ ଶୋକ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରନ୍ତି, ତାହା ପରିବେଶାନୁସାରେ ହୋଇନାହିଁ । ନାଟକରେ ଭାଷା ମାର୍ଜିତ ଓ ଶୁଦ୍ଧ, ଚରିତ୍ରାନୁସାରେ ନୁହେଁ ।

ଉପଶ୍ରେଣୀ ଦୋଷ ଦୁର୍ଘଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ନାଟକଟି ଉପଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ପାରିବ ।

୧୯୩୮ ମସିହାରେ ‘ବିଚ୍ଛେଦ’ ଓ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ‘ରାଣାସିଂହଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦ’ ନାମକ ଦୁଇଗୋଟି ଏକାଙ୍କିକା ‘ସହକାର’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏକ ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧୁତ୍ଵର ନିବିଡ଼ତାକୁ ଆଧାର କରି ‘ବିଚ୍ଛେଦ’ ଏକାଙ୍କିକାଟି ରଚିତ । ଏହାର ଦୃଶ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ଏକ । ‘ରାଣୁ’ ଓ ‘ଛତୁ’ ଦୁଇ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ । ସେମାନଙ୍କ ବନ୍ଧୁତ୍ଵର ନିବିଡ଼ତା ବହୁଭାବରେ ପରିକ୍ଷିତ । ‘ରାଣୁ’ ରୋଗାନ୍ତାନ୍ତ ହୁଏ । ଛତୁର ଏକନିଷ୍ଠ ସେବା ଶୁଣ୍ଠିଷ୍ଠା, ରାଣୁର ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ଛତୁର ଗର୍ଭର ଶୋକ ପ୍ରକାଶ ଇତ୍ୟାଦି ମାନବିକ ଭାବାବେଗକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟରେ ଏହି ଏକାଙ୍କିକାଟି ପରିକଳ୍ପିତ ।

ରାଣାସିଂହଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦ ଏକ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା । ଏହାର ଅନୁସରଣରେ ଦୁଇ ଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ବଳିତ ଏହି ଏକାଙ୍କିକା ରଚିତ । ରାଜପୁତ୍ର ବୀର

ରାଣାସିଂହଙ୍କର ବାରହର ପରାକାଷ୍ଠା ଓ ନାଟକୀୟ ପରିବେଶରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଏକ ପାଟ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ପାହାଡ଼ର ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶିବିରରେ ରାଣାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଆବର୍ତ୍ତାବ ଦଟିଛି । ଜଣେ ସେନାପତିଙ୍କ ସହଚ ପରାମର୍ଶ କରୁକରୁ ରାଣାସିଂହଙ୍କର ମଞ୍ଚ ଉପରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଛି । ଏକାକୀକାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସହଚ କଥୋପକଥନ ବେଳେ ରାଣାସିଂହଙ୍କର ମହାପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇଛି ।

ଏକାକୀକା ଦୁଇଟିର ଶ୍ଵାସ, ଉପସ୍ଥାପନା ଶୈଳୀ ଗତାନୁଗତିକ । ଲେଖକ ପ୍ରକୃତର ଦୃଶ୍ୟସମୁଦ୍ଧକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ଏକାକୀକା ଦୁଇଟିରେ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ଲେଖକ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଛନ୍ତି । ଦଟଣା ଉପସ୍ଥାପନ, ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ, ଚରିତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରଭୃତିରେ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ରହିଛି । ତଥାପି ଜଳନ୍ଦରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାର ପରିପ୍ରକାଶ ଏଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ ଦଟିଛି, ଏହା ଅସୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ ।

ତାଏରୀର କନ୍ଦୁଦଂଶ (ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)

ଏହା ପୁସ୍ତକାକାରରେ ୧୯୫୬ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ତାଏରୀ ବା ଦନଲିପି କହୁଲେ ଯାହା ବୁଝାଏ, ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ତାହା ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଓ ଭିତ୍ତିମୂଳକ ବୌଦ୍ଧିକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହା ଗଛ ଏକ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଐତିହାସିକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ଵ, ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ଗୁଣାଗୁଣ, ବିଭିନ୍ନ ଦଟଣାପ୍ରବାହ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଲେଖକ ଅତି ସରଳ ସାବଲୀଳ ଭାବରେ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଦଟଣାଞ୍ଚଳେ କିଛିଦିନ ତାଏରୀ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଲେଖକଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ହେଉଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ସିଂହଳ ଭ୍ରମଣକାଳରେ ସେଠାକାର ପରିବେଶ, ଐତିହାସିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ମହତ୍ତ୍ଵପୁର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ସେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଏରୀ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣରୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁସବୁ ଭାବ ଓ ଭାବନା ଉଦ୍ଫୋକ ହୋଇଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଗଭୀରତାର ସହ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ରଚନାଶୈଳୀ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇଛି । ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ଓ ବେଳେ ବେଳେ ତତ୍ତ୍ଵପୁର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହେଁ ହାସ୍ୟରସର ସମାବେଶ ରଚନାକୁ ଉପଭୋଗ୍ୟ କରିପାରିଛି ।

ବା ତେରୋଟାର ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶ ୧୩୧ ଯାଲ ଷଡ଼ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏଥିରେ ସିଂହଲର ଅନୁରାଧାପୁର ସହରର ପ୍ରାଚୀନ କିଛି ସମୂହ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କପର ବଣାଳ ବୌଦ୍ଧକିଛି ସମୂହ ଧୁଳିପାତ୍ର ହୋଇଛି, ତାହାର ଅଲେଖନୀ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

୧୩୩୫ ଯାଲ ମାତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶଟି ତାଳଚେର ପଟ୍ଟାୟତ ପ୍ରମୋଦ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଆରମ୍ଭ । ଦେବଗଡ଼ଠାରେ ବିବାହ ଶେଷ ପରେ ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କର ତାଳଚେର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ, ପଥ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଷା, ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲେଖକଙ୍କର ବରଯାତ୍ରୀ ସହ ଯିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ବନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ତିନିଦିନ ପରେ ରେଳ ଯୋଗେ ତାଳଚେର ଗମନ ଓ ସେଠାରେ ଆଠଦିନ ବ୍ୟାପି ଉତ୍କଳାନ୍ତରାଳରେ ଯୋଗଦାନ, ପ୍ରତିବେଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହ ଆଳାପ, ଛଦ୍ମନୂତ୍ୟ, ମୋହନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ‘ରାସଲୀଳା’ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଉତ୍ସବର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତାଳଚେରସ୍ଥ ‘ପ୍ରମୋଦ କ୍ଲବ’ର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପଟ୍ଟାୟତଙ୍କ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନିମନ୍ତେ ସଭାର ଆୟୋଜନ ଓ ଲେଖକଙ୍କ ଶ୍ରବଣ ପ୍ରଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ବିବରଣୀସ୍ୱରୂପ ରଚନା ପରେ ରାତ୍ରିରେ ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ସମସାମୟିକ ସାମନ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ୟର ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଆସିଛି, ତାହାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ତାଙ୍କ ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଛି—

For princes are the glass, the school, the book,
Where subjects' eyes do learn, do read, do look.

ଧନ ଯୌବନ କ୍ଷମତା ପ୍ରତିପତ୍ତି ଯୋଗୁଁ ପଥକ୍ରମ ହୋଇ ବହୁ ରାଜାଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗ ଘଟେ । ସେଥିପାଇଁ ରାଜାମାନଙ୍କର ଚରଣବତ୍ତା, ଆଶ୍ଚର୍ୟନିଷ୍ଠା, ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଲେଖକ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଳଚେର ରାଜାଙ୍କର କେତେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ରାଜଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିୟୋଗର ଯେଉଁ କୁପରମ୍ପରା ପ୍ରାୟ ସବୁ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ ଶତଶତ ନିରାଶ ନାୟକ ଶବ୍ଦ ଦୁଃଖ, ଦୈନ୍ୟ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅତିବାହିତ ହେଉଥିଲା, ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ତାଳଚେର ରଜା ତାହାଙ୍କ ନବରରେ ସେ ପ୍ରଥା ବନ୍ଦ କରାଇ ସାହାଯ୍ୟ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ‘ମୟୂରଭଞ୍ଜ’ର ବରେଣ୍ୟ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓ ବାମଣୀର ସୁଦଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସୁଦଳଦେବ କପର ବହୁ ଜନହୃଦୟର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନର ବିଲୋପ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁସବୁ କଠୋର

କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଅନୁଶିଳ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ, ସେସବୁର କେତେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଥିରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧୩୩୫ ସାଲ ଡାଲଗୁନ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶରେ ତାଳଚେରରୁ ରେଳ ଯୋଗେ ପୁରୀ ଅଭିମୁଖେ ଗମନ, ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କର ଆଦିତ୍ୟଗ୍ରହଣ, ଏକମାସକାଳ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ, ପୁରୀ ସହରର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପ୍ରଚଳିତ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ କାହାଣୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପୁରୀଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ବହୁ ମତାମତକୁ ଯୁଗ୍ମଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ, ସତ୍ତା ଓ ସୁଦର୍ଶନ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରମାଣମାନ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ନେପାଳରେ ପୁଜିତ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସହିତ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସାମ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚନାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୌଦ୍ଧିକ ତଥା ସୂଚନାସୂକ୍ଷ୍ମ ।

୧୩୩୬ ବୈଶାଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ପୁରୀର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚକ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ । ଲୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟ, ସୁନ୍ଦରପୁରୀ, ନାରଦାୟ ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତିରେ ଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମତାମତର ବିଭିନ୍ନତା ସହ ରଥଯାତ୍ରା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସୁନାଆଁରେ ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କର ଅଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବ, ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଉପାଧିପ୍ରଦାନ ଇତ୍ୟାଦିର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ କପରି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସୁରଣୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ତାହା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଅଜନ୍ମା ଏଲେବରରେ ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ପୁରୀରୁ ରେଳ ଯୋଗେ ପ୍ରସ୍ଥାନ । ହାଇଦରାବାଦକୁ ଯାତ୍ରାପଥରେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ, ବିଶାଖାପାଟଣା ଇତ୍ୟାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା, ସିକନ୍ଦରାବାଦ ସହର, ଗୋଲକୁଣ୍ଡା ଦୁର୍ଗ ପରିଦର୍ଶନ ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ଅଂଶରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

୧୩୩୭ ସାଲ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶ ଅଜନ୍ମା ଏଲେବର ଗୁମ୍ଫାସମୂହ ସମ୍ପର୍କରେ ଐତିହାସିକ ତଥା ଗ୍ରହଣୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଦୌଳତାବାଦ ଓ ଔରଙ୍ଗାବାଦ ସହରଦ୍ୱୟରେ ଥିବା ଦୁର୍ଗ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ।

ଏହି ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀରେ ବହୁ ଐତିହାସିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ସାମାଜିକ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ବୌଦ୍ଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ରହିଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଲେଖକ ଭ୍ରମଣକାଳରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅସିଛନ୍ତି, ସେହି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ୟକର, ଗୁଲିଚଳନ ସମ୍ପର୍କରେ କହୁ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ରେଳ ଷ୍ଟେସନରେ କୁଲି, ଟ୍ୟାକ୍ସି ଡ୍ରାଇଭରଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ହାଇଦରାବାଦର ପଦସ୍ଥ ପ୍ରଶାସନିକ ଅଧିକାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କ ରଚନାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରସୂତ ଚର୍ଚ୍ଚାଶୃଙ୍ଖଳା ରଚନାକୁ ସୂଚନାତ୍ମକ କରିପାରିଛି ।

ସୁପ୍ରକଟିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସରଳ, ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ସାବଲୀଳ ଓ ବିବରଣାତ୍ମକ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହାସ୍ୟରସର ସଂଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ଏହା ଅଧିକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି । ଭ୍ରମଣକାଳରେ ଖାଇବା ପିଇବା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ସଚେତନତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି—“ଘରେ ଆଅ, ଅରଣ୍ୟରେ ଆଅ, ରେଲ୍‌ରେ ଆଅ, ପେଟ ଅଛି ସାଙ୍ଗରେ । ଏଣୁ ପେଟ ଚିନ୍ତା ଆଉ, ସବୁ ଚିନ୍ତା ପଛ ।”

ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ‘ତାଏରାର କିସ୍‌ସଂଗ’ ଓଡ଼ିଆ ଭ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଉତ୍ତ୍ରେକ୍ଷଣାତ୍ମକ ଅବଦାନ କହିଲେ ଅଧିକ ହେବନାହିଁ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ର ପ୍ରାୟ ବିଂଶାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହାର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଯେତେକ, ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ । ଏଠାରେ କେତେଗୋଟି ମାତ୍ର ସଂଖ୍ୟାର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।



ଉପସଂହାର

ସ୍ୱର୍ଗତଃ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାକୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇ ଆଲୋଚକ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମା ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି—“ସାହିତ୍ୟିକର ମହତ୍ତ୍ୱ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫୁଟେ ତା’ର ସାହିତ୍ୟ କୃତିରେ । ତେଣୁ ବାମଣୀର ଲବ୍ୟ-ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକ ଜଳନ୍ତର ଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ପ୍ରବନ୍ଧ, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ ତଥା କବିତାରେ ହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ (ପ୍ରବନ୍ଧ, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ ଏବଂ କବିତା)ର ବିକାଶସାଧନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ର, ବିଦ୍ୟା ତଥା ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ପରିପ୍ରକାଶ ସାଧନ ଏବଂ ସମାଜ ତଥା ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନରେ ଅଭିନବିଷ୍ଣୁ ଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ମହନୀୟ ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଗଭୀରଭାବେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା ।”

ରାଜକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ବୃଥା ରାଜକୀୟ ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ଭୋଗବିଳାସରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ରହି ଜ୍ଞାନ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ସେ ସାରାଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୃଦୟ ତାଙ୍କୁ ସମାଜର ସବୁ ପ୍ରଭର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଏକାତ୍ର କରିପାରିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନର ଦୁଃଖ ଓ ଦୈନ୍ୟ ଦୈବକୃତ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ତଥା କୁସଂସ୍କାରଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ରହିଥିବାରୁ ଭାରତରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଜ୍ଞାନତା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ବୋଲି ସେ ଭାବିଥିଲେ । ସେହିସବୁ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନୋଭାବକୁ ଦୂରକରିବା ପ୍ରୟାସରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସାମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଆସେନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟ ପଦବାର୍ଥ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ସହସ୍ରାଧିକ ବର୍ଷର ଭାରତୀୟ ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାପାଇଁ ସେହିପରି ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ତେଣୁ ଜଳନ୍ତର ଗଭୀର ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା, ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରଭୃତି ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଭୀର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣକରି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ସେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ପରିସୀମାକୁ ବ୍ୟାପକ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଥିଲା ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ମାର୍ଜିତ । ତାହାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଯାହା ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପୁଣିପୁଣି ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି । ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଆତ୍ମରଚନାପ୍ରକର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ସେ ଭାରତୀୟ ସୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ କରୁଥିଲେ । ରଚନାର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଜ୍ଞାନରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରସୁରାଣ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ଓ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ସମସ୍ୟା ଜଟିଳିତ ଓଡ଼ିଆ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଧାରଣା ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ସେହିସବୁ ସମସ୍ୟାର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରବନ୍ଧ, ଗଳ୍ପ, ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଓ କବିତାରେ କିଛିନା କିଛି ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । କୁସଂସ୍କାର ଓ କୁସଂସ୍କାରକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସରତ ସମାଜପତିଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ଲେଖନୀ ସୁଲନା କରିଛନ୍ତି । ଜାତୀୟଜୀବନରୁ ସକଳ ସଂଖ୍ୟର୍ଥତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିଭୂତ କରି ଏକ ମହାନ ବିଶ୍ୱଜନନ ମାନବିକ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରେରଣା ଜଳନ୍ତରଙ୍କ ରଚନାବଳୀରୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଶେଷରେ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗତଃ ଜଳନ୍ତର ଦେବ ଥିଲେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ମାଇଲ୍‌ଷ୍ଟୋକ୍ ।

